

STRATEJİK PARALAKSİN DOĞDUĞU NOKTADA TÜRK VE RUS İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: KIBRIS VE ÖTESİ

YAZARLAR:

Doç. Dr. Vefa KURBAN

Dr. Oğuzhan ERGÜN

Nur ÇÜMEN

Burcu GÜL

EDİTÖR:

Doç. Dr. Vefa KURBAN



Publishing House

STRATEJİK PARALAKSİN DOĞDUĞU NOKTADA TÜRK VE RUS İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: KIBRIS VE ÖTESİ

EDİTÖR:

Doç. Dr. Vefa KURBAN

YAZARLAR:

Doç. Dr. Vefa KURBAN
Dr. Oğuzhan ERGÜN
Nur ÇÜMEN
Burcu GÜL



Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7914-82-6

Cover Design: İbrahim KAYA

April / 2020

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
1. Araştırmanın Maksadı ve Meselenin Jeopolitik Boyutu	9
2. Araştırma Yöntemi	17
3. Mekansal Analiz	20
A. Coğrafi Bölge Belirlemeleri	20
1) Orta Doğu	20
2) Ege Denizi/Bölgesi	28
3) Ada	30
B. Uluslararası Hukukta Deniz Yetki Alanı	32
1) Karasuları	32
2) Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)	35
3) Kıta Sahaneliği	36
4) Milli Menfaatler ve Hak İhlalleri	39
BİRİNCİ BÖLÜM	45
A. Kıbrıs Adası Hakkında Genel Bilgiler	45
B. Tarih Öncesi Kıbrıs Adası	48
1) İlk Çağlarda Kıbrıs	50
Mısır Dönemi	50
Hititler Dönemi	51
Fenikeliler Dönemi	51
Asurlular Dönemi	52
Persler (İranlılar) Dönemi	52
Roma Dönemi	53
Bizans Dönemi	53
Haçlılar Dönemi	54
Lüzinyanlar Dönemi	56
Venedik Dönemi	57
C. Osmanlı - Türk Dönemi	59
Osmanlı Döneminden Önce Kıbrıs	59
Adanın Osmanlı'ya Katılışı	61
D. Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs	62
Osmanlı yönetiminde Rumlar	62
Adanın Osmanlı'dan Koparılma Düşünceleri – Kıbrıs Sorununun Doğuşu	65

Kıbrıs'ın Geçici Olarak İngiltere'ye Devredilmesinin Sebepleri	71
Rusya ile Sorunlar ve Ada'nın İngiltere'ye Devri	71
E. İngiliz Döneminde Kıbrıs, Rumların Faaliyetleri ve Yunan Sorununun Doğuş	75
İKİNCİ BÖLÜM	85
A. Türk-Rus İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi	85
1) Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası	85
2) Soğuk Savaş Yıllarında Sıcak Denizler'in Kıbrıs'ı	89
Türkiye ve SSCB	89
Genel Atmosfer	89
1945-1963 Yıllarında Kıbrıs Meselesi Bağlamında Türkiye ve SSCB'nin Tutumu	94
1963-1974 Yılları Arası Kıbrıs Meselesi ve Türk-Sovyet İlişkilerine Etkisi	124
1963 Olayları ve Ada'da Artan Şiddet	126
1964 Johnson Mektubu sonrası Türk-Sovyet Yakınlaşması.....	138
1974 – 1990 Yılları Arası Kıbrıs Meselesi ve Türk-Sovyet İlişkilerine Etkisi	152
3) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Meselesi: Türkiye-Rusya.....	166
B. Doğu Akdeniz'de Neler Oluyor?- Son Gelişmeler.....	172
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	180
KAYNAKÇA	190

ÖNSÖZ

Avrasya'nın Türk ve Müslüman Coğrafyası siyasi iki başat aktörün birlikte varlığını sürdürebileceği siyasi ekosisteme sahip değildir. Bu durumun seçim/seleksiyon üretmesi doğaldır. Tarihi süreç içerisinde gerileyen Türk gücü bölgeyi Rus kontrolüne bırakmış bölge hanlıkları ve devletlerinin akıbetine uğramak istemeyen Türkiye Cumhuriyeti seçimini Batı istikametinde yaparak ekosisteme uyum göstermiştir.

Tarihi süreçte olgunlaşan stratejik akıl ve milli güvenlik kültürü açısından her iki aktör birbirlerini “düşman öteki” konumuna oturtmuştur. Yerleştikleri jeopolitik fiziki ve kültürel konumlar küresel ve bölgesel olaylara bakış açılarında kırılmalara, farklı görüntü ve anlam üretmelerine neden olmaktadır.

Son zamanlarda politik, ekonomik, kültürel açılardan Türkiye ve Rusya arasındaki artan işbirliği, Türkiye'nin dış politik manevra seçeneklerini ve kozlarını artırmış, pazarlık gücüne olumlu etkide bulunmuş görünmektedir. Her ne kadar “stratejik ortaklık” tanımlamalarında bulunularak akademik anlamı aşan iyi niyet beyanları üretilse de ikili ilişkiler bölgede siyasal değişim üretecek noktada değildir ve bu meyanda “stratejik” değildir. Uluslararası siyasette Stratejik etki “siyasi değişim” üreten etkidir.

Günümüzde Orta Doğu politikasından, dolayısıyla jeopolitiğinden ayrı düşünülemez olan Doğu Akdeniz, zengin enerji yataklarının keşfi ile bölgesel çekişme alanlarından birini oluşturmaktadır. Rusya'nın bölge devletleri ile tarihi ilişkileri bağlamında izleyeceği politikaların

Türkiye ile ilişkilerine ne yönde etki edeceğini ve bu ilişkilerin seyrini hangi yöne evireceğini gündemdedir. Yanıt bulabilmek için, tarihsel ve jeopolitik çıkarımlara dayandırılacak olan bu çalışmada Rusya'nın geçmişten günümüze Kıbrıs politikasını inceleyerek, yakın gelecekte takip edeceği Kıbrıs ve Doğu Akdeniz politikasını ortaya çıkarma hedeflenmektedir. Çalışmamızı ilk başta bir proje çerçevesinde yapmayı hedeflerken daha sonra konunun araştırmacıları ve ilgililerin daha kolay ulaşabilmeleri için kitaba dönüştürmeye karar verdik. Çalışmamızı yaparken desteklerini esirgemeyen İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Genel Başkanı Sayın Mustafa Latif Emek'e, sayfa düzeni ve kapak tasarımını yapan Sayın İbrahim Kaya'ya ve tüm dernek ekibine teşekkürü borç biliriz. Çalışmamızın araştırmacılar için faydalı olacağını ümit eder, keyifli okumalar dileriz.

GİRİŞ

Kıbrıs, Suriye, Lübnan ve İsrail arasında Hayfa açıklarındaki Tamar yataklarında ve Leviathan bölgesinde yaklaşık 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunması ile bölgede başlayan huzursuzluk Suriye ve Lübnan’da anlamlı ve kanlı gelişmelerle dikkat çekici bir hal almıştır. Bir seri arama ve sondaj faaliyetlerini takiben Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Amerikan enerji şirketi Exxonmobil’in Doğu Akdeniz’de son 2 yılın dünya üzerindeki en büyük üçüncü doğalgaz rezervini bulduğunu açıklamıştır. GKRY Enerji Bakanı Lakkotripis, 141 ila 226 milyar metreküplük doğalgaz bulunduğunun tahmin edildiğini belirtirken Exxonmobil Başkan yardımcısı Tristan Aspray de Exxonmobil ve ortakları Katar Petroleum ile daha fazla rezervin bulunması imkanının olduğunu öne sürmüştür.

İsrail’in ekonomik bağımsızlık ve Avrupa’ya gaz ihraç hayalleri, 2011 yılında imzalanmış olan Suriye - Irak - İran Doğalgaz boru hattı anlaşması ile sekteye uğramıştır. 10 milyar dolara mal olması ve 3 yıl içinde tamamlanması öngörülen girişimi takiben aynı yıl Suriye olayları patlak vermiş, Irak’a ise siyasi istikrar yerleşmemiştir. Lübnan’ın Doğu Akdeniz’deki deniz dibi doğalgaz rezervleri üzerindeki hak iddia etmesi İsrail’i tedirgin etmiştir. Lübnan bugün siyasi çalkantı içerisinde olup mezhep çatışmasının eşiğindedir. Doğu Akdeniz, hibritleşen ittifaklar (NATO gibi) ve ad hoc koalisyonlar (Türkiye-Rusya gibi) ile iç ve dış siyasette “anlamlı” gelişmelerin kaynağı olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

GKRY, Rusya'ya en fazla yatırım yapan beş ülkeden biri olma özelliği taşımaktadır. Güney Kıbrıs'tan Rusya ekonomisine yapılan toplam yatırımların daha 2015 yılının başında toplamda 200 milyar dolara ulaşmış olduğu ifade edilmektedir. GKRY ekonomisine yapılan yabancı yatırımlarda da Rusya yüzde 80'lik paya sahip bulunmaktadır. Diğer yandan Rus milyarderlerin gözlerden kaçırmak istedikleri paralarını GKRY'deki banka hesaplarında ve birçok kıyı ötesi (off-shore) şirkette sakladıkları bilinen bir sır olma özelliği taşımaktadır.

Ekonomisini doğalgaz ve petrol ihracına dayanmış olan Rusya ileride kendisine rakip olabilecek bu bölgeden çıkacak enerji kaynakları üzerinde şimdiden söz sahibi olmak ve alandaki diğer aktörlerin kendi çıkarlarına ters olabilecek planlarını engellemek istiyor ise bu şartlarda ne tür politikalar izleyebilecek ve Türkiye'ye etkileri neler olabilecektir.

Kıbrıs meselesi Doğu Akdeniz ve mücavir enerji saha ve koridorları ile eylem ve söylem kırılmalarının yaşanacağı bir boyuta taşınacak gibi görünmektedir. Çalışmada Doğu Akdeniz'de ve Doğu Akdeniz kaynaklı alanlarda Türkiye ve Rusya ilişkilerinin geleceğine ışık tutmak amacıyla, Moskova'nın tarih boyunca Doğu Akdeniz krizinin kilit faktörü olan Kıbrıs meselesine yaklaşımı ve uluslararası siyasi ve sosyal sistemde yapısal değişimin yaşandığı günümüzde bu tutumunu sürdürme imkânı araştırılacaktır. Her ülke ile olduğundan daha fazla eylem alanı içeren bir ilişki başlatmış olan her iki devletin çıkarlarının Kıbrıs üzerinden ilişkilerinin etkileme şartları irdelenecektir.

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş süreci ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Kıbrıs sorununa yaklaşımının analizini ortaya çıkartarak, uluslararası sistemin popüler kriz noktası haline gelen Doğu Akdeniz'de, Rusya'nın atacağı adımların, alanda tavizsiz varlığını sürdüren Türkiye ile olan ilişkilerini nasıl etkileyeceğini incelemektir.

Çalışmanın konusu, Kıbrıs uzamının Türkiye-Rusya ilişkilerinin topolojisine etkisidir. Tarih boyunca Rusya'nın Kıbrıs politikasının Türkiye ile ilişkilerini nasıl şekillendirdiği ve şekillendireceği yönünde olan bu çalışma, çıkarımlar sonucu aynı zamanda ikili ilişkilerin seviyesinin Rusya'nın Kıbrıs politikasına yaklaşımının da incelenmesini gerekli kılmıştır.

Bu çalışmada; **“Stratejik paralaksın doğduğu noktada Türk ve Rus İlişkilerinin Geleceği nasıl olacaktır?”** sorusunun cevabı verilirken, Rusya'nın Doğu Akdeniz politikası incelenecektir.

Anglo-Amerikan hegemonik sisteminin Asya-Pasifik bölgesinden yükselen karşı hegemonya oluşumuna simetrik müdahalelerde bulunma kapasitesinde ciddi aşınmalar meydana gelmiştir. Doğal Kaynak toplumlarının kültürel fay hatlarının tetiklenmesi sonucu jeokültürel alanda ortaya çıkan çatışmalar ve karşı hegemonyanın kaynaklara erişiminin engellenmesi yoluyla gerçekleştiği görülen asimetrik mücadeleye Doğu Akdeniz yeni bir uzam eklemiştir. Bu sahaların kontrolünün tamamen Batılı güçlere kaptırılması sadece Türkiye'nin gelişme ve refah sorunu değildir.

Son zamanlarda politik, ekonomik, kültürel açılardan Türkiye ve Rusya arasındaki artan işbirliği, Türkiye’yi sadece Batı endeksli bir dış politika algısından kurtarmıştır. Fakat, bölgesel ve uluslararası alanda meydana gelen çatışmalar zaman zaman Türkiye ile Rusya’yı farklı taraflarda konumlandırmış ve bu da ikili ilişkilerin sekteye uğrayacağı yönünde bekleyişleri beraberinde getirmiştir. Fakat stratejik ortaklık olarak adlandırılan ikili ilişkilerin boyutu şimdiye kadar, iki tarafın da uzlaşma kanalı bulmasını teşvik etmiş, hatta Suriye’de Esad rejimi çerçevesinde kesin görüş ayrılıkları olmasına rağmen diyalog kurulmuştur.

Şimdi, Doğu Akdeniz, kriz alanlarından biri olarak, Rusya’nın politikasının alanda Türkiye’nin çıkarlarına ne derecede uygunluk sağlayacağı ve bu ilişkilerin seyrini nasıl etkileyeceği sorularını gündeme getirmiştir.

Yanıt bulabilmek için, tarihsel ve jeopolitik çıkarımlara dayandırılacak olan bu çalışmada Rusya’nın geçmişten günümüze Kıbrıs politikasını inceleyerek, yakın gelecekte takip edeceği Kıbrıs ve Doğu Akdeniz politikasını ortaya çıkarma hedeflenmektedir.

İsrail uzun süren araştırmalar sonucu, Doğu Akdeniz’de ülke kaderini etkileyeceğini düşündürecek miktarda doğalgaz ve petrol rezervi bulmuş ve çıkarmaya başlamıştır. Bu durum bölge ülkelerinin siyasal ve ekonomik geleceklerini de etkilemeye başlamıştır. Bulunan doğalgaz yataklarının, İsrail’i, doğalgazda başka ülkelere olan

bağımlılığını ortadan kaldırarak önemli bir ihracatçı konumuna getirmesi beklenmektedir¹

İsrail'in bu çabalarını Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) bir seri arama ve sondaj faaliyetleri takip etmiştir. 2011 yılında Teksas merkezli Noble Energy, Kıbrıs'ın güneydoğusunda 127 milyar metreküplük bir doğalgaz rezervi keşfetmiştir. Amerikan enerji şirketi Exxonmobil, 2019 yılında , Türkiye'nin de hak iddia ettiği 10'uncu parsel bölgesinde, son iki yılın dünya üzerindeki en büyük üçüncü doğalgaz rezervini bulduğunu açıklamıştır². Amerikan şirketi Exxonmobil ile birlikte İtalyan Eni ve Fransız Total firmaları da sahada buluş maksadı ile sondaj çalışmaları yürütmektedir. Son keşif, Kıbrıs'ta şimdiye kadar ortaya çıkarılan en büyük rezervdir.

Rezervlerin tespiti ve sondaj çalışmalarını; Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti namıyla GKRY ve İsrail'in, Avrupa pazarına doğal gaz sevkiyatı için deniz altından geçecek boru hattının inşasını öngören altı milyar Euro'luk bir anlaşma imzalamaları takip etmiştir (EastMed). Yaklaşık bin 900 kilometre uzunluğundaki EastMed boru hattıyla İsrail açıklarından çıkartılacak doğalgazın 2025 yılından itibaren Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmektedir.

¹ Deutsche Welle, 16.04.2013. "Doğalgaz Doğu Akdeniz'de Dengeleri Değiştirdi" <https://www.dw.com/tr/do%C4%9Falgaz-do%C4%9Fu-akdenizde-dengeleri-de%C4%9Fi%C5%9Ftirdi/a-16747467> Erişim Tarihi 14.02.2020.

²Deutsche Welle, 28.02.2019 "Kıbrıs Açıklarındaki En Büyük Doğalgaz Rezervi Keşfedildi" <https://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1s-a%C3%A7%C4%B1klar%C4%B1ndaki-en-b%C3%BCy%C3%BCK-do%C4%9Falgaz-rezervi-ke%C5%9Ffedildi/a-47731821> Erişim Tarihi 12.02.2020.

Suriye - Irak - İran arasında hemen hemen aynı dönemde (2011 yılında) imzalanan ve Akdeniz’e açılması hedeflenen doğalgaz boru hattı anlaşması, büyük beklentiler içerisindeki İsrail’i o yıllarda rekabet tehdidine maruz bırakmıştır. Yaklaşık 10 milyar dolara mal olması ve 3 yıl içinde tamamlanması öngörülen ekonomik ve aynı zamanda jeokültürel bu girişim aynı yıl Suriye olaylarının patlak vermesiyle gerçekleşmemiştir. Irak’ta siyasi istikrarsızlık 2013 yılından itibaren DEAŞ terör örgütünün sahneye çıkışı ile bölgeyi çok farklı mecralara savurmuş, her iki ülke “gri bölge” stratejilerinin merkezine oturtulmuştur. Lübnan’ın Doğu Akdeniz’deki deniz dibi doğalgaz rezervleri üzerinde hak iddia etmesi İsrail’i yine tedirgin etmiştir. Lübnan bugün siyasi çalkantı ve mezhep çatışmasının eşiğindedir.

Ekonomisini doğalgaz ve petrol ihracına dayanmış olan Rusya’nın ileride kendisine hem ekonomik hem de siyasi açıdan rakip olabilecek bu enerji alanına yönelik gerçek tutumu merak konusudur. Rusya’nın Avrupa Birliği ve özellikle Almanya ile olan ilişkilerinde enerji bağlantısı önemli rol oynamaktadır. Aynı husus Doğu Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Doğu Akdeniz’de gelişen durumun ülkeler arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılığa etkide bulunması beklenmektedir. Ancak açık olarak görülen GKRY ile ciddi ekonomik ilişkiler içerisinde olan Rusya’nın, Türk tezlerini kabul etmemesidir.

Ortaya çıkışından hemen hemen 20 yıl sonra Türkiye’nin aktif müdahalesine konu olan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs’a mücavir enerji saha ve koridorları, jeopolitik gündemin önemli bir bölümünü işgal etmeye devam edecektir. Çalışmada Doğu Akdeniz’de ve Doğu Akdeniz

kaynaklı siyasi ve askeri alanlarda ortaya çıkan etkileşim tarihi tabanda, Türkiye ve Rusya ilişkilerinin geleceğine etkisi açısından incelenmektedir. Moskova'nın tarih boyunca Doğu Akdeniz krizinin kilit aktörü olan Kıbrıs'a yaklaşımı ve uluslararası siyasi ve sosyal sistemde yapısal değişimin yaşandığı dönemde bu tutumunu sürdürme imkânı araştırılmaktadır. Suriye sahasında farklı bir boyutta gelişen Türk-Rus ilişkilerinin kurumsal bir ittifaka dönüşüm olasılığı da tarihi ve stratejik kültür perspektifinde ele alınmaktadır.

1.Araştırmanın Maksadı ve Meselenin Jeopolitik Boyutu

Türkiye 21. yüzyıla girerken üç önemli jeostratejik kayba uğramıştır. Bunlar, 20 Ekim 1980 tarihinde Türkiye'de yönetime el koymuş olan cuntanın vetoyu kaldırması ile Yunanistan'ın bir bedel ödemeksizin NATO'ya serbestçe dönüşü, 1992 yılında Ermenistan'ın Karabağ bölgesini ve Lâçin koridorunu işgaline seyirci kalınması ve AB'nin 1 Mayıs 2004'teki yayılma hareketi içerisinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin AB'ye katılımıdır.

Birinci kayıpla Türkiye'nin Yunanistan ve AB'ye karşı stratejik kozları, ikincisi ile Orta Asya stratejik bağlantısı kaybedilmiş, üçüncü kayıpla Doğu Akdeniz hak ve menfaatleri konusunda Türkiye'nin AB sınırlarına dâhil olan GKRY vasıtasıyla AB ile husumet ve rekabet alanı doğmuştur. Ayrıca, GKRY'nin AB'ye katılım müzakerelerindeki engelleyici rolü, Türkiye'nin Avrupa Savunma Ajansı (European Defence Agency) ile anlaşma imzalaması sürecini veto etmesi Türkiye'yi zora sokmuştur. Türkiye Avrupa'nın güvenlik konusundaki

karar mekanizmalarında yer alamamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 21. yüzyıla girerken bir önceki dönemden beraberinde getirdiği en önemli kazancı Doğu Akdeniz hak ve menfaatlerinin savunulmasını ve güneyden çevrelenmemesini sağlayan Türk varlığının Kuzey Kıbrıs'ta sürdürülmesi ve kontrolü olmuştur.

Doğu Akdeniz havzasındaki gelişmeler Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) üzerinden tarihi ve yasal hak ve menfaat kaybına uğrama tehlikesi üretmektedir. Birleşmiş Milletler(BM) eski genel sekreteri Kofi ANNAN'ın, Rum ve Türk kesimleri halinde bölünmüş olan Kıbrıs adasının bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öneren planı, Türkiye tarafından desteklenmesine rağmen Güney Kıbrıs Rum halkınca reddedilmesi ile ciddi bir sıkıntı önlenmiştir. Nisan 2004'te Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta yapılan referandumlarla oylamaya sunulan plan, Türk tarafında %65 oyla kabul edilirken; Rum tarafından %76 ret oyu almıştır. İki tarafın da kabul şartı gerektiği için plan hayata geçirilememiş, Türkiye o dönemde Kıbrıs Rumları marifetiyle jeostratejik bir tehlikeyi savuşturmuştur.

Bugün ise Türk tezleri ve hak iddiaları KKTC içerisinden yükselen muhalif söylemle de tekrar karşı karşıya kalmaktadır. KKCT Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı, İngiliz The Guardian gazetesine verdiği röportajda, Luke Harding'in sorusu üzerine "*Türkiye tarafından ilhak edilmenin korkunç bir senaryo olduğunu*" savunmuştur³. Kıbrıs

³ The Guardian, 06.02.2020, "Turkish Cypriot leader warns Cyprus is facing permanent partition", <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/06/turkish-cypriot-leader-warns-cyprus-facing-permanent-partition-mustafa-akinci> Erişim Tarihi 10.02.2020.

adasını tamamen AB toprağı ve siyasi egemenlik alanı olarak tescilleyen Akıncı “*Teorik olarak tüm adanın AB'ye ait olduğı bir yerden bahsediyoruz. Gerçekte ve fiziksel olarak yarısı öyle, ama bizim vizyonumuz federal çatı altında yeniden birleşme ve Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'de olmasıdır. Buna karşı olacak her şey bizim vizyonumuza terstir*“ ifadelerinde bulunmuştur. Sol siyasetin adayı Akıncı, oyların yüzde 60,4'ünü alarak Cumhurbaşkanı olduğı⁴ göz önüne alındığında Türkiye için ciddi bir Kamu Diplomasisi uğraşı alanı ortaya çıkmaktadır. Bugün bu sahaya Avrupa Birliği, GKRY üzerinden bir rakip ve hasım olarak girerken KKTC yönetiminin de desteğini almış görünmektedir.

Yunanistan ve GKRY ile deniz sahasının ve dolayısı ile taban zenginliklerinin bölüşümü konusunda anlaşılan lehtar bütün ülkelere karşı Türkiye yalnız kalmış görünmektedir. Özellikle AB, Türkiye'nin doğalgaz faaliyetlerini kınayarak yaptırımlar için çerçeve karar almıştır. Almanya Savunma Bakanı Karrenbauer, “Türkiye'nin sondaj faaliyetleri nedeniyle Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimde Yunanistan ve Kıbrıs ile dayanışma içinde olduklarını” belirtmiştir⁵. Keza GKRY ile deniz yetki alanlarını belirlemiş olan Mısır üzerinden Arap Birliği

⁴Hürriyet Gazetesi 26.04.2015. “ KKTC'de yeni Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı oldu”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kktcde-yeni-cumhurbaskani-mustafa-akinci-oldu-28839813> Erişim Tarihi 10.02.2020.

⁵ Deutsche Welle, 19.12.2019 “Alman Savunma Bakanı'ndan Kıbrıs'a Destek Vurgusu” <https://www.dw.com/tr/alman-savunma-bakan%C4%B1ndan-k%C4%B1br%C4%B1sa-destek-vurgusu/a-51741577> erişim Tarihi 12.02.2020.

üyeleri genel olarak Türkiye'ye karşı bir duruş sergilemekte, kendi petrol şirketlerine menfaat temini gayreti içerisinde girmektedir.

Güneyde gerçekleştirilen bu çevrelemenin kırılmasına yönelik olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Libya Ulusal Hükümeti Başkanlık Konseyi Başkanı Fayez al-Sarraj, İstanbul'da gerçekleştirdikleri buluşmada, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasını imzalamalarını takiben anlaşma iki ülke parlamentolarınca kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. KKTC ile 2011'de yapılan anlaşma dışında Doğu Akdeniz'de bir kıyıdaş ülkeyle yapılan ilk deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşması olması önemli olmakla beraber Libya'nın anlaşmaya esas kıyıları Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'nin fiziki kontrolü altında değildir. Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin varlığının da korunması gerekmekte ve bu yönde adımlar atılmaktadır.

GKRY, Rusya'ya en fazla yatırım yapan beş ülkeden biri olma özelliği taşımaktadır. Güney Kıbrıs'tan Rusya ekonomisine yapılan toplam yatırımların daha 2015 yılının başında toplamda 200 milyar dolara ulaşmış olduğu ifade edilmektedir. GKRY ekonomisine yapılan yabancı yatırımlarda da Rusya yüzde 80'lik paya sahip bulunmaktadır. Diğer yandan Rus milyarderlerin gözlerden kaçırmak istedikleri paralarını GKRY'deki banka hesaplarında ve birçok kıyı ötesi (off-shore) şirkette sakladıkları bilinen bir sır olma özelliği taşımaktadır.

Türkiye'nin Temmuz 2019'da Doğu Akdeniz'e göndermiş olduğu Yavuz isimli ikinci sondaj gemisinin Kuzey Kıbrıs'ın doğusuna varması ile birlikte Rusya bir çağrı yaptı ve "Kıbrıs'ın egemenliğinin ihlâl edilmemesi"ni vurguladı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki adımlarını desteklemediğini duyurmuştur. Türkiye ile Rusya'nın müşterek görüş ve fikir birliği içerisinde bulunduğu dış politik eylem sahası yok gibidir. Konumları itibarıyla stratejik bakışta yaşanan kırılmaların Kıbrıs ve ötesinde nasıl giderilebileceği, Türk-Rus ilişkilerinin 21. yüzyılda cevabı bulunacak önemli bir sorundur. Ekonomisini doğalgaz ve petrol ihracına dayanmış olan Rusya ileride kendisine rakip olabilecek bu bölgeden çıkacak enerji kaynakları üzerinde etkide bulunmak istiyor ise Türkiye'yi bir şekilde desteklemesi gerekmektedir.

Rusya'nın Avrupa Birliği ve özellikle Almanya ile olan ilişkilerinde enerji kaynak ülkesi özelliği başat roldedir. %60 oranında doğal gaz tedariki hususunda Rusya'ya bağımlı olan ülkeler: Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkeleridir. Kuzey Akım-1 Boru Hattı ile Rusya Almanya arsında Baltık Denizi altından geçen 1224 km. uzunluğundaki boru hattı yılda 54 milyar m³ taşıma kapasitesine sahip iken Alman Hükümeti ABD'nin yoğun baskısına rağmen 2018'de Kuzey Akım-2 projesi hususunda ihtiyaç duyulan müsaadeyi vermiştir. Bu proje ile 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna ve Rusya arasında ortaya çıkan problemler dolayısıyla yaşanan doğal gaz kesintisinin bir daha yaşanmaması hedeflenmektedir. Kuzey Akım-1 hattına paralel olarak döşenecek 55 milyar metreküplük (bcm) kapasiteye sahip olacak Kuzey Akım-2 projesi ile, Rus gazının Baltık Denizi üzerinden doğrudan

Almanya'ya taşınması öngörülmektedir. Kuzey Akım-2'de boru hattının mülkiyetinin tamamı Gazprom'a ait olacaktır. Bu durumda her iki boru hattının toplam doğal gaz taşıma kapasitesi 110 bcm olması planlanmaktadır.

Avrupa Birliği İstatistik Kurumunun datalarına istinaden AB ülkelerinin senelik doğal gaz ihtiyacının 500 bcm civarında olduğu tespit edilmiştir. Rusya, Kuzey Akım-2 projesi aktifleştirildiğinde Türk Akımı ile birlikte potansiyel olarak Ukrayna'ya muhtaç olmadan 85 milyar metreküp doğalgazı AB'ye taşıyabilecek durumda olacak. Bundan dolayı yenilenen Rusya-Ukrayna transit anlaşması, daha önceki anlaşmadan farklı olarak beş yıl süreyle yürürlükte kalarak, toplamda 225 bcm doğal gaz AB'ye taşınacak⁶. ABD Senatosu'nun kabul ettiği Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası'na dayanarak; Kuzey Akım-2 ve Türk Akımı projelerine dahil olan firmalara hem ekonomik hem de finansal açılardan bir takım yaptırımlar uygulanacaktır. Yaptırımların sebebi olarak, Rusya'nın doğalgazına daha fazla muhtaç olmanın AB ülkeleri üzerindeki siyasi tazyiki artıracak olması gösterilmektedir. Bir görüşe göre Kuzey Akım-2 transit masraflarını yok ettiğinden dolayı Batı Avrupa ülkeleri daha uygun fiyatlarda gaz alacak, bu proje dahilinde Almanya Avrupa'nın enerji merkezi olacak ve Baltık, Orta ve Doğu Avrupa'ya yüksek oranda gaz Almanya üzerinden gidecektir. Böylece Almanya Doğu Avrupa'nın denetimi hususunda büyük bir

⁶ Euro News, 30.12.2019 "ABD Kuzey Akım-2 projesine neden karşı çıkıyor?", haz. M. Demirci <https://tr.euronews.com/2019/12/30/abd-kuzey-akim-2-projesine-neden-karsi-cikiyor> Erişim 12.02.2020.

avantaja sahip olacaktır. Bu bağlamda Rusya-Almanya ilişkileri stratejik Ortaklığa dönüşme eğilimindedir. ABD ve taraftarları, Doğu Akdeniz havzasından akacak doğalgaz ve petrolün Almanya ve Rusya'nın kontrolünü zayıflatmasını beklemektedir. ABD, “Üç Deniz Girişimi” olarak adlandırılan ve Baltık Denizi, Karadeniz ve Adriyatik Denizi arasındaki 12 ülkeyi kapsayan bir proje ile Doğu Avrupa ülkelerinde nüfuzunu artırma gayretindedir.

Halford Mackinder “The Historical Pivotal of History-Tarihin Tarihsel Eksenini” adlı makalesinde⁷ dünyanın kalbinin Atlantik ve Pasifiğe eşit mesafede Hazar'ın kuzeyinde olduğunu ifade etmektedir. Doğu Avrupa'ya hükmedenin dünyanın kalbine hükmedeceğini, dünyanın kalbine hükmedenin de dünyaya hükmedeceğini kara hakimiyeti teorisi ile ortaya atmıştır. Her ne kadar teori bu iddiada bulunsun da SSCB bu bölgelerde kontrolü sağlamasına rağmen Dünya'ya hâkim bir konuma gelememiştir. Ancak NATO yayılmacılığı ve Rusya Federasyonu'nun çevrelenip sınırlandırılması açısından bu bölgeler önem taşımakta Rusya aleyhine girişimlere izin verir duruma gelmektedirler.

Spykman (1893-1943) jeopolitik düşünceleri ile 1945 sonrası Amerikan dış politikalarının mimarlarından birisi olarak görülmektedir. Yazmış olduğu The Geography of Peace (Barışın Coğrafyası) eseri, Yale Üniversitesince 1944 tarihinde neşredilmiştir. İngiliz jeopolitikçi

⁷ Mackinder tarafından kaleme alınmış ve The Geographical Journal'ın 1904 Nisan sayısında yayınlanmıştır. Mackinder kara hakimiyet teorisinde, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünü **dünya adası**, bu bölge dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antarktika gibi kıtalar ise dünya adasının uyduları olarak tanımlanmaktadır

Mackinder'in Heartland Teorisi'nden (Kalpgah-Kara Hâkimiyet Teorisi) farklı olarak Spykman, Rimland Teorisi'ni (Kenar Kuşak Teorisi) Barışın Coğrafyası isimli eserinde belirtmiştir. Bu eserinde Spykman Mackinder'in Heartland'ı çevreleyen iç/kenar hilal alanının hükmünü küçümsediğini vurgulamıştır. Avrasya bölgesinin gerçek gücünün, sadece Kalpgah'ta değil, onunla birlikte bunu çevreleyen ülkeler kuşağında yani kendi deyimi ile Kenar Kuşak (Rimland)'tadır. Bu açıdan bakıldığında, Spykman'a göre; "Kenar Kuşak ülkelerinde söz hakkına sahip olan Avrasya'ya egemenlik yapar, Avrasya bölgesine egemen olan dünyanın kaderini kontrol altında tutar." Spykman'ın Rimland kuşağındaki ülkeler ise, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore gibi ülkelerdir. Bu bölgeler ise, kara kuvveti ile deniz kuvveti arasında yerleşen bir tampon bölgedir. Bu teorik yaklaşımda da Türkiye ve Kıbrıs, karşı hegemonya'yı (Asya Pasifik bölgesinin yükselen güçleri) sınırlandırabilecek önemli bir konumdadır. Bu özelliklere keşfedilen doğalgaz ve petrol sahalarını kontrol edebilme yönü eklenmiştir.

Hegemonik kontrol çabası içerisinde görünen ABD ve paydaşlarının, Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde nüfuzlarını artırmaları, Orta Doğu alanından istifade ederek karşı hegemonya üretmek isteyen Çin, Rusya ve paydaşlarının sınırlandırılması ve sındırılması için uyguladığı jeostratejik konseptlerin farklı boyutta olduğu gözlemlenmektedir. Doğu Avrupa'da bütünleşik ulus devletlerin varlığını koruyarak nüfuz alanına eklemlendirilme adımları, Orta Doğu'da devletlerin çözleştirilmesi ve sınır geçirgenlikleri olan gri bölgeler oluşturmaya

kaymış bir görüntü arz etmektedir. Rusya'nın Akdeniz Havzasında baş aktörlerden biri haline gelmiş olan AB ile ilişkileri ve ABD'nin sürece müdahalesi ile bu konjonktürde nasıl gelişme gösterebilir ve Türkiye nasıl etkilenebilir? Araştırma bu problem sahalarına odaklanmaktadır. Geçmişten günümüze Kıbrıs temelinde Türkiye-Rusya ilişkilerini inceleyeceğimiz ve Rusya'nın yakın gelecekte takip edeceği Kıbrıs ve Doğu Akdeniz politikasını ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmamızda ana eksenimiz Kıbrıs uzamının Türkiye-Rusya ilişkilerinin topolojisine etkisini aydınlığa kavuşturmak olacaktır. Bu kapsamda, Kıbrıs adasının tarihçesine ayrıntılı bir şekilde yer verilerek başlatılan çalışmada, Soğuk Savaş süreci ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın Kıbrıs sorununa yaklaşımının analizi yapılacak ve uluslararası sistemin popüler kriz noktası haline gelen Doğu Akdeniz'de Rusya'nın atacağı adımların, alanda tavizsiz varlığını sürdüren Türkiye ile olan ilişkilerini hangi yönde etkileyeceği incelenecektir.

2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada yöntem, sırasıyla ontoloji, epistemoloji ve araştırmacının paradigması tarafından biçimlenmektedir. Ontoloji inceleme nesnesinin doğası ile ilgilenirken, epistemoloji inceleme nesnesine ait doğru ve geçerli bilginin nasıl üretilebileceğini sorgulamaktadır⁸. Epistemoloji aslında, araştırmacı ile gerçeklik arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve

⁸M. Norma Riccucci The Logic of Inquiry in the Field of Public Administration. içinde G. J. Miller, K. Yang (Ed.), *Handbook of Research Methods in Public Administration*, Taylor & Francis Group, . 2008 s. 3-11.

bireylerin neyin doğru olduğuna nasıl karar verdiklerini anlamaya çalışmaktadır⁹. Üretilen bilginin hem inceleme nesnesinin niteliği ile uyumlu olması hem de gerçekliğini temsil etmesi için öncelikle ontoloji-epistemoloji ilişkisinin kurulması; daha sonra paradigmanın açıkça ortaya konularak diğer araştırmacılar açısından farklı bakışlarla tekrar incelenebilir olmasının sağlanmasını gerekmektedir.

Kavramsal bir düşünüş ile araştırma meselesini teşkil eden Kıbrıs üzerinden Türk-Rus etkileşiminin alacağı muhtemel boyut ve topolojik değişimler ele alınacaktır. Kavramsal düşünüş Kissinger’in ifade ettiği gibi “karşılaştırılabilir veri ve olayları fark etme ve kalıpları geleceğe yansıtma yeteneğine öncelik vermektedir¹⁰. Meselenin kavramsal mekânı Akdeniz Havzası (Batı Akdeniz-EGE) coğrafyasından ve hatta Süveyş Kanalı üzerinden Asya Pasifik bölgesine açılan tarihi ticaret etkileşim yollarından bağımsız değildir. Bu bakımdan proje çalışmasında analiz düzeyi “Etkileşim” olarak belirlenirken analiz birimi “Devlet” ve “Sistem” olarak ele alınacaktır. Wendt’in belirttiği gibi “etkileşim düzeyindeki mikro yapısal teoriler, sonuçları bir sistemin parçaları arasındaki ilişkilere gönderme yaparak açıklamakta, uluslararası sistemin konuyla ilgili parçaları olan devletler “birbirlerini dikkate aldıkları zaman” etkileşime geçmektedirler.¹¹

⁹ Nicholas Rescher. *Epistemology: An Introduction to the Theory of Knowledge*. State University of New York Press, USA. 2003, s. 3-10.

¹⁰ Henry Kissinger, *Dünya Düzeni* Çev. S.S. Gül İstanbul Boyner, 2016, s.382.

¹¹ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çev. H.S. Ertrem ve S. Gülfer I. Öner, 2. Bas. İstanbul Küre, 2016, s.188-189

Araştırma nesnesi olarak “Rus Devlet Aktörü” olarak nesnelleştireceğimiz Rusya Federasyonu ontolojik olarak Çarlığı takiben SSCB imparatorluğunun ardılı kıtasal bir güç merkezini teşkil etmektedir. Şu anki ontolojik resmini yeni bir imparatorluk girişimi olarak ele almamız ise yanlış olmayacaktır. İmparatorluk değişik şekilleri olmakla birlikte Mann tarafından genel özellikleri itibarıyla şu şekilde betimlenmektedir; “Bir imparatorluğu merkezdeki bölgenin çevre üzerinde hakimiyet kurduğu, onların başlıca karşılıklı etkileşimleri için aracı olduğu ve çevre bölgeler arasında ve onlardan merkeze kaynak aktarımını yönlendirdiği baskı ile edinilmiş ve korunmuş merkezî hiyerarşik bir yönetim sistemi”. İmparatorlukların merkezlerinde siyasal ve askeri iktidarlara harmanladıklarına dikkat çekmektedir¹². Konstrüktivist yaklaşımın “düşünceler” okuması üzerinden Rus etnisitesi merkezli Devlet, tarih boyunca Türk toplumları ve devletleri için uzun bir dönem “düşman” özne konumunda yer almıştır. Nitekim Goldschmidt ve Davidson “ 1774-1914 yılları arasında Osmanlıların Rusya’yı baş düşman olarak gördükleri konusunda bir çok tarihinin hem fikir olduğunu” söylemektedir. Müellifler konumu bir adım daha ileri taşıyarak “Doğu Sorunu-Şark Meselesinin, Rusya’nın, Türkiye’nin boğazlar dahil Avrupa’daki topraklarını kapıp kapamayacağı ya da Büyük Güçler tarafından durdurulup durdurulamayacağı üzerine kurulu olduğunu” ifade etmektedirler¹³. Müellifler Rusya’nın ABD gibi bir kıta gücü olarak

¹² Michael Mann, *İktidarın Tarihi, Küresel İmparatorluklar ve Devrim, 1890-1945 Cilt III*. Çev. A.R. Gürgeç ve Ö. Balkılıç. Ankara Phoenix, 2017, s.29

¹³ Arthur Goldschmidt Jr. Ve Lawrence Davidson, *Kısa Orta Doğu Tarihi*. Çev. A. Güler. İstanbul. Doruk. 2008, s. 216-217

yayılmasını hem doğu hem de güney yönünde sürdürerek 19. Yüzyılda tüm Orta Asya'yı işgal ederek Moğol ve Türk soylu grupları denetimleri altına aldıklarını işaret etmektedirler. Türk ve Rus stratejik kültürleri ve kolektif hafızaları av ve acılık üzerine yerleşik hale gelmiştir. İmparatorluğun kontrolü altında içselleştirilen bu durum Mann'ın ifadesi ile “ıktidar askeriden siyasala ve ekonomik ve nihayet ideolojik biçime bürünmekte ve imparatorluk zamanla görünürden kaybolabilmektedir”¹⁴. Özellikle iki kutuplu çekişme düzeninde, Rus/SSCB kontrolü altındaki bölgelerde ise Rusya'nın “özne” konumunun (düşman) devam ede gelmemiştir. Kendini yönetme kabiliyetini kaybetmiş olan toplumlar ve bunların karar verici elitleri Rusya'nın tahakküm politikalarını içselleştirmiş görünmektedir.

3. Mekansal Analiz

A. Coğrafi Bölge Belirlemeleri

1) Orta Doğu

Orta Doğu: Orta Doğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticarî ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını kontrol etmesinin kendisine kazandırdığı jeopolitik değer, Orta Doğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana revizyonist güçlerin hedefi haline getirmiştir. Tarih boyunca, Orta Doğu'yu, bütün olarak hâkimiyetine alan tek devlet Osmanlı İmparatorluğu'dur. Ne Pers, ne Roma, ne de Arap

¹⁴ Mann a.g.e. s. 29-31.

imparatorlukları Orta Doğu'yu bir bütün halinde hakimiyetine alamamıştır.

Goldschmidt vd. “Rusya’nın Baltık Denizi ve Kuzey Buz Denizi’ne dökülen nehirleri yılın yarısına kadar buzla kaplı olması Rusya’nın dış ticaret amacıyla bir su çıkışı olan Karadeniz’e ihtiyacını doğurduğunu vurgulamaktadır. Rusya 1556 yılında Rusya’nın eline geçirdiği Astrahan Hanlığı toprakları üzerinden Hazar Denizi ve İpek yoluna uzanarak ekonomik büyümesini zaten hızlandırmıştır. Astrahan-Ejderhan limanının kaybına engel olunamaması Orta Asya’nın kaybı ile neticelenmiştir. Işık, Kazan (1552) ve 1556’da Rusların Astrahan’ı ilhak etmesi Osmanlı’nın kuzey bölgesinde Rusya’dan gelecek tehdidi yakinen duymasına sebebiyet verdiğini ortaya koyarken, Kazan ve Astrahan bölgelerinin kaybı sonucunda Osmanlı Devleti’nin bir taraftan Karadeniz’in kuzeyindeki hakimiyeti zarar görürken diğer taraftan da Orta Asya’daki Sünni Mezhebinden olan Türkistan Hanlıkları açısından iki önemli meselede sorunlar yaşanmıştır. Bunlar: hac ve ticaret yollarıdır. Bu yüzden Osmanlı Devleti 1569 yılında Don ve Volga (Ten-İdil) Nehirleri’nin birbirine en yakın olduğu bölgede bir kanal vasıtasıyla ilk önce Astrahan’ı ilhak etmeyi, daha sonra ise Karadeniz ile Hazar Denizi’ni birbirine bağlayarak bölgede donanma ve askeri açıdan üstünlük kazanmayı hedeflemiştir. Fakat doğa şartları, bölgenin coğrafi anlamdaki zorluğu, Kırım Hanı’nın konuya isteksizce yanaşması ve araç eksikliği tarzındaki meseleler kanal kazma işinin yarım kalmasına neden olmuş ve Osmanlı Devleti bu büyük projeyi

bitirememiştir.¹⁵ Orta Asya’da yağmacı akınlar ötesinde siyasi bir vizyonu olmayan göçebe kavimlerin yarattığı parçalanmalar Orta Asya’yı Osmanlı-İran-Özbek Hanlıkları dışında genişlemeye uygun hale getirmiş, 18. yüzyılda Osmanlı ve İran Rus Orduları karşısında hezimetlerle dolu bir döneme girmiştir. Lewis’e göre Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) Avrupa ve Orta Doğu ilişkileri için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti’nin 1774 Küçük Kaynarca anlaşması ile iç işlerine müdahale imtiyazını zorla kazanan ilk Hristiyan devlet olma özelliğine sahip Rusya Karadeniz açılımı ile Osmanlı Devleti’ni itibarsızlaştırmış kazanımları 1783’te Kırım’ın ilhakına uzanmıştır. 1808-1876 yılları arasında peş peşe aldığı dört yenilgi esasen devleti bitirmiştir ancak Lewis’e göre İngiltere’nin 1878 yılında diplomatik müdahalesi yıkılış bir sonraki yüzyıla ertelenmiştir¹⁶.

Rusya’nın askeri alan dışında Osmanlı topraklarında uyguladığı örtülü operasyonlar ve Ortodoksluk ve Pan-Slavist yıkıcı faaliyetler doğrudan ve diğer büyük devletleri kışkırtıcı dolaylı yönü ile önlenemez bir parçalanma ve çöküşü beraberinde getirmiştir. Yunan Devleti kuruluşuna destekle başlayan emsal bağımsızlık süreci, Ermeni tedhiş ve saldırıları ile Balkan ayrılıkçı hareketlerinde de dönüm noktası teşkil etmiştir.

¹⁵Mustafa Işık. “Ejderhan Seferi ve Don- Volga Kanal Projesi” *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı/ Special Issue in Honour of Prof. Dr. Azmi Özcan By His Students, s. 1

¹⁶ Bernard Lewis. *Orta Doğu. İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi*, Çev. S. Y. Kölay. 6. Bas. Ankara. Arkadaş. 2009, s. 349, 419.

Tarih boyunca Rusya, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devletleri üzerinde davranışsalın ötesinde kurucu ve yıkıcı etkileri olan bir aktördür. Türk İstiklal savaşına sağladığı askeri ve ekonomik destek kurucu bir niteliktedir. Rusya ve Türkiye ilişkileri tarihsel olarak jeopolitik etkiler üreten ilişkilerdir. İngiltere'nin denge politikasından, NATO'nun ve ABD'nin kenar kuşak kontrolü stratejilerine kadar her alanda gözün üzerinden ayrılmaması gereken iki ülke ilişkileri niteliğindedir.

Orta Doğu ifadesi “Şark” ve “Yakın Şark” (Levant) tarzında garplı bir ifadedir. Bu ifadenin 19.yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında istifade edilmeye başlandığı bilinmektedir. Ancak bölge sınırları zamanla değişiklikler göstermiştir. Bunun farklı nedenleri vardır: farklı siyasi oluşumlar gibi.¹⁷ Cemil Meriç bu meseleye şöyle bir açıklama getirmektedir: “Orta Doğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır”.¹⁸ Orta Doğu ifadesini ilk ortaya koyan Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin toprakları ile ilgili “Yakın Doğu”yu kullanmışlardır. İngiltere ise 19. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin'e doğru ilerleyerek “Uzak Doğu” teriminin istifade edilmesine sebebiyet vermiştir.

İngilizler, Yakın Doğu terimine karşılık, Osmanlı Devleti toprakları içerisinde kalan ve Uzak Doğu'ya geçişte önemli bir atlama taşı olan

¹⁷ Beril Dedeoğlu, *Ortadoğu Üzerine Notlar*, Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s.1-3.

¹⁸ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötüken Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1980, s. 282

bölge için “Orta Doğu” terimini kullanmaya başlamıştır¹⁹. Orta Doğu kavramını; ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve Jeopolitikçi Alfred Thayer Mahan, National Review’de yayınlanan, “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı makalesinde kullanmıştır²⁰. Özellikle Rusya’nın Trans-Sibirya hattı ve Orta Asya’daki ilerlemelerini İngiltere’nin Basra Körfezi’nde durdurması gerektiğini ifade etmiştir. O, bölgeyi merkezi Basra Körfezi olan Arabistan ile Hindistan arasındaki bölge olarak tanımlamıştır.²¹

Valentine Chirol, 14 Ekim 1902’de “The Middle Eastern Question” başlığı altındaki makalelerinde Basra Körfezi ve onun stratejik açıdan önemini anlatmıştır. Chirol’un Orta Doğu tanımı Mahan’ın tanımına göre genişlemiş ve Hindistan’a giden yoldaki (İran, Basra körfezi, Irak, doğu Arabistan kıyıları, Afganistan ve Tibet) tüm toprakları kapsamıştır²². Chirol açısından Orta Doğu’nun en vacip görevi Hindistan’ın savunmasıdır. Chirol 1903 yılında yazdığı “The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence” başlıklı çalışmasında da bu sonucunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur.²³ Dünyada hızlı bir şekilde ilerleyen deniz ticareti açısından en önemli suyolları olarak bilinen Çanakkale boğazı, İstanbul boğazı, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi bu bölgede

¹⁹ Sedat Laçiner, “Ortadoğu diye bir Yer Var mı?” *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, Sayı:10, Ankara, 2007, s.153-155

²⁰ Roderic H. Davison, “Where Is The Middle East?” *Foreign Affairs*, vol:38, New York, 1959-1960, s. 667

²¹ Davison, *a.g.m.*, s. 667-668.

²² Davison, *a.g.m.*, s. 668.

²³ Valentina Chirol, *The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence*, London, John Murray, Albemarle Street, 1903, s.1-6.

keşşerek Atlas Okyanusu’nu Hint Okyanusu’na bağlayan önemli bir merkez olmaktadır.²⁴

Orta Doğu’nun denizlerden ve kıtalardan keşşmesi jeopolitik teorisyenlerinin de dikkatini çekmiştir. Mackinder tarafından “Dünya Adası”, Spykman tarafından “Rimland” şeklinde tanımlanan bölgeler bu bölgelerdir.²⁵ Mahan’ın vurguladığı üzere, İngiltere’nin ve diğer Batılı güçlerin dikkatinden kaçmayan önemli bir husus, bir Dünya İmparatoru olmak için önemli deniz ticaret yollarının bölgede olması gerektiğidir. Bir Ada ülkesi olduğunun farkında olan İngiltere, bu yönde politikalar ortaya koyarak, Orta Doğu’ya egemen olabilmek için Orta Doğu’nun tarihi derinliklerinden gelen öteki özelliklerinden de faydalanmıştır.

Orta Doğu hem ekonomik hem jeopolitik hem de dinî bakımdan da önemlidir. Çünkü bu bölge, Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi üç farklı dinin doğduğu bölgedir. Bu zenginlik sadece din açısından değil, aynı zamanda mezhepsel olarak da Orta Doğu’da yaşanmakta ve hissedilmektedir.²⁶

“Yeni Orta Doğu’nun” hudutları İngiltere’nin haritaları ile ortaya konmuştur. Bunlardan birisinin F. J. Moberly tarafından Irak Seferi sırasında verilen Orta Doğu haritası olduğu bilinmektedir. Bu haritada

²⁴ Mustafa Bıyıklı, Bir Merkez Dünya olarak Afri Avrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:10, Ankara, Eylül 2007, s. 49

²⁵ Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 26-31.

²⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu’nun Çoklu Kimliği*, Sabah Kitapları, 1998, s. 27, 28.

İngiltere, Orta Doğu'nun güneyine bir çizgi çizmiştir. Bu çizgi Batıdan Doğuya doğru Mısır, Bahr-i Ahmer (Kızıl Deniz), Hicaz, Necid Çölleri, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ni ihata etmektedir. Kuzeyde ise Batı Trakya'dan itibaren Karadeniz, Kafkasya Dağları ve Hazar denizini bir çizgi olarak vurgulamıştır. Batıda da Ege ve Akdeniz hududu oluşturulurken doğuda İran'a ait Meşhed'in alt bölgede ise Kirman'ın doğusuna doğru bir alan çizmişlerdir.²⁷



Anadolu, Küçük Asya ve Türkiye kelimelerini birlikte ve fakat ayrı bölgeler için kullanmıştır. Ankara'dan batıya doğru İzmir'e kadar olan bölgeye Anadolu denmişken Adana'dan başlayan ve Kilikya-İskenderun hattını da içererek Çanakkale'ye doğru uzanan hat Küçük Asya olarak tanımlanmıştır. Türkiye ise Osmanlı Devleti'nin o sıralarda sahip olduğu bütün toprakları ifade etmektedir. Musul, Kerkük,

²⁷ 35F. J. Moberly, *Irak Seferi 1914-1918, C. 1*, Osmanlıcaya Çeviren: Binbaşı Mehmed Cemal, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1928 (Ekli Haritalar).

Süleymaniye, Bağdat, Amara ve diğer Irak şehirleri, Suriye, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Türkiye içerisinde gösterilmiştir. Orta Doğu mefhumu, bölgede belli bir siyaset tatbikine karar veren İngiltere tarafından uydurulduğu için yapay bir kavram olmuştur.

Orta Doğu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, Suriye, Lübnan, Irak, İran, Filistin, Ürdün, Mısır, Sudan, Libya, Suudi Arabistan, Kuveyt, Yemen, Umman, Bahreyn gibi devletlerden oluşmuştur.²⁸

Orta Doğu'yu Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu ile Arap yarımadalarının düğümlendiği coğrafya olarak niteleyebileceğimiz gibi denizleri öne çıkararak, bu bölgenin Akdeniz, Karadeniz, Hazar denizi ile Basra Körfezi dolayısıyla Hint Okyanusu arasındaki bölge olarak da tanımlayabiliriz. Kısacası burası üç kıtaya girip çıkan yolların düğümlendiği bir coğrafyadır.²⁹

Yine Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan ve İslâm kültürünün hâkim temel unsur olduğu bölge Orta Doğu kavramıyla ifade edilmiştir. Bu anlamdaki kullanım Anglo-Sakson dünyasında rağbet görmüştür. Günümüzde Orta Doğu, şu devletlerden ibarettir: Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, Lübnan, Irak, İran, Filistin, İsrail, Ürdün, Mısır, Sudan, Libya ve doğrudan doğruya Arabistan'ın çeşitli devletleri. Daha sonra Tunus,

²⁸ Meriç, a.g.e., s. 283

²⁹ Mahmut Boğuşlu, *Türk Tarihi ve Coğrafyası Üzerine*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 25-26.

Cezayir ile coğrafi, kültürel ve dinî amiller yüzünden Afganistan ve Pakistan bu bölge içinde mütalaa edilmiştir.³⁰

2) Ege Denizi/Bölgesi

Ege Denizinin adlandırılması serüvenine kısaca bakıldığında zaman; tarih boyunca Türkiye ile Yunanistan arasında yer alan bu denizin farklı isimlerle adlandırıldığı, *Ege* isminin Türkçeye tedricen yerleştiği ve 1941 yılında toplanan Birinci Coğrafya Kongresinde (Ege **bölgesi** kavramı ile birlikte) resmen kabul edilerek literatüre girdiği görülür. 12. yüzyılda Türkler, Anadolu'yu fethettiklerinde, Avrupa dillerinde "Mediterranean Sea" olarak adlandırılan deniz ile tanışmışlar ve bu denizin adına, batıda yer almasından dolayı, "Batı Denizi" anlamına gelen, "Akdeniz" koymuşlardır. Çünkü Eski Türklerde yönler renklerle belirleniyor, kuzeye kara, güneye kırmızı, doğuya gök, merkeze veya ortaya yeşil, batıya da ak demişlerdir. 1941 yılında yapılan Coğrafya Kongresindeki tebliği ile "Ege Denizi" ve "Ege bölgesi" isimlerine resmîyet kazandıran Besim Darkot, İslam Ansiklopedisine yazdığı "Akdeniz" maddesinde bu deniz için şöyle yazar "Ege Denizi yahut Adalar Denizi, eski Türk eserlerinde doğrudan doğruya Akdeniz adı altında zikredilmemekte ise de Kâtip Çelebi bu denize Adalar arası denildiğini kaydetmektedir. Çoğu zaman Akdeniz'in bir parçası olan bu deniz için bir ayırım yapılmamış ve burası da Akdeniz (bahr-i sefid)

³⁰ Mustafa Keskin, *Emperyalizm ve Ön Asya*, Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 301. Ayrıca bkz. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 17.

olarak adlandırılmıştır. Ege adaları da resmi kayıtlarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz adaları) olarak geçer. "Adalar Denizi" adı, 1940'lı yıllardan itibaren, Yunan makamlarının çeşitli entrikaları ile, uydurma bir mitolojik hikâyeye dayandırılarak "Ege Denizi"ne dönüştürülmüştür. Daha sonra, "Ege " kelimesi, büyük bir dalgınlık eseri olarak, Anadolu yarımadasının batı kesimini oluşturan Batı Anadolu Bölgesi'nin adı olarak takdim edilmiştir. Bu tarihi bir yanılgıdır. Yunanistan ile Anadolu yarımadası arasındaki denizin adı; "Adalar Denizi", Anadolu yarımadasının batısında kalan toprakların coğrafi bölge adı ise; "Batı Anadolu Bölgesi"dir.³¹ Adalar Denizi Akdeniz'in bir kolu sayıldığından, bazı Osmanlı kaynaklarında Adalar Denizi'ne de "Akdeniz" denmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, 30 Ağustos Zaferi'nin ardından, elini batıya doğru uzatıp işaret parmağı ile Adalar Denizi'ni göstererek "Ordular, İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini vermesi bu yüzdendir³².

³¹ Ramazan ÖZEY, Adalar Denizi ve Batı Anadolu Bölgesi Hakkında, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 1, s. 27-36, İstanbul, 2001 ss: 27-36, s. 28.

³² A.g.e. s.33.

Uluslararası Hidrografi Bürosu 1952 “Sp 23 Limits Of Oceans And Seas” Dokümanında Ege denizi sınırları, güneybatıda; Mora Yarımadası’nda bulunan Santa Maria burnundan başlayarak, güneyde; Çuha(Kitara), Silkiye(Antikitar), Girit, Çoban Adası(Kasos), Kerpe (Karpatos) ve Rodos adalarının en uzak burunlarından geçen hat ile, güneydoğuda; Anadolu kıyılarında bulunan Akyar burnuna ulaşmaktadır. (Çuha 1986 da çıkarıldı.)



3) Ada

Günümüzde de halen uluslararası hukukta kullanılan ada tanımı, 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi’nin 10. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: “Bir ada, suların en yüksek olduğu zaman açıkta kalan, etrafı sularla çevrili bir doğal kara parçasıdır”.

Türkiye uluslararası görüşmelerde her ne kadar 1958 Cenevre Sözleşmesi ve 1982 tarihli Deniz Hukuku Sözleşmesi hükümlerini

dikkate alsa da bu sözleşmelere taraf değildir³³. 1982 tarihli BMDHS’ye göre bir adanın 4 temel unsuru vardır. Bunlar :

- Kara parçası olmalı,
- Doğal olarak oluşmuş olmalı,
- Sularla çevrili olmalı,
- Med zamanında suların üstünde kalmalı³⁴.

Uluslararası hukukta ada kavramının tanımına yönelik müzakerelerde adanın büyüklüğü, yerleşik yaşama elverişliliği, ekonomik yaşam için yeterliliği gibi hususlar da gündeme getirilmiş olmakla birlikte resmî belgelerde yer almamıştır.

BMDHS 121/3’te (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi) belirtilen “İnsanların oturmasına elverişli olmayan veya kendilerine özgü ekonomik bir yaşamı bulunmayan kayalıkların münhasır ekonomik bölgeleri veya kıta sahanlıkları olmayacaktır.”

Ege denizindeki adaların devrine ilişkin anlaşmalarda belirtilen ada ve adacıklar dışındaki tüm ada, adacık ve kayalıklar üzerinde fiili egemenlik kurmaya ve bunu uluslararası alanda kabul ettirmeye çalışması sorunun kaynağı olmuştur³⁵

³³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri, II.Kitap*, 3. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 1993, s.262.

³⁴ Pazarcı, (II.Kitap) 1993, s.255.

³⁵ Deniz Bölükbaşı, *Turkey and Greece–The Aegean Disputes: A Unique Case in International Law*, London, Routledge-Cavendish Publishing, 2004, s.830.

B. Uluslararası Hukukta Deniz Yetki Alanı

Uluslararası Deniz Hukuku'nun temeli teamül hukukudur. Bu teamül kurallarının yazılı hale getirilmesinde ise iki temel aşama bulunur. Bunlardan birincisi, 1958 tarihli Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleridir. Daha sonra 1982 yılında toplanan Deniz Hukuku Konferansı ile, günümüz Uluslararası Deniz Hukuku kuralları şekillenmiştir. Uluslararası Deniz Hukuku bakımından denizler, kıyı devletinin hak sahipliğine göre kategorize edilir. Buna göre denizler; iç sular, karasuları, bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge (MEB), kıta sahanlığı ve açık denizler olarak sınıflandırılır. İç sular kıyı devletinin tam egemenliği altında iken, açık denizler ise hiçbir devletin egemenliğine tabi olmayan bölgelerdir.³⁶

1) Karasuları

Deniz yetki alanlarından karasuları, sahildar devletin kara ülkesini çevreleyen ve açık denize doğru belli bir uzaklığa kadar giden, sahildar devlete ait olan deniz bölgesidir³⁷ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) 3. maddesi karasularının, esas çizgilerden itibaren azami 12 mil olabileceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin karasuları Ege'de 6 mil, Akdeniz ve Karadeniz'de 12 mil olarak ilan edilmiştir³⁸. Karasularının genişliği, esas hatlardan itibaren 12 mili geçemez (BMDHS md. 3). Her devlet karasularının genişliğini

³⁶ Aydoğan Özman. *Deniz Hukuku I*. Ankara: Turhan Kitabevi. 2006, s.7

³⁷ Hüseyin Pazarcı. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2004, s. 258

³⁸ Pazarcı, 1993, s.260

tespit etmeye yetkilidir. Ancak bu hakkın kullanılmasında, iyi niyet ve hakkın kötüye kullanılmaması ilkeleri uyarınca (md. 300) diğer devletlerin haklarını göz önüne almak zorundadırlar. BMDHS md. 15 uyarınca, karşılıklı sahillerde karasularının dış sınırları anlaşma ile belirlenir, anlaşma olmadığı takdirde sahillerden eşit uzaklıkta çizilecek orta çizgi sınırı oluşturur. Bununla birlikte, tarihi haklar veya özel durumların varlığı halinde, orta çizgi yöntemi uygulanmayabilir. “Tarihi haklar”, uzun süreden beri kullanılan ve diğer devletlerce karşı çıkılmayan haklardır.

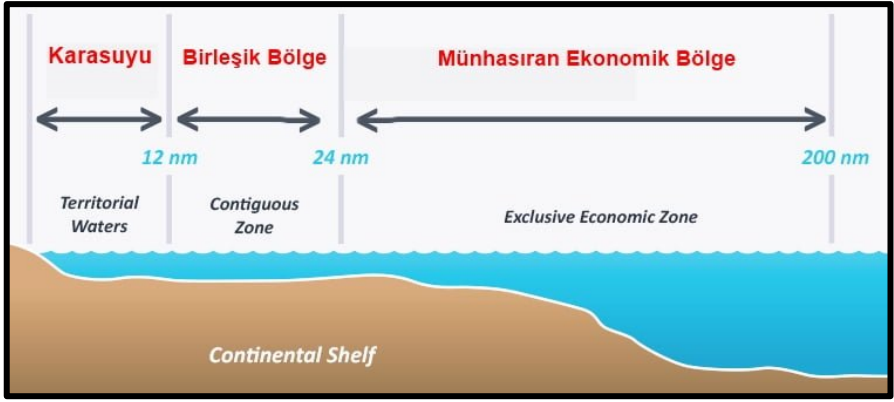
Zararsız geçiş hakkına göre üçüncü devletlerin, kıyı devletinin çıkarlarına zarar vermeden ve uluslararası hukuka uygun olarak, o devletin karasularından geçiş hakkı vardır. Denize kıyısı olup olmadığına bakılmaksızın tüm devletlerin ticaret gemilerinin zararsız geçiş hakkı vardır. kıyı devletinin, zararsız geçiş hakkını kullanan gemilere belirlediği rotaları izlemesini söyleyebileceği ifade edilmiştir.(BMDHS md.22). Aynı sözleşmenin 25. maddesinde zararsız geçişin kıyı devleti tarafından, güvenlik gerekçesiyle ve herhangi bir devlete istisna uygulamamak ve ilan etmek şartıyla geçici süre ile ertelenebileceği kabul edilmiştir. Ancak MEB’in veya açık denizin bir bölümü ile yabancı bir devletin karasuları arasında olan uluslararası boğazlarda zararsız geçiş hakkı vardır. BMDHS m. 24’e göre kıyı devleti, yabancı devletlere zararsız geçiş haklarını sınırlandıracak bir yükümlülük getiremez ve geçiş konusunda devletler arasında ayrımcılık yapamaz. Sözleşmenin 32. maddesine göre, ticari amaç

haricinde kullanılan devlet gemileri ve savaş gemileri üzerinde kıyı devletinin yargı yetkisi yoktur.

GKRY, karasularını 12 mil olarak ilan etmiştir³⁹. 2004 yılında da ‘‘Kıbrıs Cumhuriyeti’’ adıyla 200 millik Münhasır Ekonomik bölge (MEB) ve 24 millik bitişik bölge ilan etmiştir. Bu ilanlarında GKRY, bölge devletleriyle andlaşmalar yapıncaya kadar sınırlandırmada ortay hattın geçerli olacağı ifade edilmiştir. GKRY ile Mısır arasında 2003’te yapılan sınırlandırma antlaşmasını tanımadığını bildiren Türkiye notası sonrasında GKRY, 1974’te kıta sahanlığını gösteren bir yasa çıkardıklarını, 1993’te de esas hattı ve koordinatları tespit eden bir haritayı BM’ye sunduklarını, tüm bunlara karşı Türkiye’nin bir itirazda bulunmadığını, bu durumun da Türkiye’nin zımni kabulünün olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Karasuları üzerinde yer alan hava sahası ile karasuları içerisindeki deniz yatağı ve yer altı zenginlikleri sahil dar devlete aittir⁴⁰.

³⁹Mehmet A. KÜTÜKÇÜ, İslam S. KAYA Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye’nin Hukuki Durumu, Batman Üniversitesi Batman University Yaşam Bilimleri Dergisi; Cilt 6 Sayı 2/1 (2016), Kaynak http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1964_Law.pdf, Erişim Tarihi: 17.04.2016.

⁴⁰ Pazarcı, 2004 s.261



2) Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)

MEB, kıyı devletinin karasuları esas hattından başlamak suretiyle 200 deniz mili açığa kadar giden deniz bölgesinde; su altında, toprak altında ve deniz yatağında kıyı devletine bazı ekonomik haklar veren bölgedir⁴¹. BMDHS'nin 56. ve 60. maddelerine göre, kıyı devleti bu bölgede canlı cansız kaynakları araştırabilir, suni adalar veya tesisler kurabilir. Kurulan bu ada ve tesislerin kendisine ait karasuları vs. olamaz. Aynı şekilde ada veya tesisi inşa eden devletin de karasularını, kıta sahanlığını ve MEB'ini etkilemez. Kıyı devletinin MEB üzerinde var olan hakları ekonomik niteliktedir. BMDHS'nin 73. maddesi çerçevesinde kıyı devleti, MEB'inde canlı kaynakların işletilmesi, saklanması ve araştırılması amacıyla egemenlik haklarını kullanabilmek için kontrol, yanaşma, tutuklama ve yargılamaları da içine alacak şekilde tüm önlemleri alma yetkisini haizdir. Ancak aksi

⁴¹İ Ian Brownlie. *Principles of Public International Law*, Oxford. 1995, s.224.

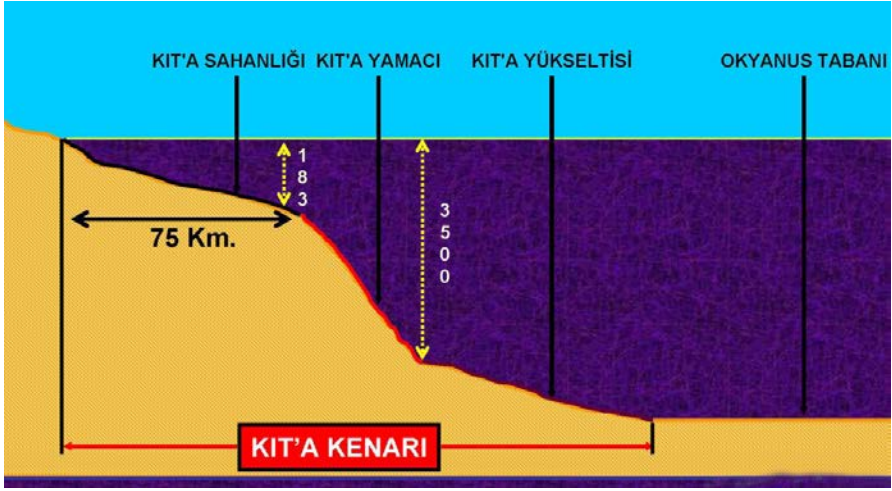
ilgili devletler tarafından kararlaştırılmadıkça kıyı devletinin hapis cezası verme yetkisi yoktur.

BMDHS'nin 211. maddesine göre kıyı devleti, MEB'inde gerçekleşecek gemi kaynaklı kirliliği engelleyebilmek için uluslararası standartlara uygun düzenlemeler yapabilir. Ayrıca bu bölgede üçüncü devletler tarafından yapılacak bilimsel araştırmalar için de izin makamıdır. Ancak kıyı devleti, insanlığın faydasına olan ve barışçıl amaçlar taşıyan bilimsel faaliyetleri de reddetmemeli, hatta bunların gecikmesine engel olacak tedbirleri almalıdır. 58. Maddede ise, kıyı devletinin haklarına riayet etmek kaydıyla üçüncü devletlerin tamamının MEB üzerinde uçuş, seyrüsefer ve kablo-boru döşeme hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir.

3) Kıta Sahanlığı

Kıta kütesinin deniz parçası kıyıdan itibaren ortalama 75 km. mesafeye ve yaklaşık 200m. derinliğe kadar ulaşan kıta sahanlığı (Continental Shelf), aniden 3500 metreye kadar derinleşen kıta yamacı (Continental Slope) ve bunu okyanus tabanı ile birleştiren kıta yükseltisi (kıta yamacı eteği) (Continental Rise)'den oluşmaktadır⁴².

⁴² Aslan GÜNDÜZ , *Milletlerarası Hukuk*, 3. Bas.İstanbul.BETA.,1998, s. 16



Kıta sahanlığı adı verilen bölge, kıyı devletinin, karasularının ilerisinde ama kıyıya bitişik durumdaki deniz tabanı ve altındaki cansız varlıkların araştırılması ve işletilmesi konusunda münhasır hak sahibi olduğu deniz yetki alanıdır. Bu alan, kıyı çizgisinden 200 deniz mili uzaklığa ve hatta tabii kıta sahanlığı daha ileriye gidiyorsa deniz derinliğinin 2500 metreyi bulduğu izobet çizgisinin 150 deniz mili açığına kadar gidebilen ve üst sınırı her durumda 350 deniz mili olabilen bölgedir. Kıyı devletinin, kıta sahanlığı üzerinde birtakım egemen hakları mevcuttur. Bu egemen hakların kullanılabilmesi için de ilan veya bildirim şartı bulunmamaktadır. Yani bu haklar, tabii hak niteliğindedir⁴³ Bu egemen haklar, münhasıran kıyı devletine ait olmaları sebebiyle kıyı devletinin izni olmadan üçüncü devletlerce kullanılamaz. Bu haklar, sadece madenler ve diğer cansız kaynaklar ile deniz yatağı ve toprak altı ile sürekli temas halinde olan canlılar

⁴³ Pazarcı 2004, s.279

üzerinde geçerlidir. Kıta sahanlığından doğan hiçbir hak, üçüncü devletlerin haklarını makul olmayacak biçimde kısıtlayamaz.

Kıta sahanlığı, kara ülkesinin denizdeki coğrafi uzantısına göre tespit edilirken MEB, sahildar devletin coğrafi yapısından bağımsız olarak kıyı devletine canlı cansız kaynakların araştırılması ve işletilmesi konusunda hak verir.⁴⁴ Kıta sahanlığı deniz tabanında ve toprak altındaki canlı ve cansız kaynaklar üzerinde tasarruf yetkisi verir. Buna karşın MEB, bunlara ilaveten deniz yatağı üstündeki sulara da tasarruf yetkisi verir. Yani MEB, kapsayıcıdır ve kıyı devletine daha geniş haklar verir.

Kıbrıs adasının temsilcisi olarak sadece GKRY'nin tanınıyor olması Doğu Akdeniz politikalarında önemli bir zafiyet yaratmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsü'nün 38. maddesinde Uluslararası Deniz Hukuku'nun da kaynakları sayılmıştır. Buna göre; uluslararası andlaşmalar, uluslararası teamüller ve hukukun genel ilkeleri Uluslararası Deniz Hukuku'nun asli kaynakları; uluslararası içtihatlar ve doktrin ise yardımcı kaynaklarıdır. Jus cogens olarak ifade edilen uluslararası kamu düzeni kuralları da bu kaynaklar arasındadır⁴⁵

⁴⁴ F. Hakan Baykal, *Devletler Hukukunda Münhasır Ekonomik Bölge Kavramı ve Hukuki Niteliği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. 1987 s. 58.

⁴⁵ UAD Statüsü için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_02.pdf ,

4) Milli Menfaatler ve Hak İhlalleri

Şu anda, sahip olduğu birçok ada sebebiyle, Yunanistan'ın karasuları Ege Denizi'nin %40'ını oluşturmaktadır. Karasularının 12 deniz miline çıkarılması durumunda bu oran %70'e yükselmektedir. Kıbrıs Barış Harekatı'nı takiben Yunanistan Ege Denizi'nde açık deniz alanı olarak kabul edilen alanların büyük bir kısmını kendi egemenliğine almak için, karasularını 12 deniz miline çıkarma girişiminde bulundu. Türkiye 15 Nisan 1976 tarihinde Yunanistan'ın bu girişimini savaş sebebi sayacağını dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından yazılan bir mektup ile Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) bildirdi. Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması ile Türkiye'ye Ege Denizi'nin %10'undan daha az bir alan kalacaktır. Bunun yanı sıra Türkiye, uluslararası alanda geçerliliği olan enstrümanlarla açık bir biçimde Yunanistan'a bırakılmış olan adalar, adacıklar ya da bu tür formasyonlar üzerinde herhangi bir hak iddia etmemektedir. Ancak Ege Denizi'nde egemenliği açık olarak Yunanistan'a bırakılmayan birçok adacık ve coğrafi formasyon olduğu da tartışmasız bir gerçektir.

Yunanistan'ın 10 deniz mili genişliğinde ulusal hava sahası iddiası Ege hava sahası anlaşmazlığının temelini oluşturmaktadır. Bu ihtilafın ana nedenleri Uçuş Bilgi Bölgesi (FIR) sorumluluğunun Yunanistan tarafından ısrarla istismar edilmesi ve Yunanistan'ın karasuları

genişliğinin 6 deniz mili olmasına karşın, ulusal hava sahası genişliğinin 10 deniz mili olduğuna yönelik Yunan iddiasıdır⁴⁶.

Yunanistan'ın 12 mil ilanı halinde EGE denizinin kullanım sahaları aşağıdaki resimde gösterilmektedir. Açık mavi ile gösterilen Yunan Karasularının alacağı durum Kırmızı ile gösterilmektedir.



Şekil 2: Mevcut Durum



Şekil 1: Karasularının 12 mil ilanı halinde

İsrail, 1999 yılında Aşdod limanı açıklarında, 2009-2010 yıllarında ise Hayfa açıklarındaki Tamar yataklarında denizin 5 bin metre derinliğinde, hesaplamalara göre 238 milyar metreküp doğalgaz bulmuştur. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervi sayılan Leviathan sahasında ise 450 milyar metreküp doğalgaz bulunduğu tahmin edilmektedir. İsrail, Doğu Akdeniz'deki Leviathan sahasından Mısır'a doğal gaz sevkiyatına 15.01.2020 gece yarısı başlamıştır.

⁴⁶ Dış İşleri Bakanlığı web sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa> Erişim Tarihi 10.02.2020

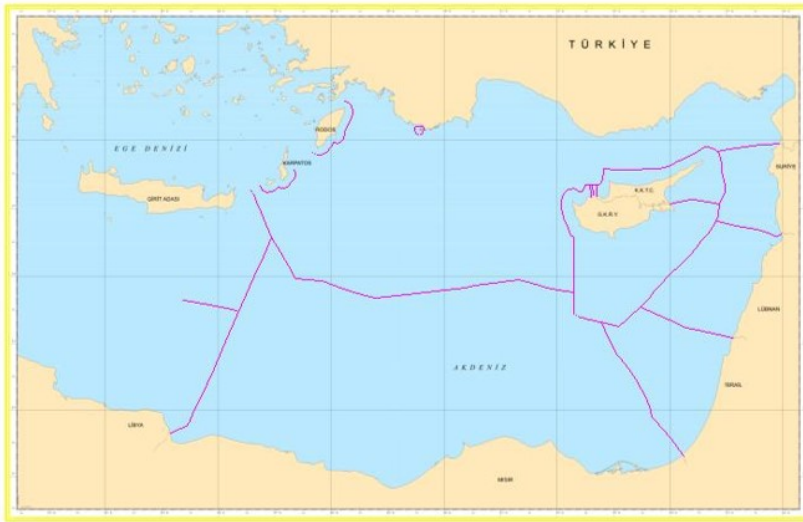
Konsorsiyumda yer alan Delek şirketi CEO'su bunun "Orta Doğu'daki enerji sektöründe yeni bir dönem" olduğunu ifade etmektedir ve bu durum jeopolitikada yörünge değişikliklerinin tescili anlamına da gelmektedir

GKRY Enerji Bakanı Lakkotripis, Türkiye'nin de hak iddia ettiği 10'uncu parsel bölgesinde, 141 ila 226 milyar metreküplük doğalgaz bulunduğunun tahmin edildiğini belirtirken Exxonmobil Başkan yardımcısı Tristan Aspray de Exxonmobil ve ortakları Katar Petroleum ile daha fazla rezerv bulma imkanının olduğunu öne sürmüştür. Bu potansiyel enerji varlığı bölge jeopolitik bir stres yaratarak sadece bölge ülkelerinin değil aynı zamanda uluslararası şirketlerin ve küresel aktörlerin de bölgeye ilgisini artırmıştır.

Dünya üzerindeki tahmin edilen toplam doğal gaz rezervinin 196 trilyon metreküp olduğu düşünüldüğünde, bu miktarın yaklaşık yüzde 5'lik kısmının yani yaklaşık 9,8 trilyon metreküp doğal gazın Doğu Akdeniz'de bulunduğu söylenebilir. Amerikan Jeoloji Araştırmaları Kurumu araştırmalarına göre bu miktarın 3,6 trilyon metreküpünün Levant baseninde, 6,3 trilyon metreküpünün de Nil deltası baseninde olduğu tahmin edilmektedir⁴⁷.

⁴⁷ Sertaç H. Başeren, "Doğu Akdeniz'deki Sondaj Krizinin Müsebbibi GKRY ve AB'dir", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizdeki-sondaj-krizinin-musebbibi-gkry-ve-abdir/1614496>, Erişim Tarihi: 27.11.2019

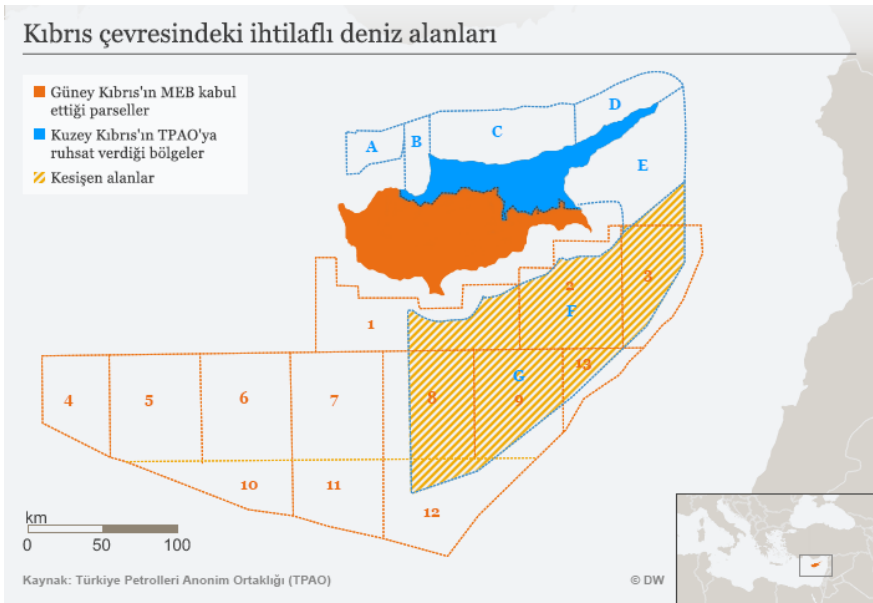
Yunanistan, Girit, Kaşot, Çoban, Rodos ve Meis adalarının güney kıyıları ile Mısır'ın kuzey kıyıları arasında sınırlandırma yaparak, güneyde kalacak geniş deniz alanlarındaki kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeyi elde etmeyi planlamaktadır. Böylece söz konusu eşit mesafe metodu ile Türkiye'yi Rodos ve Meis Adaları ile Anadolu kıyıları arasında çizilecek ortay hatların kuzeyine sıkıştırmaya ve Türkiye'yi tıpkı Ege Denizi'nde uyguladığı politikalarda olduğu gibi Akdeniz'den de dışlamaya çalışmaktadır. Enerji bakanlığınca krokileştirilen Türk tezi ve To Vima gazetesinde yer alan Yunan Tezi aşağıdadır



Şekil 3Türk Tezi



Şekil 4 Yunan Tezi



Bu tezler çerçevesinde sorunlu alanlar taralı olarak gösterilmektedir.

GKRY yetkisi olmadığı halde, tek başına bütün Kıbrıs adasını temsil ediyormuş gibi, MEB ilan etmiştir. Bu ilan hukuksuz, dolayısıyla geçersizdir. Bir çatışma halinde GKRY ve Yunanistan bu kadar geniş ve ana karalarına uzak bir alanda kontrol sağlayamayacaklarını bildiklerinden ileri gelen petrol şirketleri ile menfaat paylaşımına girmektedir. Gazı Avrupa piyasasına ulaştıracak söz konusu boru hatlarının gerçekleştirilmesi, güzergahın derin ve jeolojik açıdan hareketli olması, rezervin küçük olması gibi nedenlerle mühendislik açısından zor ve göreceli olarak yüksek maliyetlidir. Bu durumun görmezden gelinmesi, söz konusu projelerin ekonomik değil politik tercihleri yansıttığını göstermektedir⁴⁸. Kaya gazı üretimindeki patlama sebebiyle doğal gaz fiyatlarının düşmesi, sıvılaştırılmış doğal gaz ticaretinin küreselleşmesi ve alternatif gaz kaynaklarına ulaşmanın kolaylaşması bu tercihi olumsuz yönde etkileyebilecektir.

⁴⁸ Sertaç H. Başeren, “Doğu Akdeniz’deki Sondaj Krizinin Müsebbibi GKRY ve AB’dir”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizdeki-sondaj-krizinin-musebbibi-gkry-ve-abdir/1614496> Erişim Tarihi 12.02.2020

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Kıbrıs Adası Hakkında Genel Bilgiler

Kıbrıs adının tarihçilere göre farklı anlamları vardır. Adının Finike kökenli olduğu ve Finike dilinde adının “kubru”, “kıyı” anlamına geldiği, Finikelilerce “Anadolu’ya karşı bir kıyı” anlamında kullanıldığı bilinen adanın araştırmalara göre bir diğer anlamının Prof. Firuzan Final’e göre ise bakır kelimesinin karşılığı olarak “zabar” kelimesinden türediği bilinmektedir.⁴⁹ Ek olarak diğer bir iddia ise adını “kına çiçeği” adlı bir çiçekten aldığıdır.⁵⁰ Diğer yandan ada üzerinde emelleri olan Rum-Yunan tarihçileri ise Kıbrıs adının Eski Yunan tanrılarının Kiniras’ın oğlu Kipros’tan aldığı iddia etmektedirler.⁵¹ Cemal Arif Alagöz ise “Diğer bir husus da Anadolu’da Köroğlu dağlarında ve Ankara’nın elma dağında Kıbrıs ve Kıbrısçık gibi köy adlarına rastlanmasıdır. Tarihleri hayli eski olması gereken bu köylere Kıbrıs’tan göçmen gelip yerleşmesi ihtimalden uzaktır. Kıbrıs kelimesinin bir Türk aşiret adı olması da mümkündür.” diyerek farklı bir görüş daha eklemiştir.⁵²

Kıbrıs Adası’nın oluşumuna baktığımızda; Buzul Çağı’nın başlarında, ısıнын artışıyla iri dağ buzulları erimesi ve Karadeniz, Hazar denizlerinden taşması ile Alp’lardan Toroslar’a kadar dağlarla

⁴⁹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Mayıs 2003, ss. 2-3.

⁵⁰ Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel Sayı, 2010, s. 1488.

⁵¹ Süleyman Koç, *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 37.

⁵² Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa 1993, s. 8.

kuşatılmasıyla oluşumu başlamıştır. İran'dan Pamir'e kadar olan bu su bugünkü İstanbul Boğazı'ndan Ege'ye akmış, Akdeniz havzası Cebelitarık'tan taşarak Atlas Okyanusu ile buluşmuş ve sonucunda Akdeniz'in şimdiki seviyesine ulaşmasıyla Kıbrıs bir ada olarak oluşumunu tamamlamıştır.⁵³

Ada'nın bugünkü konumu, Akdeniz'in kuzeydoğu bölgesinde 34° 33' ve 35° 41' kuzey enlemleri ve 32° 17' ve 34° 35' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ada Sicilya ve Sardinya Adaları'ndan sonra gelen Akdeniz'in üçüncü büyük adası konumundadır. Kıbrıs Ada'sından sonra Korsika, Girit ve Rodos Adaları gelmektedir.⁵⁴ Adanın yüzölçümü 9251 km² ve Türkiye'ye 71 km, Girit adasına 550 km, Yunanistan'a 900 km, Suriye'ye 98 km, Mısır'a 316 km. uzaklıktadır. En yakın komşusu Türkiye'dir.⁵⁵

Kıbrıs tarih boyunca önemli bir merkezde olmuştur. Doğu Akdeniz'de fazlasıyla değerli bir bölgede bulunmakta ve dolayısıyla adanın coğrafi konumu çağlar boyunca büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Bu durumun sebeplerine değinecek olursak; Orta Doğu petrol bölgesine yakınlığı, Orta Doğu'dan Afrika'ya uzanan eksenin kontrol etmesi; Anadolu, Orta Doğu ve Süveyş Kanalı için de aynısı geçerlidir. Süveyş Kanalı'ndan Hint Pasifik Okyanusu'na varan deniz yollarının kontrol edilebilmesi ayrıca hava hâkimiyeti teorisine göre önemli bir stratejik

⁵³Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, ss. 6-7.

⁵⁴ Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşa-KKTC, Şubat 1988, s.1.

⁵⁵ Atilla Sandıklı, "Yeni Kıbrıs Stratejisi Tanınma", <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2014040729yeni-kibris-stratejisi.pdf> (Erişim 15 Aralık 2019).

nokta olması şeklinde sıralayabiliriz. Kısaca adaya sahip olan, Orta Doğu devletlerini kontrol edebilir.⁵⁶ Adanın Asya, Avrupa, Afrika kıtaları arasında kilit nokta olması ayrıca Türkiye'nin güneyindeki önemli limanları Mersin ve İskenderun'a giden deniz yolları üzerinde bulunması⁵⁷ şeklinde bu sebepler adanın jeostratejik ve jeopolitik önemine örnek gösterilebilir. Armaoğlu'na göre "Bir kapalı deniz görünümü arz eden Akdeniz'in jeopolitik ve jeostratejik yapısında iki temel unsur vardır. Bunlar, Akdeniz'in stratejik kapıları ve stratejik adalardır." Ayrıca Armaoğlu; "Avrupa, Asya, Afrika'yı birleştiren Akdeniz'in kapıları olarak Cebel-ü Tarık Boğazı, Süveyş Kanalı, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını; stratejik adaları olarak da Malta, Girit ve Kıbrıs'ı işaret eder."⁵⁸

Geçmişte de Kıbrıs'ın sürekli olarak farklı medeniyetlerin hâkimiyeti altına girmesi bu şekilde açıklanabilir. Bu üç kıta arasında kilit nokta olan Kıbrıs'a yerleşim Fenikeliler, Egeliler ve Frekler tarafından yapılmış olsa da etnik çoğunluğunu Anadolu halkı oluşturmaktadır. Adanın coğrafi özelliklerine bakıldığında da Anadolu'nun bir kısmında yer aldığını görebiliriz. Kıbrıs'ın tarihi süreçte hangi medeniyetlerin hâkimiyetine girdiğine kısaca bakacak olursak; M.Ö 1450 yılında Eski Mısırlıların egemenliği altına giren Kıbrıs daha sonra Hititliler tarafından işgale uğratılmış ve M.Ö 350'de Perslerin adaya

⁵⁶ Eren Gündoğan, *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, Gündoğan Yayınları, 4 Temmuz 2002, s.1.

⁵⁷ Ertuğrul Üçler, *Kıbrıs Çıkartması*, Yenyüzyıl Yayınları:15, Temmuz 2009, s. 4.

⁵⁸ Pınar Akarçay, Gökhan Ak, "Uluslararası Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/jeoekonomik Önem ve Gelişmeler", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2018, s. 143.

hâkimiyetine tanık oluyoruz. Bunu izleyen süreçte adaya Finikeliler, Asurlular adada hâkimiyet sürmüşlerdir. M.Ö 58’de ise Romalılar tarafından ada fethedilmiştir ve Roma İmparatorluğu’nun parçalanıp ikiye bölünmesinden sonra Doğu İmparatorluğunun denetiminde kalmıştır. M.S 632 yılında gerçekleşen İslam fethi Suriye’den başlamış ancak Araplar hiçbir şekilde tam anlamıyla adada hâkimiyet sağlayamamışlardır. Haçlı Seferleri sırasında İngiliz hâkimiyeti altına giren adada ilerleyen süreçlerde Katolik dini yaygınlaşmış ve daha sonra yerini kısmen Cenevizlerin adada hâkimiyetine bırakmıştır. Memlûkler de dönem dönem adada hâkimiyet sağlamış ve İslami eserler bırakmışlardır. Sonraki döneminde Venedik ilerleyişi görülen adada Osmanlı İmparatorluğu’nu rahatsız eden bu gelişme 1571’de Kıbrıs’ın Osmanlı İmparatorluğu’na katılışı ile sonlandı. Ve son olarak 1878’den 1960’a İngiliz egemenliği altında kaldı.

B. Tarih Öncesi Kıbrıs Adası

Kıbrıs’ın tarih öncesi dönemlerine kısaca göz atacak olursak; ilk olarak Neolitik Devir’de (İ.Ö. 4000-3500), Kıbrıs’a ait insan izine rastlanılmadığı⁵⁹ ve Paleolitik (yontma taş) Devri’ne ait buluntular olmadığı tespit edilmiştir.⁶⁰ Neolitik dönemde insan bulunmadığından dolayı Neolitik kültürü dışarıdan gelen toplulukların yaydığı düşünülür. Bu dönemin insanının tarihi yaklaşık 6000 yıl öncesine dayanmaktadır.

⁵⁹ Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Yayınları, Lefkoşa 1993, s. 13.

⁶⁰ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977, s. 14.

Bu devirde Kıbrıs'ta insanların kendilerine yetecek kadar faaliyette oldukları söylenebilir. Herhangi bir ilerleme görülmemiş ve dikkat çeken kısım ise Kıbrıs'ta ilk insan izlerinin dışarıdan gelen topluluklar olduğundan dolayı Neolitik Devir'de Kıbrıs'a dışarıdan deniz aşılarak gelebileceğidir. Bir sonraki dönem olan Kalkolitik Devir'de (İ.Ö. 3500-2600) en çok dikkat çeken kısım Kıbrıs'a Anadolu'dan göçler olduğudur. Ada bakır bakımından zengindi ve bu devirde insanlar bakırdan alet üretmeyi öğrenmişlerdir.

Kıbrıs'ın Bronz Devri'ne (İ.Ö. 2600-1000) baktığımızda, Eski Bronz (Tunç) Devri'nin Neolitik Devir ile eşleştiğini görebiliriz. Zanaatkârlık gelişmiş ve bakırın kullanımı daha seyrekleşmiştir Orta Bronz Devri'nden Geç Bronz Devri'ne geçildiğinde ise gelişmeler artmıştır. Egeli sömürgeciler adaya Girit ve Miken'den kültür ve el sanatları getirmişler ve bu kısımda Hititler'in de etkisi olmuştur. Bu dönemde önemli gelişmeler yaşanmış, fazlaca silah, alet, süs eşyasına rastlanılmış ve en önemlisi Kıbrıs'ın kendine ait el yazısı oluşmuştur.⁶¹

Daha ileri dönemlerde Demir Devri'nde (İ.Ö. 1000-325) demir bronzun yerini almaya başlamıştır. Ev mimarisi gelişmiş ve Fenike yazısı yaygınlaşmıştır.⁶² Demir Devri'nden sonra Kıbrıs, farklı medeniyetlerle ilişki kurmuş ve bu medeniyetlerle birlikte gelişimini sürdürmüştür. Bu medeniyetler Kıbrıs'a coğrafi olarak yakın ülkelerdir. Adanın Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Helen, Roma gibi

⁶¹ Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Yayınları, Lefkoşa 1993, ss. 16-19.

⁶² Bener Hakkı Hakeri, a.g.e. , ss. 19-20.

medeniyetlerle olan yakınlığı eski çağlardan bu yana Kıbrıs’a egemen olma mücadelesine yol açmıştı. Milattan önceki zamanlarda, Mısırlılar, Hititler, Fenikeliler, Asurlular, Persler medeniyetlerinin hâkimiyeti altında kalan Kıbrıs’ın, Romalılar Dönemi’ne kadar olan kısmı, İlk Çağlarda Kıbrıs başlığı altında incelenecektir.

1) İlk Çağlarda Kıbrıs

Mısır Dönemi

Fırat ve Dicle nehirlerinin oluşturduğu coğrafya olan Mezopotamya, insanlığın uygarlaşmasının ilk adımının yaşandığı coğrafya olarak bilinir. Yerleşik yaşam, tarım, hayvancılık, çanak çömlek üretimi, mimari gibi önemli gelişmeler ilk defa bu topraklarda yaşanmıştır. Mezopotamya’da ortaya çıkan yenilikler Eski Çağ’da Anadolu, İran ve Akdeniz olmak üzere diğer medeniyetleri de etkilemiş ve kendilerini geliştirmelerinde yardımcı olmuştur. Mısır ise Nil Nehri vadisinde doğmuş ve gelişmiş bir uygarlığı ifade etmektedir.⁶³ Mısır’ın Kıbrıs adasına yakınlığından dolayı siyasi ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkilerin sonucundan M.Ö. 1450’de ada Mısır tarafından işgal edilmiş ve M.Ö. 1320 yıllarına kadar yani Hititler’in egemenliği ele alışlarına dek ada Mısır hâkimiyeti altında kalmıştır. İlerleyen dönemlerde tekrar egemenlik sağlayarak M.Ö. 1365-1000 arası, M.Ö. 588-525 arası ve

⁶³ Savaş Harmankaya, Kemalettin Köroğlu, Hakan Sivas, *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2280, Eskişehir Ocak 2013, s. iiv.

son olarak M.Ö. 301-59 arası Ptoleme Devri ile Kıbrıs'ta hâkimiyet kurmuşlardır.

Hititler Dönemi

İsa'dan yaklaşık üç bin yıl önce Anadolu'da yaşayan ve kendilerine Hatti dedikleri bilinen Proto Hititler'e rastlanmaktadır. Yer ve insan isimlerinden Orta Asyalı oldukları anlaşılmıştır. İ.Ö. 2000 yıllarında ise Hurri bir diğer adıyla da Hittaniler görülmektedir. Dilleri Asyanik denilen Orta Asya'nın Aglutinan dillerindendir. Aynı zaman diliminde İ.Ö. 2000-1950 yıllarında Kussar Kırallığı Pithana'nın Neşa (Kaneş) adlı kenti işgal ettiği görülmektedir. İsa'dan iki bin yıl önce Anadolu'da dört büyük kent devletin (Kussar, Neşa, Zalpa, Hattuşaş) Hititler'in eline geçmiştir⁶⁴. Daha sonraki dönemlerde ada, Hititler ve Mısır'ın el değiştirmelerine tanık olmuştur. M.Ö. 1320-1265 yılları arasında Hititler ada da hüküm sürmüştür.⁶⁵.

Fenikeliler Dönemi

Fenikeliler M.Ö. 1000 yıllarında Ada'yı hâkimiyeti altına aldılar. Bu süreç M.Ö. 709 tarihinde Asurluların Ada'ya egemenlik kurmalarına kadar sürdü. Fenikeliler adada farklı izler bıraktı. Fenikelilerin Kıbrıs'a yönelmelerinin sebepleri sloganlarından da anlaşılacağı gibi, "ticaret yapmak ya da savaşmak"tı.⁶⁶ Adanın bakır açısından zenginliği, verimli

⁶⁴ Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Yayınları, Lefkoşa 1993, ss. 27-28.

⁶⁵ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e. s. 33.

⁶⁶ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e. s.25.

ovaları, limanları Fenikeliler için zenginliğe açılan kapıydı. Fenikeliler Kıbrıs'ı sadece zenginleşme yolunda ticari kaynak olarak kullanmakla kalmadı. Aynı zamanda inançlarını da Kıbrıs'a yaydılar. Kinire adında bir Fenike sülalesi Kıbrıs'ın dini ve siyasi açıdan hâkimi oldu.⁶⁷ Fenikelilerin hâkimiyetleri MÖ. 709 yılında Asurluların adada hâkimiyetleri ile son buldu.

Asurlular Dönemi

Asurlar döneminde Kral II. Sargon Doğu Akdeniz'de hüküm sürmek istiyordu. II. Sargon Fenikelilerin bazı şehirlerini ele geçirince (Soydu, Sidon ve Tyr) Kıbrıs'a doğru ilerledi. Kıbrıs halkı ise Fenike yönetiminden rahatsızdı ve hal böyle olunca II. Sargon'a belirli şartlar altında bağılılıklarını sundular. M.Ö. 709 yılında Kıbrıs, Asur devletine askeri destek alma, vergi ödeme karşılığında hâkimiyeti altına girmiştir. Bu şartların hâkimiyetinin sonlarına doğru (M.Ö. 709-669) Asur Devletini zayıflatmış olduğu bilinir.

Persler (İranlılar) Dönemi

Persler, Hazar Denizi ve Kafkaslardan gelen Hint-Avrupa kökenli olduğu bilinen topluluklardır. İran'a yerleşen bu atlı kavimler küçük krallıklar halinde Medler'e bağılı yönetilmekteydiler.⁶⁸ MÖ. 530'da Persler'in Mısırlılar ile olan ilişkilerinin bozulmasının ardından Kıbrıslılar, Asurlu II. Sargon zamanında olduğu gibi Persler'in

⁶⁷ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977, s. 17.

⁶⁸ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e. s.58.

hâkimiyeti altına girmişlerdir (M.Ö. 525). Persler Kıbrıslılar'a üzücü anlar yaşatmamış ve Kıbrıs şehirlerinin yönetimine karışmamışlardır. M.Ö. 333 yılına kadar Kıbrıs'ı Makedonyalılar'ın ele geçirmesine kadar olan süreçte Persler Kıbrıs'a hâkim olmuşlardır. Makedonyalılar ise Kıbrıs'a M.Ö. 333-301 yılları arasında hâkimiyet kurabilmişlerdir.

Roma Dönemi

Roma'nın Kıbrıs üzerinde en büyük emeli; Doğu Akdeniz'de genişleme planlarıydı. Akdeniz'de önemli bir donanma gücü vardı ve Doğu Akdeniz'de genişlemesi gerekiyordu. Bu genişlemenin gerçekleşmesi için de Kıbrıs'ı ele geçirmek şarttı. Romalılar'ın, Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'deki ilerlemenin yanı sıra hazine zenginliklerini de istiyorlardı. Bu sebepler birleşince Romalılar M.Ö. 58 yılında adayı fethettiler ve Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesinden sonra (M.S. 395) ada, Doğu Roma İmparatorluğunun yani Bizans'ın denetimi altında kaldı.

Bizans Dönemi

395 yılında Roma İmparatorluğu parçalandığında, Kıbrıs, Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğunda kaldı. Coğrafi olarak Doğu Roma sınırları içinde kalan ada, Fenike, Filistin, Suriye ve Kilikya'ya bağlı bir il haline getirildi. Bizans Döneminin Kıbrıs için önemine değinecek olursak; bu dönemde adada Hristiyanlık yayılmış, resmi dil olarak Rumca kabul ettirilmiş, aslen Rum olmayan Kıbrıslılar Rumca konuşturulmaya zorlanılmış ve kilise ile devlet ilişkisini sakıncalı

bulmayan Bizans yönetimi Kıbrıs'ın kilise yönetimi altında birleşmesini istemiştir. İlk defa bir Ortodoks Kilisesi Bizans döneminde kurulmuştur.⁶⁹ Bizans dönemi ile adada Hristiyanlık yayılmış hem de Grekçe resmi dil haline gelmiştir. Kıbrıs'ta bunlar yaşanırken Orta Doğu'da İslamiyet tüm hızıyla yayılıyordu. Bizans iç işlerinde karışıklıklarla ve dışta baskılar ile zayıflıyor, İslami fetihler ise hızlanıyordu. Bizans, dış baskılar ile uğraşırken yorgun düşüyordu. İmparatorluk içerisinde maddi, manevi çöküşler hâkimdi ve Kıbrıs halkı bu durumdan bıkmıştı. 1191 yılında III. Haçlı Seferi sırasında adaya İngiltere Kralı I.Richard (aslan yürekli Richard) hâkim olmuştur.

Haçlılar Dönemi

Avrupa'nın Hristiyan ülkelerinin dini liderleri, Müslüman ilerleyişinden rahatsızlık duydular ve bu ilerleyişi durdurmak amacıyla 1191 yılında, Kudüs ve kutsal sayılan topraklara seferler düzenlediler. Böylece Haçlı Seferleri başlamış oldu.⁷⁰ Bu seferlere İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'da katıldı ve sefer sırasında donanması Akdeniz'de fırtınaya tutulunca Richard'ın annesi ve nişanlısının olduğu gemiler Kıbrıs'a doğru sürüklendi. Kıbrıs'ta çirkin muamelelere maruz kaldığı öğrenilen bu gemiler için Richard, Kıbrıs imparatoru İsak Komnenus ile savaşmaya karar verdi. İsak, Richard'a karşı koyamadı ve böylece tüm ada İngilizlerin eline geçti. Richard, Haçlı Seferlerinin

⁶⁹ “Kıbrıs Sorununun Dünyü, Bugünü ve Geleceği”, <https://anadoluhaber.blogspot.com/2008/09/kibris-sorununun-dn-bugn-ve-gelecei.html>, (Erişim 19 Aralık 2019).

⁷⁰ Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, KKTC 1994, s. 2.

maddi kayıplarından dolayı adayı Templar Şövalyelerine sattı. Bu olaydan sonra Kıbrıs tekrar el değıştirdi ve üstelik diktatör İsak’tan daha kötü olan adanın Templar Şövalyeleri, Richard’a adayı satın almak için ödedikleri miktarı çıkarabilmek için Kıbrıs’ı yağmaladı, halkı soymaya başladı ve yeni vergiler getirdiler. Kıbrıslı Rum tarihçi Doros Alastos, “geri kafalı, mutaassıp şövalyelerin baskısı ve zulmü barbarca idi. Halka karşı çok gaddarca davranmışlar ve onları azami oranda istismar etmişlerdi” demiş ve Templar Şövalyelerinin komutanı Arnant de Bouchart’ın Kıbrıs halkının ayaklanması olasılığı karşısında giriştiği katliamı ise şöyle anlatmaktadır: “Paskalya Yortusunun pazar günü Şövalyeler, atlarının sırtında dörtnala kaleden çıktılar. Halk bu beklenmedik durum karşısında şaşkına döndü. Şövalyeler derhal bir katliama giriştiler. Şiddet ve öfke dolu Şövalyelerin katliamı şaşkırtıcı boyutlara ulaşmıştı. Önlerinde buldukları herkesi, kadın, erkek, çocuk, ayırt etmeden basıp ezdiler. Bir kiliseye sığınanları bile son kişisine kadar kestiler. Bu katliam köylere kadar yayıldı ve halkın birçoğu ancak dağlara kaçmak suretiyle kendilerini kurtarabildi.”⁷¹ Templar Şövalyeleri döneminden Kıbrıs’ın durumu bu şekilde özetlenebilirdi. Templar Şövalyeleri, Richard’a olan borcunu ödeyemedikler için, Richard adayı Gay dö Lüzinyan’a sattı. Böylece Kıbrıs’ta 1192 yılından itibaren Lüzinyan dönemi başlamış oldu.

⁷¹ Ahmet C. Gazioğlu, a.g.e. s.3.

Lüzinyanlar Dönemi

Kıbrıs'ta Lüzinyan dönemi 1192 yılından itibaren başlamıştı. Gay de Lüzinyan (Guy de Lusignan), Fransız ailesinin soylularındandı. Lüzinyan dönemi, Kıbrıs halkı için hoş karşılanacak bir tutum sergilemiyordu. Bunu George Hill'in, Lüzinyan dönemi için söylediği şu sözlerden daha iyi anlayabiliriz: "Haraç olarak alınan vergiler, yoksul halka soyguncu düşmanın bıraktığı birkaç şeyi de alıp götürdü." Bu dönemi farklı bir açıdan da ele alan Hill: "Birçok yazar Frank (Lüzinyan) döneminde Kıbrıs'ı bolluk, rahatlık ve mutluluk içinde bir ülke gibi göstererek gerçekleri tamamıyla saptırmışlardır. Mağusa'daki Lüzinyan sarayı mensuplarıyla zengin tüccarların parlak yaşamı, sefillik ve baskıyı örtmek için kullanılıyordu." Lüzinyan döneminde halk üç sınıfa ayrılıyordu. Birincisi en alt tabakada olan Pariçi adlı gruptu. Pariçi grubu sahibi olan asilzadeye haftada iki gün bedava çalışmak, insan başına yıllık vergi vermek, ürettiği ürünün üçte birini lorduna vermek zorundaydı. Bağlı olduğu lord yasal olarak bu kişinin sahibi sayılırdı. İkinci sınıf ise Perperi adlı gruptu. Vergileri altın ile ödedikleri için bu ismi almışlardı. Bu gruptaki insanlar, Pariçi grubundan olup da lordu ile anlaşıp az da olsa özgürlüğüne kavuşanlar ile onların çocuklarından oluşuyordu. Kamu görevlileri ve Lefkoşa'nın zengin yerlileri bu gruba dâhildi. Üçüncü grup ise Lefteri veya Frankomati olarak biliniyordu. Bu gruptaki insanlar eskiden Pariçi olup sonradan para karşılığında özgürlüğüne kavuşan insanlardan oluşuyordu. Kendi topraklarına sahiptiler ve istedikleri şekilde topraklarını işleme özgürlükleri vardı ama bunlar da Pariçiler gibi

ürettikleri ürünlerin beşte bir veya onda birini, özgürlüklerini satın aldıkları eski sahiplerine vermek zorundaydılar. Krala karşılık ödeme koşulu ile bazı ayrıcalıklar edinebilir ve normal mahkemeler tarafından yargılanma hakkına sahiptiler.⁷² Bu dönemde en çok zararlı çıkan kesim, Ortodoks Kıbrıs Rumları idi. Roma Katolik Kilisesi devreye girmiş ve Rumların kiliselerde dinini yaşamaları dahi kısıtlanmıştı. Ortodoks olan Kıbrıs kilisesi etkinliğini yitirmişti. Lüzinyan döneminin en önemli olayı Kıbrıs Latin Başpiskoposluğunu'nun kurulmasıdır. Ortodoksluğun gerileyip Katolikliğin yükselişe geçtiği bu süreç Osmanlıların adayı fethine kadar devam edecek olan bir çatışmaya sürüklemiştir. Bu tür anlaşmazlıklar Kıbrıs'ta yönetime karşı isyanları beraberinde getirmişti. Bu olumsuzluklardan sonra Lüzinyan dönemi üç yüz yıllık bir sürenin sonunda, 1489 yılında yerini Venedik yönetimine bırakmıştır.

Venedik Dönemi

Venedik Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz'de kendini ispatlayabilmiş bir devletti ve Doğu Akdeniz'de üstünlük sağlamak isteyen her devlet gibi o da Kıbrıs'ı istiyordu. Lüzinyanların sıkıntılarından yararlanan Venedikliler, Kıbrıs adasını 1489'da ele geçirdiler.⁷³ Ada Osmanlı fethine kadar Venedik soylularından seçilen valiler tarafından yönetilmiştir. Lüzinyan döneminden süregelen Katolik Ortodoks mücadelesi bu dönemde de kendini göstermiştir. Kıbrıs'ta halk diğer

⁷² Ahmet C. Gazioğlu, a.g.e. s.4.

⁷³ Ahmet C. Gazioğlu, a.g.e. ss. 5-6.

devletlerin egemenliği altında olduğu gibi Venedikliler döneminde de maddi ve manevi birçok zorluk görmüşür. Venedikliler adayı askeriye ile yönetiyorlardı. Venedikliler halk ile ilgilenmiyor ve adayı sadece kendi çıkarlarının hizmetinde kullanıyorlardı. George Hill, Venedik yönetiminin sertliğini eleştirmiş ve ada için şunları “Venedik koloni hizmetlerinin yeteneksiz ve rüşvete dayalı olduğunu ortaya koyduğunu” vurgulamıştır. Venediklilerin kötü yönetimi ve baskıları giderek arttı ve halk ya göç etmekte, ya isyan çıkarmakta ya da 1570 yılında Osmanlı idaresinin adaletli olduğunu bile halk Türk yönetimine kaçmakta çareyi aradı. Venedik yönetiminin son yılları daha şiddetli geçti ve adanın Venediklilerden alınmasından sonra adada Türk egemenliği başlıyordu. Asgari isteklerini bile yaşayamamış, maddi sıkıntılarla ve hastalıklarla boğuşmuş, ezilen ada halkı Osmanlı egemenliğinde rahata ermişti hatta Rum halkı ilk defa Osmanlı döneminde söz hakkına sahip olmuştur. Kıbrıs’ın refaha ulaştığı tek dönem Osmanlı dönemi olarak bilinir. Ada, korsanların elinden kurtarılmış, Kıbrıs’ta yerleşik bir “imparatorluk düzeni” oluşmaya başlamıştır. Korsan adası olarak bilinen Kıbrıs adası Osmanlı idaresi altında sosyal, ekonomik olarak daha özgür ve düzenli bir yapıya ulaşmışlardır. ⁷⁴

⁷⁴ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Mayıs 2003, ss. 9-10.

C. Osmanlı - Türk Dönemi

Osmanlı Döneminden Önce Kıbrıs

Coğrafi bakımdan Anadolu'nun bir parçası olan Kıbrıs, Osmanlı fethinden önce sıkça el değiştirmiş ve Doğu Akdeniz'e egemen devletlerin idaresi altına girmişti. Kıbrıs bu duruma hayli uzun bir müddet boyun eğmek zorunda kalmıştı. Katolik Venedikliler, Ortodoks Kıbrıs Rumlarına eziyet etmekteydi. Bu zorlayıcı koşullardan kurtulmak isteyen Rum halkı çözümü Osmanlı idaresi altına girmekte bulmuş ve İçel Beyi aracılığı ile Padişah II. Selim'e ulaşmışlardı.⁷⁵ Dini isteğine uygun yaşayamayan Ortodoks Kıbrıs Rumlarının Osmanlı'ya fetih sırasında yardım ettiği dahi bilinmektedir.⁷⁶ Bu sorunu açacak olursak; Latin döneminde, Rum Ortodoks Kilisesi ağır bir Katolik Kilisesi baskısı altındaydı. Lüzinyan Döneminin ilk yıllarında bu sorun ortaya çıkmış ve Papa 4. Aleksandr emirnamesi ile Kıbrıs'ın Latin Piskoposu, Rum Ortodoks toplumunun da dini lideri olarak kabul edilmişti. Ortodoks Kilisesine ait taşınmaz malların çoğunluğu Katolik Kilisesi ile Lüzinyan hanedanlığına devredilmişti. Kıbrıslı Rum Ortodoks halkı dinlerini özgürce yaşayamıyor ve gizlice ibadet etmek zorunda kalıyorlardı. Ortodoks Kiliselerinin çoğu kapatılmış ve Rum

⁷⁵ H.Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:71, Ankara 1987, s.1.

⁷⁶ Zehra Cerrahoğlu, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2061, s. 3.

piskoposları eziyet görererek sürülmüştü.⁷⁷ Bu Katolik-Ortodoks mücadelesi Osmanlı fethine kadar sürmüştür.

Kıbrıs halkının bu durumu sadece dini baskılarla sınırlı kalmıyordu. 1508 yılında Kıbrıs'ın durumuna ziyareti sırasında şahit olan Martin Von Baumganten;

“Tüm ada halkı Venediklilerin kölesidir; ister tarım, isterse hayvancılık veya yağ ve şaraptan sağlansın, her türlü gelirlerinin üçte birini hükümete ödemek zorundadırlar; bu da yetmezmiş gibi herkes haftada iki gün yönetimin göstereceği iş ve yerde bedava olarak (angarya) devlete çalışmak zorundadırlar; bunu şu veya bu nedenle yerine getiremeyenler eksik kaldıkları günler için belirli bir ceza ödemekle yükümlüdürler. Dahası, her yıl ödemek zorunda oldukları ağır vergi nedeniyle o denli soyulup vurguna uğruyorlardı ki, ruh ve bedenlerini bir arada tutmak gücünü kendilerinde bulamıyorlardı.”⁷⁸

Çözümü adaletli ve hoşgörölü Osmanlı idaresinde bulan Kıbrıs, baskıcı Venedik egemenliğinden sonra 1571’de adada Türklerin varlığını büyük bir hoşnutlukla karşılamış ve Osmanlı’nın 16. yüzyıldaki yükselme döneminden faydalanarak düzenli bir yönetime geçmişlerdi.⁷⁹

⁷⁷ Mehmet S. Emircan, *Kıbrıs Türk Toprağıdır*, Araştırma Dizisi Türkar, Ankara 2000, s. 40.

⁷⁸ Ramazan Tosun, “1877-1963 Dönemine Kadar Kıbrıs Meselesi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, 2001, s. 95. (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019).

⁷⁹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, ss. 7-9.

Adanın Osmanlı'ya Katılışı

Osmanlı İmparatorluğu yükselme döneminde, Osmanlı Akdeniz'e hâkimdi ve hâkimiyeti dışında kalmış olan ada Kıbrıs'ın korsanlardan temizlenip ticaret yollarını güvence altına almayı ve Venediklilerin elinde bulunan bu adanın (Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan ticaret yolu Kıbrıs adasından geçmekteydi.) kendisine bir tehdit oluşturmasını önlemek ve ekonomik ganimetlerinden faydalanmak istiyordu. Fakat bu durum ada Venediklilerin elindeyken güçtü çünkü ada adeta bir korsan yuvası haline gelmişti ve Venedik idaresi korsanlığa karşı önlem almadığından dolayı Osmanlı gemileri sık sık korsan saldırılarına uğruyordu. Osmanlı ticaret yollarının güvenliği açısından bu sorunu çözmek istiyordu. Bunun yanı sıra daha önce bahsettiğimiz gibi Kıbrıs halkının yardım isteği ve dini sebepler de vardı. Kıbrıs'ın Venedik Hristiyanlarının elinde kalmasını Osmanlı çok hoş karşılamıyordu çünkü farklı zaman dilimlerinde Kıbrıs'a Müslümanlar tarafından yirmiden fazla sefer düzenlenmiş ve çok fazla şehit verilmişti. Bu sebepler birleştiğinde Osmanlı Kıbrıs fethini uygun gördü. Kıbrıs'ın fethine adım adım yaklaşan Osmanlı, önden bazı hazırlıklara başladı; 1568'de Avusturya ile sekiz yıllık barış, 1569'da Fransa ile II. Kapitülasyon ve 1570'te Rusya ile dostluk anlaşmaları imzalamıştı. Ayrıca Klis ve Hersek sınırlarında güvenlik artırıcı önlemler ile donanmayı güçlendirmeyi hedeflemişti.⁸⁰ 1570 yılı Mart ayı, Osmanlı Donanması üç filo halinde Ege ve Akdeniz'e doğru hareket etti.

⁸⁰ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 43, Ankara 2000, s. 14. (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019).

Takibinde 2 Temmuz 1570 sabahı Kıbrıs adasının güneyindeki liman kasabası olan Limasol savaşa uyandı. Yükselme döneminde olan Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ın fethine kalkışmış ve Venedik kalesi Leftari'nin bulunduğu Limasol'a çıkmıştı.⁸¹ Venedik kalesi güçlüklerle de olsa Lala Mustafa Paşa tarafından Eylül 1570'de fethedilebilmişti.⁸² 1571 yılının Ağustos ayında Magosa'nın düşmesiyle, Kıbrıs adası Osmanlı devletinin hâkimiyeti altına girmiştir.⁸³

Kıbrıs halkı savaş esnasında Osmanlı ordusuna yardım etmiş ve fetih sonrasını büyük bir hoşnutlukla karşılamıştır. Osmanlı ise fetih sonrası Venediklilerin emlak ve arazilerine el koymuş, Kıbrıs halkının mallarını iade edip can ve mal güvenliği içerisinde yaşamalarını sağlamıştır. Hiçbir güvencesi olmayan ada halkı Türk yönetimi ile refaha kavuşmuşlardı.⁸⁴

D. Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs

Osmanlı yönetiminde Rumlar

Kıbrıs'ta Türk egemenliği sağlandıktan sonra 9 Eylül 1570 tarihinde bir fermanla Beylerbeylik kurulmuştur. Kıbrıs'ı Türkleştirmek için İç ve Güney Anadolu'dan göçler 18. yüzyıl bitimine kadar sürdürülmüştür.

⁸¹ Mehmet S. Emircan, *Kıbrıs Türk Toprağıdır*, Araştırma Dizisi Türkar Yayınları, Ankara 2000, s. 43.

⁸² *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 43, Ankara 2000, ss. 15-17.

⁸³ Şükrü S. Gürel, *Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1 (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, s. 12.

⁸⁴ Vehbi Zeki Serter, *Osmanlılar Döneminde Kıbrıs'ta Türk Adaleti (1571-1878)*, XIII. Türk Tarihi Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, III. Cilt, I. Kısım, s.5.

Kıbrıs'ın Hıristiyan halkına herhangi bir zarar verilmemiş ve güvenliği sağlanmıştı. Osmanlı'nın 7 Mayıs 1572 tarihli fermanı: “Şeriatın (yasaların) uygulanmasında, vergilerin alınmasında, davaların görülmesinde, ve sair hallerde, ada halkına zulmedilmeyip adaletle işlem yapılmalı ve onlar korunmalıdır... Yerli halk bize Allah'ın emanetidir. Onlara kimsenin zulmetmesine izin vermeyeceksiniz.”⁸⁵ Bu ferman Osmanlı'nın Kıbrıs halkına nasıl davrandığını açıkça gösteriyor.

Adanın fethinden sonra ücretsiz çalışma (angarya) kaldırıldı, Venedik yönetimi altında ezilen Kıbrıs halkına adil vergi sistemi ile ekonomik rahatlık sağlandı, adaya tam özgürlük getiren Türk yönetiminden sonra ada halkı dinini özgürce yaşayacak ortama kavuştu. Latin Döneminde sürgüne gönderilen Başpiskopos serbest bırakıldı, yine Venedik Döneminde kapatılmış olan Ortodoks Kiliseleri Osmanlı döneminde tekrar açıldı, Katolikler tarafından el konulan maddi varlıklar Ortodoks Kilisesine tekrar teslim edildi. Bunların yanı sıra Türkler zamanında Başpiskopos, Ortodoksların dini lideri olduğu gibi aynı zamanda Rumların siyasi ve milli temsilcisi olarak da kabul edildi ve imza atma ile asa taşıma hakları tekrar tanındı.⁸⁶

Adanın nüfus yapısına bakacak olursak; Kıbrıs'ta Müslüman denilince Türkler, gayrimüslim denilince başta Ortodoks Rumlar olmak üzere, Venedikliler, Ermeniler, Yahudiler ve diğer ticaret için orada bulunan

⁸⁵ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, s. 72.

⁸⁶ Vehbi Zeki Serter, *Osmanlılar Döneminde Kıbrıs'ta Türk Adaleti (1571-1878)*, XIII. Türk Tarihi Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, III. Cilt, I. Kısım, s.7.

tüccarlar akla gelmektedir. Türklerden sonra çoğunlukta olan nüfus Ortodoks Rumlara aitti. Adanın nüfusu Müslüman Türkler ve Hıristiyan Ortodokslar ile şekilleniyordu. Osmanlıların adada idari düzeni tekrar sağlaması ise “Sürgün Hükümü” ile gerçekleşti. Sürgün Hükümü, Venedik dönemi eziyetlerinden sonra göçler ve salgın hastalıklar sebebiyle azalan ada nüfusunu artırmaya, ekonomiyi canlandırmaya yönelik bir politikaydı. Nüfus artımı için 21 Eylül 1571 tarihinde, 5721 Türk hanenin Kıbrıs’a göçü sağlandı.⁸⁷ Bu gibi politikalar ile Osmanlı hem hâkimiyeti altına aldığı halkı hoş tutuyor hem de fethettiği yerde düzeni sağlıyordu.

Hukuk düzenine baktığımız zaman ise; 8 Ekim 1571 fermanında yer alan, Kıbrıs Beylerbeyi Sinan Paşa’nın yerli halka kendi hukuk sistemine mi yoksa Osmanlı hukuk sistemine mi (İslam hukuku) dâhil olmak istedikleri sordurulmuş ve halkın Türk hukuk sistemini tercih etmesi üzerine istekleri gerçekleştirilmişti. Osmanlı yönetiminde adada sosyal hayatta da büyük bir rahatlama sağlanmıştı. Osmanlı kendi hâkimiyeti altında bulunan toplulukları özlerinden ayırmamış, ayrıcalıklar tanımış ve kendi halkından eksik koymamıştı. Şüphesiz Osmanlı devleti yönetimi altında Kıbrıs, 1571-1878 yılları arasında kendi tarihinde en uzun ve refah dönemini yaşamıştı.⁸⁸ Osmanlı’daki *Millet Sistemi*⁸⁹ sayesinde fethedilen topraklardaki haklarla bu

⁸⁷ Zehra Cerrahoğlu, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2061, s. 3.

⁸⁸ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, s. 72.

⁸⁹ Millet Sistemi, Osmanlı’nın sonradan bağlanan topluluklara dini bir ifade yüklemesidir. Millet kelimesi burada herhangi bir ırkı ifade taşımaz. Osmanlı’nın İslam Devleti olmasından dolayı bu kavrama dini bir ifade yüklenmiştir (Rum milleti, Ermeni milleti, Yahudi milleti...).

ayrıcalıklar gerçekleşmiş ve Osmanlı'nın idari sistemi ada halkını bir sosyal düzene kavuşturmuştu. Osmanlı idaresinin özellikle son yıllarında Kıbrıs en rahat dönemlerini yaşamış, yaşam kalitesinin en yüksek olduğu bir evreye şahit olmuştur.⁹⁰ Kıbrıs'taki Osmanlı idaresinin son yıllarının adaya önemli derecede yaşam kalitesi getirdiğini, Hamilton Long Kitabında; "Kıbrıs, Osmanlı vilayetleri içinde en mükemmel idareye sahiptir." diyerek Osmanlı idaresine övgüsünü belirtmiştir.⁹¹

Adanın Osmanlı'dan Koparılma Düşünceleri – Kıbrıs Sorununun Doğuşu

Doğu Akdeniz'de önemli bir konumu bulunan ve Hristiyanlığın son kalesi olarak görülen Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethi Hristiyan âlemince hoş karşılanmamıştır. Bu yüzden ada sürekli olarak Türklerden koparılmaya çalışılmıştır. İlk olarak Fransız ve Rus misyonerleri Kıbrıs'a gönderilmiş ve Osmanlı karşıtı kışkırtıcı eylemler başlatılmıştır. Bu eylemler amacına ulaşmış ve Kıbrıs Ortodoks Başpiskopos'u 1600 yılında Saray Dükü Charles Emmanuel'e müracaat ederek: "Tanrıya şükür duasının yapıldığı gece Ada'da bulunan Türkler, Kıbrıslı Hristiyanlar tarafından toptan katledilecekler ve Savoy Dük'ü Ada'ya çıkarma yaparak Kıbrıs'ı Hristiyan âlemine katacaktır." fakat Dük buna girişmeye cesaret edememiş ve sonuca

Osmanlı, bu grupların dini yaşayış tarzlarına karışmamış ve tarih boyunca saygı duymuştur. Millet Sistemi kavramı bu şekilde tanımlanabilir.

⁹⁰ M. Tevfik Tarkan, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 417, Ankara 1975, s. 63.

⁹¹ a.g.e. s. 64.

varılamamıştı.⁹² Girişimler farklı zaman aralıklarında da devam etmişti hatta daha büyük boyutlara ulaşarak Kıbrıslı Türkleri imha etme planı yani AKRİTAS adlı plan devreye girmiş ve bunu Makarios yönetimi ile Yunan Genelkurmay Başkanlığı birlikte hazırlamıştı. Osmanlı Devleti karşıtı kışkırtıcı bu eylemler, Osmanlı Devletini ortadan kaldırmayı düşünen devletlerin çabası ile 1814 yılında “Filiki Eteria” ve daha sonra 1894’de isim değişerek “Ethniki Eteria” olan bu kuruluş, kabul etmiş oldukları “Megali İdea” programı çerçevesinde gündeme gelmişti. “Megali İdea” büyük Yunanistan düşüncesini içeriyordu.⁹³

Ethniki Eteria; başlangıcı 1894 yılına dayanan bu örgüt Megali İdea çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Amaçlarını sıraladığımızda; Yunanistan’ın bağımsızlığı, Batı Trakya ve Selanik’in Yunanistan’a ilhakı, Ege Adalarının Yunanistan’a ilhakı, Oniki Adaların Yunanistan’a ilhakı, Girit Adası’nın Yunanistan’a ilhakı, Batı Anadolu’nun Yunanistan’a ilhakı, Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı, Pontus Rum Devleti’nin kurulması, İmroz ve Bozcaada’nın Yunanistan’a ilhakı, İstanbul’u alarak Bizans İmparatorluğuna tekrar kavuşmak ve Büyük Yunanistan’ın kurulmasıdır.⁹⁴ Bu örgüt Osmanlı için zararlı olmuş ve Kıbrıs’ta halkı isyana sürüklemiştir.

Fransız devriminin sosyal ve siyasal çevrelerdeki reaksiyonlarının Osmanlı İmparatorluk sınırları içerisinde de kaçınılmaz siyasi

⁹² Sir Harry Luke, *Cyprus Under The Turks*, London 1969, ss. 18-19.

⁹³ H.Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:71, Ankara 1987, s. 4.

⁹⁴ a.g.e s. 4-5.

gelişmelere yol açacağı belliydi. Balkanlar’da ortaya çıkan sosyo-ekonomik talepler zincirlemesi, Fransız Devrimi ile gelen özgürlük ilkesiyle bütünleşmişti. Aynı zamanda bu süreç Yunan aydınlanması ve ülküsünün serpilmesi için bir fırsattı, bu fırsatı kaçırmayan Rumlar, Yunan halkını özgürlüğe kavuşturmayı amaçlayan gizli örgütler ve dernekler kurarak, çalışmalara başlamıştı. Bunlardan birisi olan “Philiki Eterya (Etniki Eterya)”, Büyük Yunanistan rotasında gidişatı ile Osmanlı coğrafyası içerisinde ilk devrimci örgüt olarak vitrinde bulunmuştur.⁹⁵

Botnoz Adalı Manuel Eksanto, Nardeli Nikola İskofo ve Yanyalı Atnas Çakalof’un⁹⁶ 1814’te Yunan kurtuluş hareketini gerçekleştirmek için Odessa’da kurduğu Etniki Eterya Cemiyeti’nin eylemsel yörüngesinin siyasi tarih literatüründeki kod adı “Megali İdea (Büyük Yunanistan)” dır.⁹⁷ Megali İdea, kısaca Yunan Krallığı inşa etme politikasına hizmet eden⁹⁸ sonsuz Yunan emperyalizmidir.⁹⁹

⁹⁵ Yavuz Özdemir ve Erol Çiydem, “Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: “Philiki Eterya”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 14, Aralık 2017, 24-45, s.26-27 file:///C:/Users/user/Downloads/A.1.OsmanlıCoğrafyasındakİDevrimciÖrgütPhilikiEterya.pdf, erişim tarihi: 11.02.2020

⁹⁶ Mikail Kolutek, “Milli Mücadelede Rumların Gizli Cemiyetleri”, / *AL-FARABİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ* ISSN - 2564-7946 2018 Vol. 2/4, 223-232, 224

⁹⁷ Hikmet Öksüz, “Türk-Rum Nüfus Mübadelesi’nin Sebep ve Bazı İstisnaları”, 753-768, s.753 <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Hikmet-%C3%96KS%C3%99CZ-T%C3%BCrk-Rum-N%C3%BCfus-M%C3%BCbadelesinin-Sebep-ve-Baz%C4%B1-%C4%B0stisnalar%C4%B1.pdf>, erişim tarihi: 11.02.2020

⁹⁸ Oğuz Kalelioğlu, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 41, Mayıs 2008, s. 105-123, s.108 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20565>, erişim tarihi: 11.02.2020

⁹⁹ Oğuz Kalelioğlu, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu*

Yunan emperyal hedeflerini gerçekleştirmek adına kurulmuş örgütlerden Etniki Eterya'nın Odessa'da merkezlenmesi rastgele bir durum değildir. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Odessa, Rus deniz ticaretinde en önemli merkezlerinden biri olmuştur ve aynı zamanda Yunan ayaklanmasının zeminine katkı sağlayan devletlerden birisi olan Rusya'nın, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı topraklarındaki nüfuz politikası ve elde ettiği ticari ayrıcalıklar da dikkate değerdir. Rus İmparatorluğu himayelerinde Rumlar ticari olarak önemli bir güç edinmişlerdi. Rumları ekonomik refaha ulaştıran Odessa, Yunan isyanının koordinasyonu için önemli bir konum olarak görülmüştür. Odessa'da kurulan, Rus desteğini arkasına almış Philiki Eterya, tüccar sınıfının da destekleriyle ideolojik ve ekonomik güce ulaşabilmiştir.¹⁰⁰

Megali İdea hedeflerini başlıklar ile planlamış¹⁰¹ örgüt güçlü bir lidere ihtiyaç duymaktaydı. Öncelikle liderlik vazifesini üstlenmesi için Rus Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Kapodistrias'a başvurulmuş, fakat olumsuz yanıt gelmiştir. Akabinde Rus Çarı'nın yaveri, muhafız generali, Aleksandr İpsilanti örgütün yeni lideri olmuştur. İpsilanti,

Dergisi S 41, Mayıs 2008, s. 105-123, s.108 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20565>, erişim tarihi: 11.02.2020

¹⁰⁰ Yavuz Özdemir ve Erol Çiydem, "Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: "Philiki Eterya", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 14, Aralık 2017, 24-45, s.32

file:///C:/Users/user/Downloads/A.1.OsmanlıCoğrafyasındaİlkDevrimciÖrgütPhilikiEterya.pdf, erişim tarihi:11.02.2020

¹⁰¹ Etniki Eterya kurulurken programdaki hedefler için bkz. Oğuz Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 41, Mayıs 2008, s. 105-123, s.108-109

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20565>, erişim tarihi: 11.02.2020

öğrenim görmek için gittiği Rusya’da kalıp Rus ordusunda hizmet etmiştir. İpsilanti’nin Rus ordusundan olması, Philiki Eteryaya içindeki Rus nüfuzunu yükseltmiş ve bazı liderlerin desteğini kazanmıştır.¹⁰²

Philiki Eteryaya’nın merkez noktası kuruluşundan üç yıl sonra (1817), Odessa’dan İstanbul’a taşınmıştır. 1821 yılına gelindiğinde rakamsal veriler Eteryaya’nın üye sayısının elli bine ulaştığını göstermiştir.¹⁰³

Megali İdea; Megali İdea, Filistinli Papaz Ferros’un 1896-1897 yılları arasında Viyana’da bastırdığı haritasında, Kıbrıs, Ege Adaları ve Türkiye’nin büyük Yunanistan’ın sınırları dâhilinde olması planlanan bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴

Kıbrıs’taki Rum isyanlarının temeli bu düşünce ile doğmuştur. “büyük Yunanistan”ı kurma isteği ile ortaya çıkan bu düşünce Rumları Osmanlı’ya karşı kışkırtmış ve isyana sürüklemiştir. Yunanistan, Megali İdea düşüncesi çerçevesinde Kıbrıs’a gönderdiği ajanlar ile halkı Osmanlı yönetimine karşı kışkırtmış ve ENOSİS¹⁰⁵ hedefine yöneltmiştir. Bu hedef ile Kilisenin kışkırttığı halk isyan girişimlerinde

¹⁰² Yavuz Özdemir ve Erol Çiydem, “Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: “Philiki Eteryaya”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 14, Aralık 2017, 24-45, s.38 file:///C:/Users/user/Downloads/A.1.OsmanlıCoğrafyasında İlk Devrimci Örgüt/PhilikiEteryaya.pdf, erişim tarihi: 11.02.2020

¹⁰³ Yavuz Özdemir ve Erol Çiydem, “Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: “Philiki Eteryaya”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 14, Aralık 2017, 24-45, s.37 file:///C:/Users/user/Downloads/A.1.OsmanlıCoğrafyasında İlk Devrimci Örgüt/PhilikiEteryaya.pdf, erişim tarihi: 11.02.2020

¹⁰⁴ M. Sami Denker, *Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu*, Araştırma Dizisi Türkay Yayınları, Temmuz 2001, s. 10.

¹⁰⁵ Kelime anlamı “İlhak” olan bu kavram, Megali İdea düşüncesi çerçevesinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması anlamına gelir.

bulunmuştur. Bu isyanlardan en önemlileri; Mehmet Boyacıoğlu İsyanı (1685), Çil Osman Vakası (1764), Dizdar Halil İsyanı (1765), Gavur İmam İsyanı ve Karpaslı Papaz İsyanı (1833) dır. Bu isyan girişimlerinden en önemlisi *1821 Olayı* olmuştur. Kıbrıs Başpiskopozu Kibrianosun önderliğinde çıkan bu isyan için Fransa, Rusya ve İngiltere'den yardım alınmış ve sonucunda Osmanlı ciddi derecede zarar görmüştür. Vali Küçük Mehmet'in tehlikeden haberdar olmasıyla harekete geçilmiş, Rum Kilise, ev, manastırları araştırılmış ve araştırmalar sonucu Kiliselerin cephane yuvası haline geldiği hatta isyanın çok önceden planlandığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine suçlu belirgin olan Başpiskopos Kiprianos, Baf psikoposu Hrisantos, Girne psikoposu Laurentios ve Larnaka Piskoposu Meletios ile işbirliğinde bulunan on iki kişi daha padişahın emri üzerine idam edilmiştir.¹⁰⁶ Kilise önderliğinde çıkan isyanlar harici dış güçlerinde Osmanlı üzerinde emelleri vardı ve onlar da gerek Kilise'ye yardım ederek gerek halkı alevlendirerek ayaklanma başlatabiliyorlardı. Bunun en vurucu örneği; *Rusya'nın isyan faaliyetidir*; Osmanlı bu dönemde dış güçlerin isyana teşvik faaliyetleriyle uğraşmış fakat Rusya'nın burada payı büyük olmuştu. Rus İmparatorluk Amiral'i K. Alexios Orlof, 1770'de bir beyanname ile tüm Ortodoksluları isyana davet ettiği bilinmektedir. Burada amaç Osmanlı'yı zayıflatmaktı. Megali İdea fikri de tam bu zamanlarda, Osmanlı'nın tarihten silinmesi ve büyük Yunanistan'ın kurulması düşüncesi ile doğmuştur. Bu büyük çaplı isyanlardan anlaşılacağı gibi bazıları dış güçlerin yardımı ile gerçekleşmiş, bazıları

¹⁰⁶ M. Tevfik Tarkan, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 417, Ankara 1975, ss. 62-63.

Yunan ajanlarının önderliğinde gerçekleşmişti fakat 1821 Olayından da anlaşılacağı gibi asıl kışkırtıcı güç Rum Ortodoks Kilisesi olmuştu.¹⁰⁷

Rumların temelini attığı Yunan milliyetçiliğinin yükselişi ile çıkan isyanlar bir yana, vergiler altında ezilen Müslüman halkın çıkarttığı isyanlar da 1833'te görülmekteydi. Bunlarla başa çıkamayan Osmanlı Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kıbrıs'taki Hristiyanlara Yunan kimliğine geçme hakkı tanımıştı. Osmanlı'da kalan Ortodoks Hristiyanlar, Osmanlı ile elde ettikleri ticaret hakkını kullanarak yerli Rum burjuvazisi oluşturmuş ve bu durum da İngiliz dönemine yer hazırlamıştı.¹⁰⁸

Kıbrıs'ın Geçici Olarak İngiltere'ye Devredilmesinin Sebepleri

Rusya ile Sorunlar ve Ada'nın İngiltere'ye Devri

Osmanlı İmparatorluğu, (1853-1856) Kırım Savaşında İngiltere, Fransa, Piyemonte devletleri ile işbirliği yaparak Rusya'yı mağlubiyete uğratmıştı. Bu savaş sonunda yapılan Paris Antlaşmasının önemi ise Rusya'nın çok istediği güneye inme arzusuna set çekmesidir. Bu antlaşma ile Osmanlı, Rus baskısından bir nevi kurtulmuş gibi görünüyordu. Ancak Rusya bu yenilginin ardından Asya'ya yayılma politikasına eğimli görünmüş olsa da güneye inme arzusundan vazgeçmemişti. Güneye inme politikasına yönelik çalışmalara başlayan

¹⁰⁷ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, İngiliz Yönetiminin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) Yayınları, Lefkoşa-Ocak 1998, s. 20.

¹⁰⁸ Şükrü S. Gürel, *Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1 (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, ss. 13-14.

Rusya, hem Balkanlarda kaybettiği otoriteyi kazanmak hem de Osmanlı Devleti'ni zayıflatacak bir yol bulmuştu. Bu yol Balkanlardaki Slavları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya teşvik etmekten geçiyordu. Rusya'nın gücü buna yetmemişti fakat 1 Eylül 1870 yılında yapılan Sedan Savaşı dengeleri değiştirdi. Rusya Sedan Savaşından iki ay sonra, Paris Antlaşmasını kabul eden devletlere mektup göndererek Karadeniz'in tarafsızlığını sağlayan şartları tanımayacağını bildirdi ve 1871'de Londra'da gerçekleşen konferansta Rusya'nın isteği kabul edildi. Böylece Rusya tekrar güneye inme arzusunu gerçekleştirmeye yönelik çalışmalara devam edebilecekti.¹⁰⁹ Bu gelişme Osmanlı egemenliği altında olan Ortodoks Rumları sevindirdi. 1871 yılından itibaren Rusya'nın girişimleri ile artan kargaşa giderek şiddetlendi. Başlatılan isyanlar ile baş edemeyen Osmanlı gücünü tam da bu dönemde yitirmeye başladı. Balkanlarda etkinliğini kaybeden Osmanlı, Balkanları bölüşmek için yapılan Peşte Antlaşmasına seyirci kalmakla yetinebildi. 15 Ocak 1877 Peşte Antlaşması, Rusya ve Avusturya arasında imzalanmış ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i alacak, Rusya ise Balkanlarda bir Slav devleti kuracaktı. Bu antlaşmadan anlaşılacağı gibi Osmanlı artık paylaşıyor ve Osmanlı buna karşı koyamıyordu. Osmanlı Devletinin kendi içinde yaşadığı sıkıntılar dış ilişkilerde de kendini gösteriyor ve güçten düşürüyordu. Osmanlı'nın bu durumundan faydalanan Rusya geleneksel güneye inme arzusuna yönelik 24 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan

¹⁰⁹ Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2434, İstanbul 1978, ss. 19-20.

etmiştir.¹¹⁰ 93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sadece bir yıl sürmesine rağmen kayıpları fazlasıyla dramatik olan bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun fazlaca esir verdiği bilinir. 12 Nisan 1877'den 12 Şubat 1878'e kadar Ruslara 113 bin Osmanlı'ya ait asker ve sivil esir düşmüştür. Karadeniz ve Balkan cephelerinde 86.600, Kafkas cephesinde 24.800 kişi esir alınmıştı.¹¹¹ Osmanlı'nın cephelerde mağlubiyeti ile devam eden bu savaşta Rusların ilerleyişini durdurmak imkânsızdı ve Rusya ile barış müzakerelerine razı oldu. İstanbul elçisi General İgnatyev'in yürüttüğü müzakereler, 19 Şubat (3 Mart) 1878 yılında Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla sonuçlandı.¹¹² Bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan arzuladığı siyasi isteklerini gerçekleştirebileceğini hatta İstanbul'u işgal etmesinin dahi bu antlaşma ile kolaylaşacağını sanmıştı fakat Ayastefanos Rusya'ya umduğu şeyleri getirmedi. Rusya'nın galip gelmesiyle savaştan istediği karı elde edememiş ve her iki taraf açısından da sonuçları memnuniyetsiz karşılanan bir savaş olmuştu. Rusya, bir yandan İngiltere tehdidi diğer yandan Avusturya-Macaristan ile Almanya tehdidi derken Rusya kendini Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Berlin Kongresi'nde bulacaktı. Berlin Kongresi kararlarınca; Rusya, Kars, Ardahan, Batum çevrelerini ele geçirdi ve Tuna'nın sol sahil boyu

¹¹⁰ Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2434, İstanbul 1978, ss. 20-21.

¹¹¹ Vitaliy Poznahirev, *Ottomanskiye Voyennoplennıye v Rossii v Period Russko-Turetskoy Voynı 1877–1878 gg.* [Ottoman Prisoners of war in Russia during the Russian-Turkish War of 1877–1878.], S-Petersburg: Nestor-İstoriya 2017, s.262.

¹¹² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 355.

da Rusya'ya geri verildi.¹¹³ Bu savaşın Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu için doğan sonuçları farklı bir yol açtı; İngiltere'nin hayalini kurduğu Doğu Akdeniz'de etkin olma politikası. İngiliz başkanı Disraeli, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Doğu Akdeniz'i daha çok arzular hale gelmişti. Doğu Akdeniz'de etkinlik sağlayabilmenin getirileri İngiltere tarafından çok önceden düşünülmüş ve 93 Harbi sırasında bu düşünce akıllarda daha da alevlenmişti.¹¹⁴ Rusya'nın boğazlara doğru ilerleyişini uygun bulmayan İngiltere faaliyete geçti ve Osmanlı ile yazışmalara başladı. Rusya'nın karşısında tek başına duramayacağının farkında olan Osmanlı ve İngiltere ile kendini koruyabilmek adına bu mektuplaşmaları gerçekleştirdi. Osmanlı ile İngiltere arasında gerçekleşen yazışmalarda; İngiltere, Osmanlı Devleti'ni destekleyebilmesi için bir üs istedi ve bu üs Kıbrıs'tı. İngiltere'nin, Mısır ve Doğu Akdeniz ile ilgili düşünceleri gün geçtikçe artıyordu ve Kıbrıs, İngiltere için ulaşılması gereken bir hedefti. Osmanlı ile İngiltere gizli bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma metni (Kıbrıs Antlaşması) 4 Haziran 1878'de imzalandı.

II. Abdülhamit, gelirinin Osmanlı hazinesine aktarılması koşuluyla Kıbrıs'ı geçici olarak İngiltere'ye verdi. Antlaşmaya göre Kıbrıs geçici olarak İngiltere'ye bırakılıyor ve Osmanlı'nın ada üzerindeki mülkiyet hakkı korunuyordu fakat bu antlaşma Osmanlı tarafından yetersiz

¹¹³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 356.

¹¹⁴ Şükrü S. Gürel, *Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika I (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, ss. 19-20.

bulunduğu için 1 Temmuz 1878’de ek olarak yeni gizli bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre; yıllık 92 bin altın karşılığı Kıbrıs İngiltere’ye kiraya verilmişti. Rusya’nın Kars ve Doğu Anadolu’yu terk etmesi halinde İngiltere’nin Kıbrıs’ı boşaltacağı belirtiliyordu.¹¹⁵

Genel olarak Osmanlı 1699’dan itibaren “Gerileme Dönemi’ne” girmişti. Bunun yanı sıra 1789 Fransız Devrimi’nin milliyetçilik duygularını ön plana çıkartması, İngiltere’nin Adriyatik Denizi’ndeki bağımsızlığı derken Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Türk olmayan milletler ile Yunanlar arasında bağımsızlık fikirleri oluştu ve bu durum İngiliz yönetimi ile birlikte daha da şiddetlenerek arttı. İngiliz döneminde genel hatlarıyla, adada İngiliz hâkimiyetinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu’nun iç işlerine dâhil olduğu da görülmekteydi.¹¹⁶

E. İngiliz Döneminde Kıbrıs, Rumların Faaliyetleri ve Yunan Sorununun Doğuşu

İngilizler Döneminde adaya hâkim iki halk vardı; Türkler ve Rumlar. Din olarak da Müslümanlar ve Ortodokslar mevcuttu, geriye kalan karışık gruplar sayıca azdı.

İngiliz yönetiminin ilk 3 yılında, Kıbrıs Türklerinin nüfusu 2,000 azalırken (% 4.26), Gayri Müslim (Rumlar ve diğer halkın) nüfusun

¹¹⁵ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 43, Ankara 2000, ss. 20-23.

¹¹⁶ Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, s. 76.

100,631 (% 271.98) artarak azınlıktan çoğunluğa geçtiği gözlenilmiştir. 1890'lı yıllarda adada resmi sayım sonuçları; Türklerin 47,926 Gayrimüslimlerin ise 158,585 olduğunu göstermiş ve 10 yıllık zaman diliminde Türk nüfusu 2,926 (% 6.51) çoğalıırken, Gayrimüslim nüfusun 20,904 (% 15.19) çoğaldığı gözlemlenmiştir. 1901 yılında; Türk nüfusu 51,307 Gayrimüslim nüfusu ise 182,734 olarak belirlenmiş ve İngiliz yönetimindeki adada 11 yıl içerisinde Türk nüfusun 3,381 (% 7.06) arttığı, Gayrimüslim nüfusun ise 24,149 (% 15.23) arttığı gözlemlenmiştir. Bu rakamlar İngiliz yönetimi altında bu dengede devam etmiş ve Türk nüfusun azalıırken, Rum nüfusun çoğalması gözlemlenmiştir.¹¹⁷ İngiliz yönetimi, hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde, adadaki Türkleri göçe özendirmişti. Bu durumun sebebi İngiliz yönetiminin adadaki Türk kimliğini silmeye çalışmasıydı. Adada genellikle Rum yanlısı politikalar izliyordu ve bu durum Türkler için göç vakalarıyla sonuçlanıyordu. 1878, 1914, 1917 yıllarında Lozan Antlaşmasını takiben 1925'ten sonra Kıbrıs'tan Türkiye'ye göçler yaşandı. Diğer taraftan İngiliz yönetimi ile birlikte cesareti artan Rumların ENOSİS kampanyalarından dolayı Türk-Rum çatışmaları 1894'ten başlayarak uzun süre devam etti.¹¹⁸ Hiçbir zaman bir Kıbrıs halkı ya da milleti olmamıştı ve Türk ile Rum halkı iç içe yaşıyorlardı. Aralarındaki tek fark bir halk Müslüman iken diğerinin Hristiyan olmasıydı. Eğer Rumlar Türkleri dışlamasaydı ezmek istemeseydi İngiltere'ye karşı

¹¹⁷ Mehmet S. Emircan, *Kıbrıs Türk Toprağıdır*, Araştırma Dizisi Türkar Yayınları, İkinci Cilt, s. 86.

¹¹⁸ İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, İsmail Bozkurt, Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış, Gündoğan Yayınları 2002, s. 10.

bağımsızlık savaşı verip bir Kıbrıs Devleti kurulabilirdi fakat Rumlar kendilerini daima adanın sahibi olarak nitelendirmiş Türkleri sürekli olarak hor görmüştü¹¹⁹. Bu durumun sonucu olarak Adada İngiliz yönetiminin ilk yıllarında huzursuzluk hâkimdi ve Rumlar 1879 yılında 54 imzalı muhtıra ile İngiliz yönetiminden ENOSİS talep ettiler.¹²⁰ Etkileri günümüzde de devam eden ENOSİS faaliyetleri yıllar boyunca sürmüş ve bu Türk Rum ilişkilerini etkileyen en önemli etmen olmuştur.

ENOSİS faaliyetleri ilerleyerek devam ederken 1880 yılının sonunda Osmanlı ile Yunanistan arasında bir sınır meselesi gündeme geldi. Yunanistan her zamanki gibi “büyük” olma peşindeydi ve Osmanlı yönünde sınırlarını genişletmek istiyordu. Osmanlı İngiliz ilişkisi açısından Yunanistan ile olan sınır meselesi büyük bir önem taşısa da¹²¹ asıl dikkate değer kısım Rumların faaliyetleri olmuştur. Rumlar Yunan yanlısı politikalar sergilemişti. Savaşa hazırlık esnasında Yunanlı subaylara, 250 katırla 150 gönüllü asker ile para yardımıyla bulunmuşlar ve açıkça Yunanlılara, Osmanlıların topraklarını işgal etmeleri için yardım ediyorlardı. Yunanistan Osmanlı’ya savaş açmamış fakat Osmanlı topraklarını taciz etmekten de geri kalmamıştı. Buna ilaveten Rumlar, “Yaşasın Enosis” “Teselya-Epir-Kıbrıs-Enosis” sloganlarıyla ilhak gösterileri yapıyorlardı. Türk halkı ise doğal olarak bu durumu protesto ediyordu ve yaşananlardan sonra ENOSİS’e karşı

¹¹⁹ Ali Nesim, *Kıbrıslı Türklerin Kimliği*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları No: 17, s. 35.

¹²⁰ Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1998, s. 9.

¹²¹ Mustafa Malhut, 93 Harbi Sonrası Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere’nin Tutumu, *Türk İngiliz İlişkileri Dergisi* No: 1, Ocak 2020, ss. 91-92.

bir savunma olarak “Eşit Temsiliyet” talebinde bulundular. Türk halkı eşitlik için mücadele ederken Yunanistan bu sırada Rumları kışkırtıyordu¹²². Rumlar Enosisçi bir tavır ile Yunanistan’ı desteklemeye Osmanlı İmparatorluğu’na karşı düşmanca faaliyetler göstermeye bu süreçte devam etmişti.

Fransızların 1881 yılında Tunus’u işgali ve bölgedeki Arap milletin isyanları İngiltere’yi tehdit etmişti ve 1882 yılında İngiltere Mısır’a yerleşti. Bu durum Kıbrıs adasının stratejik değerini gölgelemesine rağmen İngiltere, Rumların ENOSİS taleplerini ciddiye almadı ve herhangi bir değişiklik yoluna gitmedi.

1887 yılında Yunanlar, Girit Rumlarını kışkırtmış ve ayaklanmalarına sebep olmuştu. Yunanistan’ın amacı Girit’i kendi topraklarına katmaktı. Girit İsyanı, Girit Rumlarına 24 Temmuz 1887 yılında daha geniş haklar tanınsa da Rumlar tatmin olmamış ve 1888 yılında tekrar ayaklanmışlardır. Rumlar tarih boyunca Yunanistan ile işbirliği yapmış ve adanın Yunanistan’a ilhakını istemişlerdir. Hatta bununla da kalmayıp Rumlar ilhakı ilan ettiğini belirtip dağlara çekilmiş ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında dehşet verici olayların yaşanmasına neden olmuşlardır.¹²³ 1893 yılında meclise Mısır işgali ardından yapılan serbest seçimlerle girebilmiş olan Kıbrıslı Rumlar, tekrar İngiltere yönetimine bir ENOSİS talebi gönderdi. İngiltere ise

¹²² Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, İngiliz Yönetiminin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) Yayınları, Lefkoşa-Ocak 1998, ss. 3-5.

¹²³ Metin Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşında II.Abdülhamid’in Zaferi*, Yitik Hazine Yayınları, Mart 2008 İzmir, ss. 13-15.

adanın Osmanlı'ya ait olduğunu hatırlatıp istekleri geri çevirdi.¹²⁴ Rumlar taleplerinin reddedilmesini hoş karşılamadılar ve 1894 yılının Mart ayında Baf Camisi önünde Türk Rum kavgası gerçekleşti. Bu kavganın Rum halkının tahriki sonucu gerçekleştiği biliniyordu.¹²⁵ 1895 yılında Yunan Bağımsızlık Günü kutlamalarında Yunan Konsolosu Filemon, 1895 yılında yapılan Başpsikoposluk seçimlerinde Enosisçilerin seçilmesi için yoğun çaba sarf etmişti. 25 Mart'ta kutlanan Yunan ulusal bayram törenlerine resmi kıyafetleri ile katılarak Enosis yanlısı konuşmalar yapmıştı. Yunanistan Rumları etkileyecek şekilde kışkırtıcı politikalarından geri kalmıyordu. Rumlar da bu duruma uyum sağlamaya hazır oldukları için çok kolay bir şekilde Türkleri tahrik edebiliyorlardı. Rumlara göre Türkler ezilen sınıf olmalıydı ve bu bakış açısıyla yaklaşıldığında ise Türklere karşı gerçekleşen Rum tahrikleri saldırılara dönüşüyordu.¹²⁶ Filemon, bu tür eylemlerine 1897 yılında gerçekleşen Türk Yunan savaşında da devam etti. Türkler karşısında savaşmak için Rumlardan gönüllü askerler topluyor ve farklı illerde Enosis mitinglerinde ilhaka yönelik konuşmalar yapıyordu. Bu sırada birçok Rum gazetesi Enosis kışkırtmalarıyla yüklü haberlerle doluydu.¹²⁷ Fakat savaş Yunanların ya da Yunan yanlısı Rumların beklediği şekilde sonuçlanmadı. Rumların ve Yunanların çabalarına rağmen Türkler savaşın galibi oldu. Savaşın

¹²⁴ Gürhan Yellice, 1878'den 1931'e Kıbrıs'ta ENOSİS Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, 2012 Bahar, ss. 16-17.

¹²⁵ Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1998, s. 9.

¹²⁶ Ali Nesim, *Kıbrıslı Türklerin Kimliği*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları No: 17, s. 38.

¹²⁷ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, İngiliz Yönetiminin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) Yayınları, Lefkoşa-Ocak 1998, s 5.

üzerinden çok geçmeden 1899 yılında Limasol’da, Rumlar tarafından Enosis gösterileri yapıldı. Bu Enosisci faaliyetlerin arkasında da Filemon olduğu İngiltere yönetimi tarafından anlaşıldı ve 1900 yılında Filemon sınır dışı edildi. Yine de kışkırtıcı mitinglerin önü alınamamıştı hatta kışkırtıcı faaliyetler olmadığı kadar hızlı ilerlemişti. Türkler, Enosis faaliyetlerinden bıktıkları ve Rumların okullara kadar Türk düşmanlığını yaydıklarını gördükleri için 1902’de 600 adet imzalı bir muhtırayı İngiliz yönetimine gönderdi. Bu muhtırada özetle, Türk milletinin Enosisci faaliyetlerin karşısında durduğunu, Enosis düşüncesinin gerçekleştiği takdirde huzurun kalmayacağından bahsediliyor ve adanın tekrar Türklere verilmesi isteniyordu. Bu durum yabancı yazarların da dikkatini çekmişti; Fransız yazar Rene Deloporte: “Türkleri topyekun öldürmekle Giritliler, çok yanlış bir yola sapmaktadırlar. Doğrusunu söylemek gerekirse, Yunanlıları Afrikalı vahşiler mevkiine düşüren bu barbarlıkları, samimi bir Helen dostu olarak kınıyoruz. Yunanlılara karşı duyduğumuz aşk, bizi, cinayetleri affettirmek için yalan söylemeye götüremez... ve bazıları bu cinayetleri Kıbrıs’ta hazırlamaktadır.”¹²⁸ Kıbrıs’ta kışkırtıcı politikalarla ilerlemeyi yavaşlatma sağlanamamış hatta 1903, 1904 yıllarında da dehşet verici Enosis faaliyetleri ile Türkler burun buruna gelmişlerdi. 1904 yılında Yunanistan, Kıbrıs’a silah ve cephane yollayarak ilhak konusunda Kıbrıslıların taviz vermemesi gerektiği yönünde provokasyonda bulunur. Bunun üzerine Rumların saldırıları gerçekleşmiştir. 1907 yılında Churchil adayı ziyarete geldiğinde

¹²⁸ a.g.e. s. 8.

Rumlar Enosis isteklerini sunmuşlardı. Türkler ise tam tersi bir muhtıra sunuyordu. Bu yıl içerisinde yine birçok Türk köyü Rumlar tarafından yağmalanmış ve Türk halkına şiddet gösterilmiş, camilere saldırılar gerçekleşmişti. Alınan hiçbir önlem Rumları durduramıyordu. Takip eden yıllarda da Rum baskınları devam etti.

8 Kasım 1914'te yeni bir gelişme oldu ve Kıbrıs, İngiltere tarafından ilhak edildi. Adanın ilhak edilme sürecine bakacak olursak; 1914 Saraybosna suikastının gerçekleşmesi sonucu savaş endişesi yaşayan İngiltere, Almanya ile askeri bir antlaşma imzalamış ve Osmanlı'ya inşa edilen iki gemiyi (Sultan Osman ve Reşadiye gemileri) zapt etmişti. Bu gelişmenin ardından Osmanlı ile İngiltere ilişkileri bozulmuş ve İngiltere de tıpkı Rusya gibi Osmanlı üzerinden genişleme arzusundan dolayı Kıbrıs'ı ilhak kararı almıştır.¹²⁹ İngiltere, 1878 Antlaşmasına aykırı olarak adayı ilhak etmiştir. 8 Kasım'da Başpiskopos, Yüksek Komiser Hamilton Goold Adams'a İngiltere'nin kararını memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir. Yunanistan başbakanı Venizelos da, Eleftheria Gazetesine 14 Kasım'da; "Bu Yunan adasının anavatana katılması için son aşama olarak değerlendirilebilir. Kıbrıs'ın anavatanla birleşmesi çok yakın gelecekte gelecektir." demiştir.¹³⁰ Bu gelişmenin ardından Türkler adanın Yunanistan'a verileceğinden büyük endişe duymuşlardı. Kıbrıs Türkleri bir yandan Enosis faaliyetleriyle mücadele verirken diğer

¹²⁹ Erdem Karaca, Birinci Dünya Savaşında Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse'de (Viyana) Takdimi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XI No:2, Ekim 2016, ss. 91-92.

¹³⁰ Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18-19, 2009, s. 164.

yandan İngiltere'nin adımlarını kontrol etmeye çalışıyordu. Birinci Dünya Savaşında İngiltere resmen adaya hâkim oldu ve Türkiye bunu 1923 Lozan Antlaşması ile yeni Türkiye Cumhuriyeti olarak onayladı. 1920'li yıllar Enosis faaliyetleri artarak devam etti; Enosis heyeti Paris'e ve İngiltere'ye yollandı, Enosis faaliyetleri için "Ulusal Konsey" oluşturulmasıyla bu süreç Enosis talepleri ile geçti.

15 Ekim 1930'da önemli bir gelişme yaşandı. Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Dr. Drummond Shiels'in adaya ziyareti sırasında gerçekleşen seçimlerde Shiels'in ziyareti yapılan Enosis gösterileri ile Enosis arzularını daha da belirginleştirdi. 1930 seçimlerinde Rumlar, Enosis taraftarı ve hükümete karşı sert bir tavrı olan milliyetçi tarafı seçti. Bu grupta; Teofanis Feodotu, N. K. Lanitis, Hristodulos Galatapulos, Kitium Piskoposu ve A. Triantafillides gibi Enosis faaliyetleriyle tanınan kişiler vardı. Rumların isteği gerçekleşti ve grup seçimi kazandı. Bu milliyetçi grubun seçimi kazanmasıyla beraber ilk iş olarak Enosis faaliyetlerine tekrar girişeceklerini mecliste konuştular. Milli özgürlükleri için Enosis faaliyetlerini ertelemeyeceklerini belirten Rumları, Türkleri temsilen orada bulunan Mehmet Zekâ Rumların bu isteklerini kınadığını belirtti.¹³¹ Bunun üzerine üzücü bir olay yaşandı ve daha önce bahsedilen amaçlara yönelik ilk kanlı Enosis faaliyeti 17 Ekim 1931'de başlatıldı. İlhaka yönelik yapılan bu ayaklanma sadece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amacıyla çıkmamıştır. Adanın

¹³¹ Zeynep Cumhur, Fikrettin Yavuz, *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, ss. 262-263.

ekonomisi gün geçtikçe kötüye gidiyordu ve ada halkı İngiltere'nin sömürgeci politikalarından memnun değildi. Hal böyle olunca ayaklanma baş gösterdi. Yönetime karşı bir düşünce ile ilerleyen bu 1931 ayaklanması, hükümetin aldığı önlemlerle engellendi. 1931 isyanını Rumların çıkartmasına karşın sonucu Türkleri de etkiledi ve bu durumu Türkler hoş karşılamadı. 1931 ayaklanması 1943'e kadar sürdü ve alınan geçerli önlemlerle bastırıldı.¹³² Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Yunanistan, ABD ve İngiltere'den aynı yıl içerisinde Kıbrıs'ı istedi. Enosis faaliyetleri dinmiyor ve Türkler ise zarar görüyordu. Bunun üzerine 18 Nisan 1943'te "Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu" (KATAK) kuruldu. KATAK amacı Türk azınlıklarının ezilmesini önlemek adına haklarını korumak ve Türkler aleyhine yapılacak çalışmaları önlemektir.¹³³

Türk-Rum gerginliğinin tüm hızıyla devam ettiği sırada dünya 1939'da başlamış olan II. Dünya Savaşındaydı ve bu savaş 1945'te sona erdi. II. Dünya Savaşının sona ermesiyle dünyadaki güç dengeleri fazlaca değişti ve Kıbrıs'ta haliyle bundan etkilendi. Savaşın galiplerinden olan ABD, Batı dünyasının önderliğini İngiltere'nin elinden aldı. SSCB ise Doğu'da baskın bir güç olarak ortaya çıktı.¹³⁴ Bu iki gücün rekabetiyle dünyayı şekillendiren savaş sonrası bu döneme "Soğuk Savaş" adı verilir. Batı ile Doğu dünyasının mücadelesi olarak da bilinen bu

¹³² Erol Mütercimler, *Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, ss. 84-85.

¹³³ Zeynep Cumhur, Fikretin Yavuz, *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, s. 267.

¹³⁴ Mesut Şöhret, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Kıbrıs Politikası, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5, Bahar 2013, s. 112.

sistemin Kıbrıs üzerinde fazlaca etkisi olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşından sonra Kıbrıs ile ilgilenemeyecek bir konuma gelmişti ve Doğu dünyasının baskın gücü olan SSCB, bu durumu bildiğinden Türkiye'ye sorun yaratacaktı. SSCB, savaştan sonra sıkça Türkiye'den toprak ve üs istemişti. 19 Mart 1945 tarihinde ise Moskova ile Türkiye arasında imzalanan “Türk-Rus Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'na” son vermişti. Tüm bunlarda gizlenen amaç Türkiye'nin doğu sınırlarını kontrol etmek ve boğazlarda askeri üs kurabilme arzusuuydu.

İKİNCİ BÖLÜM

A. Türk-Rus İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi

1) Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası

Korsanların sığınacağı liman, sürgünlere ev sahipliği yapan, Akdeniz’de üstünlük mücadelesinde jeostratejik etmen, Türk/Yunan ilişkilerinde denge unsuru, Soğuk Savaş’ta sıcak çatışmaların kriz sahnelerinin meydanı, silah deposu olmakla silahsızlanma arasındaki aşırı uçların sergilendiği alan, sığ topografyasıyla denizaltılara yol açmayan, açık semasıyla Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’nun kalbidir Kıbrıs. Son yıllardaki gelişmeler sonucunda da kriz sarmalı içerisindeki taliplere yenilerinin eklendiği adadır Kıbrıs.¹³⁵

Tarih boyunca Doğu Akdeniz coğrafyasının çok-boyutluluk kümesi ekseninde şekillenen; ekonomik, siyasi, ticari etmenler dolayısıyla cezbedici, stratejik adası olarak adlandırılan Kıbrıs, sürekli olarak güç mücadelelerinin sergilendiği bölgenin merkezi adası olmuştur. Kıbrıs, bu çerçevede de Ada’da egemen olanın bölgede oyun kurabilecek ya da var olan oyunları bozabilecek kudrette potansiyele de sahip olacağı bir kilit aktör olarak sembolize edilmiştir. Bölgede güç sahibi olmak isteyen devletler için Kıbrıs-sız bir eylem planı düşünülemez. Doğu Akdeniz’de hegemonik bir yapı oluşturmaının beton zeminini Kıbrıs adası oluşturmıştır, ada üzerindeki kazanılmış hakimiyet ne denli

¹³⁵ Mustafa Türkeş, “Kriz Sarmalında Kıbrıs: Süreçler, Stratejiler ve Açmazlar” 75-149, s.75-76.

Edit. Mehmet Hasgüler ve Murat Özkaleli, “Kıbrıs’ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada”, Alfa, İstanbul, 2011.

meşru ise, yapı da aynı oranda sağlamdır. Bu nedenle de ilkçağlardan günümüze kadar Kıbrıs çeşitli tartışmaların, egemenlik iddialarının ve nüfuz müdahalelerinin odak noktası haline gelmiştir. Yıllarca biriken ve istiflenmeye ara vermeksizin devam eden Kıbrıs'ın geleceği ve Kıbrıs kaynaklı olaylar çizgisindeki söylemsel ve eylemsel girişimler adanın önem boyutunun somut göstergeleridir.

Kıbrıs meselesinin patlak vermesi ve taraflar arasında uzlaşılabilir bir çözüm yolu bulunamaması sebebi ile birlikte de sorun bölgesellik karakterini terk etmiş, bir üst kademe olarak görülen uluslararası konjonktürün karmaşık politik denklemi içerisinde yerini almıştır. Bir başka ifade ile sorun uluslararası kimliğe bürünmüştür. Bölgesel ve büyük güçler arasında sürdürülmekte olan güç politikası Kıbrıs meselesinin canlılığını yitirmesini engellemiş ve küresel sistem içerisinde diriliğini muhafaza eden demirbaş sorunlardan biri olarak devletlerin diplomatik ajandalarına adını yazdırmıştır. Doğu Akdeniz'de meydana gelen ve gelebilecek problemler neden-sonuç zinciri içerisinde incelendiğinde ve tarih geriye sarıldığında, problemlerin ana kökünün Kıbrıs'ta bulunduğu ve de Kıbrıs adası kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu nedenle özellikle Akdeniz'e kıyıdaş devletler arasında ve aynı zamanda Akdeniz'de emelleri bulunan devletler arasındaki ikili veya çok aktörlü ilişkilerin incelenmesi sürecinde Kıbrıs daima çalışmalara ışık tutmaktadır.

Tarihsel süreç koordinesinde hareket edilerek Kıbrıs meselesine yaklaşıldığında açık bir şekilde görülebilir ki, Kıbrıs meselesi alanda faal olarak bulunan tüm devletlerin ikili ilişkilerini uzlaştıramayan

menfaatler sonucunda sekteye uğratmakta ya da tam tersi karşı taraf/öteki olarak tanımlanan Türk tarafının aleyhine yürütülen paralel adımlar ile derinleştirmektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde özellikle günümüzde kendisini sergileyen ittifak yapısına ve bu ittifakın oldubittiler ile yürüttüğü, illegal imzaların hükmedilmeye çalışıldığı, kendi çıkarları doğrultusunda platformların kurulduğu diplomasi ağına bakıldığında Kıbrıs temelindeki çıkarlar adına her birinin nasıl ağız ve eylem birliği içerisinde olduğu aşıkardır.

Bölgede etkin olarak söz sahibi olan devletlerin ikili ilişkilerinin seyrini doğrudan veya dolaylı yollar ile belirlemesi ve de temasların yönünü etkilemesi dolayısıyla Kıbrıs meselesini çalışmamızın yapı taşı olarak ele alacağız. Bu bağlamda Kıbrıs meselesinin, adaya yakınlık, adadaki Türk toplumunun varlığı bakımından ada ile güçlü tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlantılara sahip Türkiye ile bölgesel ve küresel reelpolitik hesaplamalar peşinde koşan, başat güç seviyesine ulaşmak ve uluslararası arenada prestijini kanıtlamak için adayı politik zincirinin zaruri halkalarından biri olarak angaje etmiş Rusya arasındaki ilişkileri nasıl ve hangi derecede etkilediğini inceleyeceğiz.

1950’li yıllarda kendini hissettirmeye ve taraf toplamaya başlayan sorun 1960-1964 yılları arasında Türk dış politikasında önemli etkiler yaratması aynı zamanda Türkiye’nin, Batı endeksli- tek taraflı dış politikanın müthiş bir komünizm tehlikesiyle harmanlanarak yürüttüğü dış politika anlayışındaki çizgisi ekseninde kaymalar meydana gelerek Türkiye-SSCB ilişkilerinde yakınlaşmanın ortaya çıkması bağlamında da Kıbrıs meselesi önemli bir etkindir. NATO içerisinde ciddi

sarsılmalar yaratması, bağlantısızlık akımının bir bileşeni olması gibi uluslararası nitelikteki sorun, coğrafi konumu sebebiyle de bölgesel bir mesele olarak ele alınmaktadır.¹³⁶ Her ne kadar adanın konumu meseleye bir bölgesel kimlik entegre etmiş olsa da, uluslararası birçok aktörün müdahil olduğu sorun bölge kalıbı içerisine hapsedilmemeyi gerektirmektedir.

Türkiye-ABD ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde etkilerinin ciddi bir şekilde gözlemlendiği Kıbrıs meselesini bu çalışmamızda Türk-Rus ilişkilerine etkisini mercek altına alırken; Kıbrıs meselesi ölçeğinde Rus yaklaşımının olayların tehlike boyutunda baş gösterdiği zamandan devam eden süreci irdeleyerek analizler çerçevesinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümleri anlayabilmek, ve bu politik eylemlerin Türk-Rus ilişkilerinin boyutunda yarattığı etkileri açıklığa kavuşturmak için Soğuk Savaş süresince ve Soğuk Savaş sonrası dönem olmak üzere iki zaman diliminde değerlendirmeler ortaya koyarken, günümüzün değişen dünya koşulları içerisinde her geçen gün Türk-Rus tarafları arasındaki stratejik ortaklık seviyesinde tanımlanan ilişkilerin, seyreden Doğu Akdeniz krizi içerisinde gelişmekte olan olayların seyrini nasıl etkileyeceğini ya da bu olaylardan nasıl etkileneceğini inceleyeceğiz.

¹³⁶ Erel Tellal, “Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964”, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, Aralık 2000, s.169.

2)Soğuk Savaş Yıllarında Sıcak Denizler’in Kıbrıs’ı

Türkiye ve SSCB

Genel Atmosfer

İki dünya savaşı sonrası dönemde küresel atmosfer ciddi gelişmelere tanıklık etti. Uluslararası sistem bu dönemde politik, askeri ve ekonomik perspektiflerden tamamen dönüştürülmüş bir yapı içerisinde tanımlanmıştır.¹³⁷ 2.Dünya Savaşı ile birlikte 1919 dünyasında kurulan güçler dengesi yitirilmiş ve savaş sonrası dönem için güçler boşluğu meydana gelmiştir. İki kutuplu ve iki bloklu bir denge sistemi üzerinden yürütülen bloklararası çatışma bu güçler boşluğunu doldurmuştur.¹³⁸ 2.Dünya Savaşı sona erdiğinde uluslararası ilişkilerde, Soğuk Savaş (1945-1991) olarak adlandırılan Batı ve Doğu’nun baş rol oyunculuğu üstlendiği keskin sınırlar ile ayrımlaştırılmış yeni bir döneme girildi. Soğuk Savaşa damgasını vuran en belirgin nitelik süper güçler arasında derinlemesine bir güç mücadelesinin yaşandığı yıllar olmasıdır.

Soğuk Savaş yıllarına hakim olan “savaş” kelimesi tüm dünyada süper güçler arasındaki söylemsel gerginliklerin, silahlı çatışmaların ve sonucunda bir tarafın kaybedip diğer tarafın kazandığı küresel politikanın sıfır toplamı oyununa vurgu yapmaktadır.¹³⁹

¹³⁷ Baskın Oran, “*Turkish Foreign Policy 1919-2006*”, *Facts and Analyses with Documents*, Edit. Baskın Oran, Çeviren Mustafa Aksin, Utah Serileri, 2010, s.285.

¹³⁸ Rıfat Uçarol, “*Siyasi Tarih 1789-1994*”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4.Baskı s.703.

¹³⁹ Martin Griffiths, Terry O’Callaghan, Steven C. Roach, “*Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*”-International Relations The Key Concepts/2.Basımdan Çeviri(CESRAN), Nobel Yayınları, Ankara 2013, s.286.

İki hegemonyanın birbirine diplomatik düşmanlık ve jeopolitik taban tabana zıtlasmalar ile entegre olduğu kaos ortamında, iki kutuplu olarak tasvir edilen dünya Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nin öncülüğünü yaptığı Batı bloğuna karşı ağ gibi yayılan komünist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin önderliğinde Doğu bloğunun oluşturduğu sistemin egemen olduğu devirdir. Kapitalizm ve komünizm arasındaki cepheleşmelerin 1989-1991 komünizmin çöküşüne kadar olan dönemde mücadele iniş çıkışlar yaşayarak ilerlemiştir. 1945-1990 arasındaki Soğuk Savaş boyunca, uluslararası siyaset kapitalist Batı ile komünist Doğu'nun karşılıklı çatışmasıyla ideolojik çizgiler üzerinden ilerletilmiştir.¹⁴⁰

SSCB ve ABD arasındaki çekişmeler dünyanın her bölgesine rekabet sahaları oluşturmuş, bunlar neticesinde SSCB ve ABD birbirlerinin moral gücünün göstergesi psikolojik kapasitelerini ve militaristik güçlerini sürekli test etmiştir. Düşmanın net olarak belirli olduğu bu ortamda ortaya çıkan bilgiler ışığında her iki taraf da kendilerinin ve müttefiklerinin savunma sistemlerine yönelik tedbirler almışlardır. Savunma politikası silahlanmayı da beraberinde getirmiş, ve bloklar silahlanma yarışına girmişlerdir. Dahası ikili rekabet füze teknolojisinde de yaşanmış, havada üstünlük kurmak isteyen bu iki

¹⁴⁰ Andrew Heywood, “Siyasi İdeolojiler”, 10. Baskı, BB101 Yayınları:13, Ankara, Ağustos 2016, s.37.

süper güç uzayı da mücadele alanına dönüştürerek, uluslararası ilişkilerin uzay boyutunu da gündeme yerleştirmişlerdir.¹⁴¹

Dünya devletlerinin Batı veya Doğu bloğu içerisinde yer aldığı bu kategorileştirme sürecinde, devletler ideolojik olarak iki farklı politik rejimin çarpıştığı bloklar arasından hangi kutbun şemsiyesi altında olacağına karar vermesi gereken bir zamandaydı. Bu yüzden, kapitalizm ve komünizm arasındaki yürütülen çekişmeler Soğuk Savaşa kimliğinde küresellik, yoğunluk ve tehlike gibi özellikleri barındırdı; çünkü taraflar arasındaki ideolojik düşmanlık ve öteki olarak tanımlama ve tanımlanma politikası abartılmış şüphelere ve korkulara neden oldu. Bu güvensizlik sarmalı da devletleri rasyonel aktörler olarak diğerleri pahasına kendi güvenliklerini artırıcı politikalar benimsemeye itti.¹⁴²

Bu süreçte blokların da kendilerini ve himayelerindeki devletleri güvenlik ve ekonomi açısından güçlendirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ABD, “Pax Amerika” olarak resmettiği yeni dünya düzeninde siyasal, askeri ve ekonomik gelişmeleri uluslararası sistemde sergiledi. Truman Doktrini ile siyasal ve askeri alana hitap eden bu düzen, kolektif güvenlik örgütü NATO ile devam ettirildi, ekonomik

¹⁴¹ Filiz Katman, İsmayıl Hasanov, “Soğuk Savaş Döneminde ABD ve SSCB’nin Politik İstihbarat Yöntemlerinin Karşılaştırması”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019,6(2), s.1138-1150,1141-1142, Erişim Tarihi:15.12.2019, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/757065>

¹⁴² Vladimir O. Pechatnov, “The Cold War: A View from Russia”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, Cilt. 3, No. 20, Ekim 15, 2010, 5-15) s. 6-7.

alandan da Marshall yardımı başlatıldı. Ve ABD, SSCB yayılmasına karşılık tüm önlemleri almıştı.¹⁴³

Soğuk Savaşın ilk dönemlerinde tamamen Amerika'nın stratejik müttefiki olarak Batı bloğunda yer alan Türkiye her zaman komünizm tehlikesini ve Sovyet Rusya'nın askeri baskısını yanı başında hissetmiştir.¹⁴⁴

Mart 1947'de Truman Doktrinin ilanı ve Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye devlet olmasıyla birlikte¹⁴⁵ Türkiye ve SSCB arasındaki giderek derinleşen çatlak açık bir şekilde göstermiştir ki Türkiye ve SSCB birbirlerini düşman olarak görmektedir. Soğuk Savaş rekabeti doruk noktalara ulaşmışken, Türkiye için Sovyetlerin şahlansı ve komünizmin yayılması büyük bir güvenlik tehlikesi teşkil etmekteydi ve Türkiye derhal gereken önlemleri almak için harekete karşı harekete geçmeliydi.¹⁴⁶ Türkiye'nin pro-Amerikan (Amerikan yanlısı) ve anti-Sovyet (Sovyet karşıtı) dış politikasının oluşumunda bu dönemde özellikle SSCB'nin baskıcı ve tehditkar tutumu ile Türkiye'nin doğu

¹⁴³ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası 1919-1980, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar”

Cilt 1: 1919-1980” Editör Baskın Oran, İletişim Yayınları 758, İstanbul, 2009, s.486.

¹⁴⁴ Özgün Erler Bayır, “Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations”, (*International Journal of Turcologia*, Vol: IX N: 17 - Printemps / Spring 2014, 89-101), s. 89.

<http://www.turcologia.org/archive/vol9n17/>

https://www.academia.edu/7270957/Cyprus_Issue_in_Turkish-Russian_Relations, erişim tarihi: 20.11.2019

¹⁴⁵ Rıfat Uçarol, “Siyasi Tarih 1789-1994”, s.729.

¹⁴⁶ Ziya Öniş and Şühnaz Yılmaz, “Turkey and Russia In a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region”, *Third World Quarterly*, 30 Nov. 2015, s. 4-5. <http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2015.1086638>, erişim: Kasım 2019.

sınırındaki Kars ve Ardahan topraklarını talep etmesi ve boğazlar konusu sıklıkla gündeme getirmesi etkili olmuştur.¹⁴⁷ Başka bir ifade ile Soğuk Savaşın başlangıç yıllarında Stalin'in boğazlar ve toprak iddialarına karşıt olarak Türkiye kendini tehlikelere karşı güvene almak zorundaydı¹⁴⁸. Bu çerçevede Türkiye güveni ABD'nin mali ve askeri bakımdan yardımlarında bulmuş ve güvenlik örgütüne başvurmuştu.¹⁴⁹

Türkiye gibi stratejik bir konumda bulunan devlet ile müttefik olmak ABD için de komünizmin ilerleyişini dizginlemek amacıyla kaçınılmaz bir fırsattı. Türkiye NATO'nun güney kanadında bulunmaktaydı. SSCB'nin Türkiye ve Yunanistan'da denetimi eline geçirmesi demek Orta Doğu'daki ve Doğu Akdeniz'de SSCB hakimiyetinin yerleşmesi demektir. Türkiye ve Yunanistan'ı kendine bağlayan blok kendi lehine ve karşı bloğun aleyhine Orta Doğu ve Akdeniz'de dengeleri değiştirecekti. Stratejik öneme sahip olan bu iki devleti ABD kontrolü altına aldı aynı zamanda bu devletlere sahip çıktı da denilebilir. Güvence arayışı içerisinde olan Türkiye hızla Batı'ya entegre oldu. NATO'ya üyeliğinin ardından, askeri ortaklıklar çerçevesinde kurulan üsler aracılığıyla Batı'nın Orta Doğu ve Akdeniz'deki önemli bir askeri ortağı oldu.

¹⁴⁷Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler 1945-1960" Edit.Baskın Oran, "*Türk Dış Politikası 1919-1980, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*", s. 507.

¹⁴⁸ Rıfât Uçarol, "*Siyasi Tarih 1789-1994*", s.659.

¹⁴⁹ William Hale, "*Türk Dış Politikası 1774-2000*", Çeviren: Petek Demir, Mozaik, İstanbul,2003, s.113.

Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında, özellikle yumuşama dönemine kadar, Türkiye'nin dış politikasında Sovyet ve komünizm karşıtlığı üzerinden değerlendirmeler yapılmış, kararlar alınmıştır.

Netice olarak 2.Dünya Savaşı'nın bitişi ve Soğuk Savaş'ın başlaması ile devam eden süreçte, Soğuk Savaş'ın gergin atmosferinin Sovyet tehdidi ve talepleri ile bütünleşmesi sonucunda SSCB- Türkiye taraflarının münasebetleri büyük hasar görmüş, bu da ikili ilişkilerin uzun süre tamir edilemeyecek derecede tahribata uğradığı yönünde değerlendirilmiştir.¹⁵⁰

1945-1963 Yıllarında Kıbrıs Meselesi Bağlamında

Türkiye ve SSCB'nin Tutumu

Soğuk Savaş'ın şiddetli rekabeti içerisinde Sovyetlerin Kıbrıs meselesine yaklaşımı tamamen Kıbrıs-Sovyet ilişkilerine karşılık Kıbrıs-ABD dengesi çerçevesinde devam etmiştir.¹⁵¹ Bunlardan ilki adanın Akdeniz'de bir “komünist üssü” haline gelme olasılığı üzerine kurulu bir politika benimserken, İkincisi ise Kıbrıs'ın NATO himayesinde olmasını talep edecekti. Bir başka deyişle, Kıbrıs'a ya SSCB'nin ya da ABD'nin nüfuz edeceği bir süreçti. Kıbrıs'ın stratejik

¹⁵⁰ Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler 1945-1960” edit. Baskın Oran, “Türk Dış Politikası 1919-1980”, s. 508

¹⁵¹ Özgün Erler Bayır, “Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations”, s.91.

https://www.academia.edu/7270957/Cyprus_Issue_in_Turkish-Russian_Relations, erişim tarihi:10.10.2019.

önemi göz önünde bulundurulduğunda her iki blok da Ada'yı karşı tarafın kontrolü altına geçirmemek adına çeşitli politikalar gütmüştür.

Sovyetler, adanın komünist kimliğe dönüştürülmesi çabasıyla adadaki komünist faaliyetlerin ana organizatörü ve finansörü olmuştur. Kıbrıs meselesinin gündeme geldiği ilk evrelerde Sovyetler Birliği Kıbrıs Rumlarını ve yönetimini desteklemiştir. Kıbrıslı Türklere karşı başlatılan şiddet eylemlerini de ülkenin iç meselesi olarak sunmaya çalışmış ve sorumlu olarak da NATO ülkelerini özellikle Türkiye'yi tutmuştur. Bu tutumun perde arkasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Komünizmin Kıbrıslı Rumlar tarafından kucaklanması, Yunanistan'da sol ideolojide Papaandreu yönetiminin varlığı, batı kanadının büyük emperyalistlerinden İngilizlerin Kıbrıs'ta üsleri olması ve Türk-Sovyet ilişkilerinin bozuk olması bu nedenlerin başlıcaları olarak değerlendirilmektedir.¹⁵²

CIA raporunda vurgulandığı üzere, SSCB, Doğu Akdeniz'deki kendi siyasi menfaatlerini daha ileri seviyelere taşımak hedefiyle Kıbrıs meselesinden ustalıkla istifade etmiştir. Buradaki SSCB için ana amaç Kıbrıs meselesi ile NATO'nun zayıflaması beklentisi olmuştur.¹⁵³

¹⁵² Aysel Aziz, "Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları 1965-1970", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 24 (1969):201-244, s.201.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/435/8752.pdf>, erişim tarihi:15.10.2019.

¹⁵³ CIA Special Report on "Soviet Policy and Tactics in the Cyprus Dispute", 12 February 1965, 1

Accessible from <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004800010002-9.pdf>, erişim tarihi:05.11.2019.

NATO'nun kolektif güvenlik anlayışını ve tüm dünyanın güvenliğini tehdit eden Kıbrıs meselesi Rus komünistlerin rasyonel manevraları sayesinde Sovyetlerin menfaati ile örtüşecek şekilde ilerletilmiştir. Sovyetler her ne kadar Rumları destekler gibi görünse de aslında ne Ada'nın Yunanistan'la birleşmesini, ne de meselenin çözülmesini istemektedir. Moskova merkezli dış politika Doğu Akdeniz'de Slav genişlemesine engel olarak gördükleri Yunan ülküsünü ve Helenci anlayışı reddetmektedirler. Bu çerçevede Kıbrıs meselesindeki komünist politikası, şu hedefler doğrultusunda ilerletilmiştir:

- Kaos ortamını devam ettirmek ve Doğu Akdeniz'deki NATO kanadının güç kaybetmesi dolayısıyla Kıbrıs meselesini istismar etmek;
- Meselenin çözümünün önüne geçmek, özellikle alanda Türk-Yunan ve ada halkları arasındaki uzlaşmayı engellemek;
- Kıbrıs'ın Yunan'a ait olmasını engellemek;
- Kıbrıs'ta “tamamen bağımsız, bağlantısız ve tarafsız” bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasını sağlamak ve kurulan devletin de Batı'nın himayesi altında olmasını engellemek.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Soyalp Tamçelik, “Kıbrıs Rum Komünist Partisi'nin(AKEL) 3-6 Mart 1966 Tarihli 11. Kurultayı'nda Aldığı Enosis(İlhak) Kararı ve SSCB'nin Kıbrıs Politikası”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 110-144, s. 112-113.

http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol01_Issue01_2001/11.pdf,
tarihi:15.11.2019.

erişim

2. Dünya Savaşının son yıllarında ve Soğuk Savaş'a giriş sürecinde Sovyetlerin emperyalist ve genişleme politikaları ivme kazanmışken, Sovyetler, Orta Doğu coğrafyasında ve bilhassa büyük bir talep ile Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurmaya yönelik politikalar benimsemeye başlamıştır. Bu süreçte Kıbrıslı komünistlerin, Kıbrıslı Rumlar ile aynı istikamette hareket etmesi Türkiye'yi endişelendirmek için yeterli bir sebep olmuştur.¹⁵⁵

Doğu Akdeniz'de sarsılmaz konuma ulaşmanın ana rotası Kıbrıs adasıydı. Fakat adada bulunan İngiliz yönetimi Sovyetlerin güneye sarkma planlarına mühim bir engel teşkil etmekteydi. Sovyetler adada İngilizlere karşı imha politikasını uygulamaya koymalıydı. Bu nedenle de Sovyetlerin öncelikli işini İngiliz hegemonyasını adadan temizlemeye yönelik eylemler oluşturmaktadır. Sovyetler, adadaki İngiliz yönetimine karşı isyanları alevlendirmek için yetiştirdikleri Rum Komünistleri Kıbrıs'a göndermiş ve bu grup da orada Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesine öncülük eden Enosis kampanyasına destek vererek, büyük Yunanistan hayalini devleştirmiştir. Kıbrıs olaylarında aktif görev alan AKEL (Reformcu Emekçi Halk Partisi) komünist partinin 1941 yılında kurulmuş olması da boşlukları doldurur niteliktedir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Fahir Armaoğlu, "1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, No:2, July 1959, 59.

¹⁵⁶ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt :XXIV, No: 3, 167-210 , 1969, 167-210, 167.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37055>, erişim tarihi 05.11.2019.

Kıbrıs'taki komünist hareket kitlesini işçi sınıfı, köylüler, memurlar, zanaatkarlar, ve çeşitli büyüklükteki mağaza sahiplerinin bir araya gelmesiyle bir zemine oturarak sermayeye dayanan güç odaklarına karşı ortak hedefler doğrultusunda politikalar ortaya koydu. Komünist parti kendisini anti-emperyalist olarak tanımlayarak hem adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin hem de Kıbrıslı Rumların sömürgecilik karşıtı duygularının canlanmasını teşvik etti. Ve böylelikle de aslında Kıbrıs adasında Sol hareket kendini geliştirmekteydi.¹⁵⁷

Adada komünizmin kurumsallaşmış olarak tarihi 2.Dünya Savaşı ile başlamış olmayıp, 1924'lü yıllara kadar götürülmektedir. Marksist-Leninist değerler, Komünist Enternasyonel ve Yunan Komünist Partisi tesiriyle 1926 yılında Kıbrıs'ta Komünist Parti'nin temelleri atılmış ve Kıbrıs'ta yaşayan bütün etnik grupları İngiliz emperyalizminden kurtararak bağımsız kılmak hedeflenmişti.¹⁵⁸ 1924 yılında küçük çapta kurulan Kıbrıs Komünist Partisi bir ilerleme kaydedememiş, kendisine karşı çeşitli direnişler ile de tam olarak adada hissedilememiştir. Fakat 1941 yılında Kıbrıs Komünist partisinin ardılı olarak kurulan AKEL resmi olarak faaliyetler göstermiş parti, önceki komünist hareketin kanun-dışılık ve gizlilik imajını yok etmiştir. Bu AKEL komünist

¹⁵⁷ Akel Komünist Partisi, <https://www.akel.org.cy/tr/kurulus-ve-ilk-mucadeleler/>

¹⁵⁸ Şevki Kıralp, "AKEL ve Kıbrıslılık", 261-282, 266-267.

Mehmet Hasgüler ve Murat Özkaleli, "Kıbrıs'ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada", Alfa, İstanbul, 2011.

partisinin asıl amacı adanın komünistleştirilmesi idi.¹⁵⁹ Ve AKEL bölgenin en güçlü komünist partilerinden biri olmuştur.¹⁶⁰

Sovyet Rusya'nın Kıbrıs'taki varlığı AKEL ile olmuştur. Demokratik toplumun çok sesliliğinden faydalanıp sivil toplum örgütleri aracılığı ile, maddî ve manevî olarak her türlü desteği veren Sovyet Rusya, kendi görüş ve isteklerini ve ideolojisini, mevcut sivil örgütleri kullanarak dile getirmiştir ki, bunlardan en güçlüsü ve kitlesel olanı da AKEL'dir.¹⁶¹

AKEL komünist partisinin de adada eylemlerini hızlandırma süreci rastlantısal değildir. 2.Dünya Savaşı'nın son aşamalarındaki atmosferden yararlanmak isteyen Yunanistan, Kıbrıs'ı kurcalamaktan kendini alıkoymaz ve ilhak hedefleri doğrultusunda her türlü eyleme başvurur. Özellikle dikkat çekilmesi gereken bir noktadır ki, komünist akım tüm dünyada kendine kılcal damar yolları arayışı içerisindeyken Yunanistan'da komünist Markoscular iç savaş çıkarırken, Kıbrıs'taki komünistlerin Yunanistan ile birleşme emellerinin ivme kazandığı görülmektedir.¹⁶² 2.Dünya Savaşının sonlarına doğru AKEL komünist partisi eylemlerini hızlandırmıştı. Ve parti özellikle işçi tabakası arasında süratli bir ilerleme kaydetmişti. AKEL partisi Kıbrıs toplumsal

¹⁵⁹ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhani ve Sovyetler Birliği", s.167.

¹⁶⁰ Melek Fırat, "Relations with Greece 1945-1960" *"Turkish Foreign Policy 1919 -2006 : Facts and Analyses with Documents"*, Editör Baskın Oran, Çeviren: Mustafa Akşin, The University of Utah Press, Salt Lake City, s.355.

¹⁶¹ Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs Rum Komünist Partisi'nin(AKEL) 3-6 Mart 1966 Tarihli 11. Kurultayı'nda Aldığı Enosis(İlhak) Kararı ve SSCB'nin Kıbrıs Politikası", s.112.

¹⁶² Fahir Armaoğlu, "20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995" ,Alkım, İstanbul, 1999, s.270.

dokusunun analizini iyi yapmış ve kendileri siyasi, ekonomik ve sosyal mücadelede lider olarak en ön safta yer almışlardır.¹⁶³

Sovyetler Birliği, Kıbrıs adasına yerleşebilmek amacıyla toplumun her tabakasına sızmış ve Kıbrıs'a bir ahtapot misali yerleşmişti. Bu örgütlenmenin baş kısmını AKEL adlı komünist partisi oluşturmakta ve AKEL'e bağlı birçok kol da bulunmaktaydı. Bir ana merkez siyasi partisi olduğu dolayısıyla üye olmaktan çekinen tabakanın belirsizliğini engellemek amacıyla AKEL'e bağlı birçok kuruluş da Kıbrıs'ta etkin olarak var olmuştur. Kıbrıs İşçi Federasyonu, Kıbrıs Çiftçiler Birliği, Milli Kurtuluş Birliği, Birleşik Demokratik Gençlik Teşkilatı, AKEL Gençlik Teşkilatı, Kıbrıs Demokratik Kadınlar Birliği bu kuruluşlar arasında sayılmaktadır. Yine bu örgütlere ek olarak komünizmi tüm adaya yayma amacı ile başka örgütler de kurulmuştur. Bu örgütlerinin tümünün kontrolü AKEL merkezli olmuş ve Sovyet hazinesinden desteklenmişlerdir.¹⁶⁴ AKEL'in SSCB yörüngesinde hareket ettiği açıktır. Hatta AKEL, SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi)XIX. Kongresi ne mesaj yollamışlar ve Stalin'e bağlılıklarını ifade etmişlerdir.¹⁶⁵

Ayrıca, Sovyetlerin Kıbrıs diplomatik temsilciliklerinde yükselişte olan elçi sayısı da gözlerden kaçmamıştır. Özel eğitim almış Kıbrıslı Rum

¹⁶³ Melek Fırat, “ Relations with Greece 1945-1960”*“Turkish Foreign Policy 1919 -2006,* s.355.

¹⁶⁴ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği",s.168.

¹⁶⁵ Erel Tellal, “*Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964*”, s.169.

Komünist ajanlar da Büyükelçilik personellerine destek olmuşlardır. Sovyetlerin kendi elemanlarını da yerleştirdiği Kıbrıs Büyükelçiliği her türlü faaliyetini arttırarak, adayı komünistleştirmeye çalışmıştır.¹⁶⁶

Sovyetlerin de yürütücüsü olduğu bu yıllardaki Enosis kampanyası sadece siyasi parti örgütü ile değil aynı zamanda kendini basında da göstermiştir. Haravgi¹⁶⁷, Moskova tarafından desteklenen Kıbrıs'ın en çok tercih edilen gazetesi tamamen komünist çizgide yayın yapmıştır.¹⁶⁸

Bu süreçte AKEL komünist partisi Enosis taraftarlarından biriydi.¹⁶⁹ Bununla bağlantılı olarak da Sovyetler de Enosis'in destekçisi olmuşlardır. Fakat her ne kadar Enosis destekçisi olsalar da Sovyetlerin hedefi adanın Yunanistan ile birleşmesi değildi.

Sovyetlerin ana stratejik hedefleri doğrultusunda ada İngiliz etkisinden bağımsız olmalıydı. Bu yüzden, Sovyetler Enosis kampanyasını İngiltere'nin adadaki varlığı ile mücadele etmek adına bir karşı hareket olarak algıladılar.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği",s.169.

¹⁶⁷ Haravgi 1956 yılından bu yana Kıbrıs'ta yayınlanan, sol siyasi eğilimli, Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'in sözcüsü konumunda olan, Kıbrıs'ın yüksek tirajlı gazetelerinden biridir ve bir Yunan gazetesidir.

<https://www.eurotopics.net/tr/148560/haravgi>

¹⁶⁸ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği".s.169.

¹⁶⁹ Şevki Kırıl, "AKEL ve Kıbrıslılık", Mehmet Hasgüler ve Murat Özkaleli, "Kıbrıs'ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada",s.268.

¹⁷⁰ Özgün Erler Bayır, "Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations", (*International Journal of Turcologia*, Vol: IX N: 17 - Printemps / Spring 2014, 89-101), 91.

AKEL'in Enosis kampanyasına verdiği destek bilinmektedir fakat, komünist partinin asıl amacının Yunan milliyetçiliğini beslemek olmadığı da görülmektedir. Sovyetler için en uygun seçenek, anti-emperyalist tutuma sadık kalınarak İngilizlerin adadan süpürülmesi ve oluşan güç boşluğunu da kendilerinin doldurmalarıydı.

Bu tutumun sebebi açıktı: Doğu Akdeniz'de stratejik bir mevkide ve İngiltere'nin elinde bulunan Kıbrıs adasından İngiltere'nin çıkmasını sağlamak, Doğu Akdeniz'de Batılıların, Türkiye, Yunanistan ve NATO'nun, durumunu zayıflatmak ve bu adayı bir komünist üssü haline getirmek.¹⁷¹

Bu doğrultuda, AKEL, Enosis politikasını akıllıca uygulamış siyasi bir partidir. Yunanistan ile birleşmek istemeyen Kıbrıslı Rumların, bağımsız Kıbrıs ilkesini kabul etmeleri, AKEL'in hedefleri ile örtüşmüştür. Bunun sebepleri, şu şekilde sıralanabilir: AKEL, Moskova yörüngesinde ilerletilen komünist bir partidir. Her şeyden önce AKEL'in asıl amacı bağımsızlıktır ve adadaki nüfus onun “bağımsızlık taraftarı” olduğuna inandırılmalıdır. AKEL, Enosis gibi bir kavram yerine de, eylemlerini self-determinasyon başlığı altında açıklamıştır.¹⁷²

Şunu da belirtmek gerekir ki, AKEL'in adanın diğer toplumu olan Kıbrıslı Türklere karşı tutumu, hiçbir zaman düşmanca olmamıştır.

¹⁷¹ Fahir Armaoğlu, “20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995”, Alkım, İstanbul, 1999, s.270.

¹⁷² Soyaloğlu Tamçelik, “Kıbrıs Rum Komünist Partisi'nin(AKEL) 3-6 Mart 1966 Tarihli 11. Kurultayı'nda Aldığı Enosis(İlhak) Kararı ve SSCB'nin Kıbrıs Politikası”, s.110-111.

Örneğin, tümü veya çoğu, AKEL taraftarı olan yerleşim birimlerinden, Kıbrıslı Türklere karşı herhangi bir şiddetsel hareket gerçekleşmemiştir. Çünkü, AKEL'in yönetimi ve liderleri, Enosis'e giderken, Türkleri karşılarına almamışlar, Kıbrıslı Türklerin direnişe yönelmesini teşvik etmişler, çünkü Enosis hayalinin gerçekleşmeyeceğini bilmekteydiler.¹⁷³

Britanya'nın 1878'de Kıbrıs yönetimini ele geçirmesinden bu yana Kıbrıslı Rumlar bulabildikleri her fırsatta Enosis hedeflerini tamamlamak için ayaklanmışlardır. Bu girişimler 2.Dünya Savaşı ve savaş sonrası atmosfer ile ivme kazanmıştır. Bu Enosis hareketi adada etkin konumda bulunan ve adayı sarmış iki ayrı grup olarak nitelendirilebilecek liderler bünyesinde işletilmiştir. Bu öncü grupların biri AKEL komünist partisi diğeri de Ortodoks Kilisesidir. Komünist partinin gücünü işçi sınıfından aldığı belirtilmekle birlikte, Ortodoks kilisesi de Rumların mütemadi dayanağı olması bakımından önemlidir.¹⁷⁴

2.Dünya Savaşı'nın bitişini takip eden Soğuk Savaşın erken dönemlerinde, uluslararası ilişkilere damgasını vuran self-determinasyon¹⁷⁵ ve sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması süreci

¹⁷³ Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs Rum Komünist Partisi'nin(AKEL) 3-6 Mart 1966 Tarihli 11. Kurultayı'nda Aldığı Enosis(İlhak) Kararı ve SSCB'nin Kıbrıs Politikası", s.110-111.

¹⁷⁴ Melek Fırat, "Relations with Greece 1945-1960"*Turkish Foreign Policy 1919 -2006 : Facts and Analyses with Documents*, Editör Baskın Oran, ,s.356.

¹⁷⁵ Kendi Kaderini Tayin Etme, Kendi kaderini tayin etme ilkesi Birleşmiş Milletler örgütünün ana hedeflerinden birisini işaret etmektedir. Bu süreç Sömürge kolonilerinin bağımsızlığa kavuşması ile beraber yorumlanmaktadır.Kendi kaderini tayin etme hakkı irredantizm(kendi topraklarına yeni topraklar ekleme), ayrılma ve şiddete dayalı olarak toprak iddiaları gibi anlaşılmakta ve kendi kaderini tayin hakkı da küresel system de istismar edilebilmektedir.

Rumların enosis talepleri için zemin oluşturmıştı ve Kıbrıs meselesi gündemde ciddi bir şekilde yerini aldı.¹⁷⁶ Rumlar self-determinasyon ilkesini enosis hülyasını gerçekleştirmek amacıyla şevkle karşıladı. Dünya üzerindeki diğer halklar gibi Kıbrıs halkı da İngiltere'ye karşı self-determinasyon hakkını kullanarak bağımsızlıklarının peşine düştüler.¹⁷⁷

1878'li yıllardan itibaren Britanya sömürgesi altında bulunan Kıbrıs adasında sol gruplar yerleşme imkanı bulmuş aynı zamanda Osmanlı döneminde kendisini konsolide eden kilise gücü ile birleştirilmiş halk hareketleri adadaki İngiltere varlığını tehlikeye düşürecek türden olmuştur.¹⁷⁸ Bunun için komünist hareket ve kilise çeşitli eylem planlarını uygulama sahasına koymuşlardır.

AKEL ve Ortodoks kilisesi Enosis gerçekleştirmek üzere girişimlere başladılar. Bu süre zarfı içerisinde de hedefleri aynı olsa dahi kendi içlerinde hangi tarafın daha Enosisçi olduğunu kanıtlamak üzere mücadeleler yaşanmıştır.¹⁷⁹

Martin Griffiths, Terry O'Callaghan, Steven C. Roach, "Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar", s.187-189.

¹⁷⁶ Melek Fırat, "Relations with Greece 1945-1960" "*Turkish Foreign Policy 1919 -2006 : Facts and Analyses with Documents*", s.354.

¹⁷⁷ Erel Tellal, "*Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964*", s.168

¹⁷⁸ Ali Balcı, "*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.101.

¹⁷⁹ Turgay Bülent Göktürk, "Rum Ortodoks Kilisesinin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30 (2015-Bahar/Spring), ss.295-345, s.324. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25532/269336>, erişim tarihi:20.11.2019.

Bunun üzerine 1949 yılında komünist parti Birleşmiş Milletler’e bir mektup gönderdi ve bu mektupta Kıbrıs’ın Helen Adası olduğu vurgulanmakta ve halkın çoğunluğunun da arzusunun Yunanistan ile birleşmek olduğu self-determinasyon ilkesinin altı çizilerek ifade ediliyordu.¹⁸⁰ AKEL’in bu hamlesi karşısında geri plana düşmek istemeyen kilisenin din adamları 15 Ocak 1950 tarihinde Enosis için bir plebisit yapılması ve böylelikle de Rum halkının ilhak arzusunu netleştirme kararı aldılar.¹⁸¹

15 Ocak 1950 tarihinde yapılan plebisit kiliselere konan defterlere imza atma şeklinde gerçekleştirildi. “Evet” diyenler “*Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesini istiyoruz*” yazan sayfayı imzalarken, “Hayır” tarafında olanlar da “*Yunanistan ile birleşmeye karşıyız*” sayfasını imzalamışlardı. Plebisit bir hafta devam etti ve yaklaşık 225.000

¹⁸⁰ Şevki Kıralp, “AKEL ve Kıbrıslılık”, Mehmet Hasgüler ve Murat Özkaleli, “*Kıbrıs’ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada*”, s.269.

¹⁸¹ Turgay Bülent Göktürk, “Rum Ortodoks Kilisesinin Kıbrıs’ta Karar Alma Sürecine Etkisi”, s.324-325.

seçmenin 215.000'i¹⁸², bu gösterir ki büyük bir çoğunluk Enosis'e "Evet" dedi.¹⁸³

Ocak 1950'de kilise öncülüğünde düzenlenmiş plebisitte oylamanın sonucunda Kıbrıslı Rumların %95-96'sı Yunanistan ile birleşme yönünde oyunu kullanmıştı.¹⁸⁴ Artık Rumlar için gerekli zemin hazırды. Aynı zamanda bu plebisitin organizatörü olarak bilinen Michael Muskos, Başpiskopos Makarios olarak Rum Ortodoks kilisesinin başı oldu.¹⁸⁵

Görüldüğü üzere, Yunanistan'ın bağımsızlığında büyük rol oynayan, Osmanlı Devleti'ne karşı olan her isyan hareketinin içerisinde olan kilise Kıbrıs'ta da harekete geçmiş, 15 Ocak 1950 tarihinde, Makarios'un ifadesiyle neticesi önceden belli bir plebisit yaptırmıştır.¹⁸⁶

¹⁸² Kıbrıs Kilisesi, 15-22 Ocak 1950 tarihleri arasında adanın Yunanistan'a bağlanması konusunda, halkın görüşünü ortaya koymak için bir referandum meydana getirdi.. Resmi olarak 15 Ocak'ta başlayıp 22 Ocak'ta biten halk oylamasına, 18 yaş ve üzerindeki tüm kadın ve erkekler katılabilirlerdi. O tarihte Kıbrıs'ta yaşayan sömürgecinin nüfusu 488.000 kişiydi. İngiltere'nin 1946 yılında yaptığı nüfus sayımına göre; adada 361.199 Yunan (%80,2), 80.548 Türk (%17,9), 8.367 Ermeni ve Maruniler (%1,9) yaşamaktaydı.¹⁴ 1950 yılında yapılan oylamaya katılan 224.747 Kıbrıslı Rum'dan 215.208'i (yaklaşık %96) adanın Yunanistan'a bağlanması yönünde oy kullandı.

Derya Sevinç, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, s. 171-206, s.176.

¹⁸³ Ergenekon Savrun ve Melih Tınal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34 (2017-Bahar/Spring), ss. 349-371, s.353.

¹⁸⁴ Melek Fırat, "Relations with Greece 1945-1960" s. 356 ve Şevki Kırıl, "AKEL ve Kıbrıslılık", s.269.

¹⁸⁵ S.K.N. Blay, "Self-Determination in Cyprus: The New Dimensions of an Old Conflict, Self Determination in Cyprus", *Australian Year Book of International Law*, 69-70.

¹⁸⁶ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", *Journal of the Institute of Social Sciences*, No:10, Year:2001,95-107, 100.

Kıbrıslı Rumların Enosis için uğraşları sadece İngiltere yönetimine karşı değil aynı zamanda adada yaşayan diğer topluluk olan Türklere karşı da bir nefret havasının doğmasına ve gelişmesine yol açtı. Bu nefretin oluşumunda şüphesiz Osmanlıların son dönemlerinde Yunanistan'ın Osmanlı aleyhine yayılma-genişleme politikası ve tüm Yunanlıların yaşadığı bölgeleri kendi egemenliğine katma planlarının da etkisi vardır.¹⁸⁷

Kıbrıs adasındaki AKEL ve kilisenin sürdürdüğü yüksek Enosis arzusu her iki tarafın da emperyalist İngiliz yönetimine karşı hareket etmek için hazır olduğunun göstergesiydi.¹⁸⁸

1952-1954 yılları arasında Yunanistan, İngiltere'ye müracaat ederek, Kıbrıs'ın kendisine bırakılmasını talep etmiştir. Her defasında İngiltere bu isteğe ret yanıtı vererek Yunanistan'ı eli boş çevirmiştir.¹⁸⁹

Kıbrıs sorunu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun gündemine resmi olarak ilk kez 1954 yılında Yunanistan ve daha çok Kıbrıs Rumlarının yoğun çabaları ile girmiştir. Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin 1950'deki Enosis için plebisit sonucunda "kendi kaderini tayin" ilkesi adı altında Kıbrıs'a uygulanmasına yönelik önergeyi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine sundular. Ancak daha önce de bu talepler

¹⁸⁷ Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", (ÇTTAD, XII/24, 2012/Spring, 13-26), s.18.

¹⁸⁸ Andreas Karyos, "The Acceleration of History and Decolonization in the Eastern Mediterranean: The Case of Cyprus 1945-1959", in "Acceleration of History: War, Conflict, and Politics", Lexington Books, London, 2016, Chapter 6 , 124-125.

¹⁸⁹ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", s. 101.

Yunanistan tarafından, 1951, 1952 ve 1953 yıllarında yinelenmiştir. Bu dönemlerde İngiltere yanına Türkiye’yi de alarak bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır. Girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine, Yunanistan ve Kıbrıs Rumları ise Megali İdea yani ‘Büyük Yunan Ülküsü’ anlamına gelen ve hedefinde olan bölgelerden birisi olan Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak, Enosis’i gerçekleştirmek için EOKA tedhiş örgütünü kurdu.¹⁹⁰

Yunanistan’ın Kıbrıs’taki gelişmeleri halkların hak eşitliği ve kendi kaderini tayin ilkesi ile Birleşmiş Milletler’e sunma girişimi karşısında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes “Kıbrıs asla Yunanistan’ın olmayacaktır” diyerek net tutumunu ortaya koymuştur.¹⁹¹

İngiltere neden Yunanlılara ret yanıtını verdiklerini adadaki Türklerin varlığını belirterek açıklamıştır. Çünkü adada yalnız Rumlar yaşamamakta, Müslüman Türkler de yaşamaktadır tezi İngiltere’nin dayanağı olmuş ve İngiltere Kıbrıs’ın coğrafi olarak Anadolu’nun ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden de İngiltere adanın Yunanistan ile birleşmesinin Türkiye ve Kıbrıslı Türkler tarafından kesinlikle kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Kıbrıs meselesinin ilk yıllarında Türkiye’nin de net bir Kıbrıs tavrı olmadığı

¹⁹⁰ Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Year:7, No:13, 2018,75-89, 75
https://ufuk.edu.tr/uploads/page/enstituler/sosyal-bilimler/ensdergi/say-13/sayi_p075-089.pdf, erişim tarihi:10.11.2019.

¹⁹¹ Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü”, s.77.

dolayısıyla, İngiltere, mevcut statükodan memnun görünen Türkiye’yi kendi tarafına çekmek istemiştir.¹⁹²

İngiltere bu dönemde Enosis taleplerine karşı Türkiye ve Yunanistan arasında denge siyaseti izlemiştir. Çünkü adayı kontrolü altında tutması İngiltere’nin Doğu Akdeniz’deki hakimiyetini göstermekteydi. Bundan dolayı Enosis taleplerinin artmasıyla Rumlara ve Yunanlara “ada Osmanlı Devletine ait olduğu için Enosis’e izin veremeyiz politikasını” devam ettirmiş daha sonrasında ise “adada iki toplum yaşadığı için Enosis’e izin veremeyiz” politikasını benimsemiştir. Bu durum da İngiltere’nin Rumları kandırdığı yönünde bir fikri uyandırmış ve adaya elini uzatan, Rumlara destek veren komünizmin güç kazanmasına olanak tanımıştır.¹⁹³

İngiltere ve Türkiye’nin Yunan taleplerine karşıtlığı yanında diğer bir belirtilmesi gereken konu ise bu süreçte Amerika’nın tutumudur. 1951’de Amerikan Senatosu, Kıbrıs konusunda eğer Yunanistan BM’ye müracaat ederse, ABD’nin “Kıbrıs’taki Rum çoğunluğunun isteklerine” yönelik tavır alacağı yönünde bir karar benimsenmiştir. 1950 plebisit sonucunu Rumlar ABD’ye referans olarak göstermişler ve gereken desteği beklemişlerdir. 1954’e kadar bu bekleyiş durumu devam etmiştir. Fakat, Yunanistan’ın Nisan 1954’te BM’ye başvurmak

¹⁹² Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü”, s.77.

¹⁹³ Gürhan Yellice, “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı”, s.24.

isteyince, Amerika 1951 tutumunu değiştirmiş ve Enosis'i desteklemeye istekli görünmemiştir.¹⁹⁴

1954-1958 yılları arasında Yunanistan sürekli olarak Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere taşımıştır, fakat Yunan girişimleri Türkiye, İngiltere ve ABD'nin olumsuz tavrı ile başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kıbrıs meselesini bir bağımsızlık mücadelesi olarak adlandıran ve bu mücadelenin destekçisi olan SSCB, Kıbrıs BM Genel Kurul gündemine ilk kez geldiğinde, sorunun çözüm aktörlerinin adada yaşamakta olan halklar olduğunu belirterek, kendi kaderini tayin ilkesini çerçevesinde bu mücadelenin arkasında durduğunu açıkladı.¹⁹⁵

Türkiye'de 14 Mayıs 1950'deki seçimleri kazanarak yönetime gelen Demokrat Parti döneminde Kıbrıs meselesi olmadığı yönündeki görüş hakim olmuştur. Fakat, Rumların ve Yunanlıların sürekli olarak Kıbrıs meselesini uluslararası ilişkilerin gündemi haline getirmesi ile birlikte Türkiye de Kıbrıs meselesinde aktif bir siyasi yol haritası oluşturmuştur.¹⁹⁶

Türkiye, 1955 yılına kadar tam anlamıyla Kıbrıs meselesinde varlığını gösterememiştir.¹⁹⁷ Bu durumun nedenlerinin en başında Sovyet

¹⁹⁴ Ergenekon Savrun, "Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü", s.79.

¹⁹⁵ Erel Tellal, "Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964", s.212.

¹⁹⁶ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", (*Journal Of Modern Turkish History Studies*, XVI/33, 2016-Autumn, 455-484), 458.

¹⁹⁷ Rıfat Uçarol, "Siyasi Tarih 1789-1994", s.742.

tehdidi yer almış, çünkü Türkiye bu süreçte yayılmacı Sovyet tehdidine karşı güvenliğini garanti altına almak zorundaydı. Ve 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyesi olmasıyla birlikte içerisinde bulunduğu durumun güvensizlik boyutu önemli ölçüde azalmıştır.¹⁹⁸

Birleşmiş Milletler'den “Büyük Yunanistan” lehine karar çıkmaması üzerine kilise, çözümü şiddet eylemlerini başlatmakta bulmuş ve silahlı mücadele kararı almıştır. Ancak, Birleşmiş Milletler'in Rumları hoşnut etmeyen tavrı üzerine Kıbrıs uyuşmazlığı alevlendirilmiştir. Yunan isteğinin reddedilmesi üzerine Rumlar, 1 Nisan 1955'te Kıbrıs'ta EOKA terörist yapılanması olan yeraltı örgütünü kurarak, önce İngilizler, sonra da Türklere karşı tedhiş hareketlerini planlamışlar ve uygulamışlardır. Bundan sonra Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da gösteriler, taşkınlıklar, tedhiş hareketleri artarak devam etmiş, Yunanistan'ın da bu süreçte maddi ve manevi kışkırtıcı rolü önemlidir.¹⁹⁹ Eylemlerine başlayan EOKA terör şebekesinin hedeflerini Makarios'un şu sözleri açık bir şekilde belirtmektedir:

*Helenizmin müthiş bir düşmanı olan Türk ırkının, bir kısmını teşkil eden bu küçük Türk topluluğu, Kıbrıs'tan atılmadıkça EOKA kahramanlarının görevleri asla bitmiş kabul edilmez.*²⁰⁰

¹⁹⁸ Ramazan Tosun, “Kıbrıs Meselesi”, s.101.

¹⁹⁹ Rıfat Uçarol, “Siyasi Tarih 1789-1994”, s.743.

²⁰⁰ Ramazan Tosun, “Kıbrıs Meselesi”, s. 100 ve Ulvi Keser, “Bloody Christmas of 1963 In Cyprus In The Light Of American Documents”, *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (2013-Spring), 249-271, 253.

1955 yılından başlayarak şiddetli terörist eylemlerin öncüsü EOKA terörist örgütü adayı kan gölüne çevirmişti ve adadaki yaşam Türk toplumu, İngilizler ve Enosise karşı olan Kıbrıslı Rumlar için dayanılmaz bir hal almıştı.²⁰¹ İlk başta İngilizlere karşı başlayan EOKA eylemleri, çok geçmeden Türklere de yönelir. Türk Büyükelçiliği Basın Ataşeliğine bomba yağmuru başlar.²⁰² Rumların Türklere karşı silahlı bir eylem içinde bulunmaları da hem Kıbrıs Türkleri ile Rumlar arasında gerilim yaşanmasına sebep olurken, bu kriz hattı kıvılcımı Türkiye Yunanistan ilişkilerinde de kendisini göstermiştir.²⁰³

*“Karşımızda iki düşman vardır: Birincisi İngilizler, ikincisi Türklerdir. İlk önce İngilizler ile savaşım vereceğiz ve onları adadan çıkaracağız. Bundan sonra Türkleri ortadan kaldıracacağız. Hedefimiz ilhaktır. Her ne pahasına olursa olsun, bu gayeye ulaşmak görevimizdir.”*²⁰⁴ şeklinde ifadeler içeren EOKA terör örgütü beyannamesinde Enosis'i gerçekleştirmek için her türlü terör ve şiddet eylem yollarını deneyecekleri anlaşılmaktadır.²⁰⁵

²⁰¹ Ulvi Keser, “Bloody Christmas of 1963 In Cyprus In The Light Of American Documents”, *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (2013-Spring), 249-271, 251. https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/ai/uploaded_files/file/dergi_26/10%20Ulvi%20Keser.pdf, erişim tarihi: 10.11.2019.

²⁰² Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü”, s.85.

²⁰³ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s, 458.

²⁰⁴ H. Fikret Alasya, “Tarihte Kıbrıs”, Kıbrıs Türk Kültür Derneği, KKTC, 1988 s.175.

²⁰⁵ Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü”, s. 83.

Fatih Balcı “*Kuzey Kıbrıs Türk halk kültüründe geçiş dönemleri ve bunlara bağlı inanışlar*”, Hiperyayın, İstanbul, 2019, s.36.

Bu nedenle adada kanunsuzluklar, cinayetler, katliamlar, kundaklamalar, sabotajlar şiddetli bir biçimde devam etmiş, ve duvarlara Enosis ve EOKA yönünde yazılan sloganlar devam eder, Enosis hedefinin belirtildiği bildiriler Kıbrıs'ın her köşesine ulaştırılır. Kıbrıs Rum kesimi de bu eylemlerin arkasında durmuştur. Rum toplumunun kanaat önderleri bu olayları desteklemiştir, bu noktada kilisenin ilhak konusunda evet/hayır'lı yoklamasından çıkan sonuç esas dayanakları olmuştur. Atina radyosu ise propaganda faaliyetlerine hız vererek Kıbrıs radyosu adını kullanmış ve “Özgürlük ancak kan ile alınır” mottolu sloganları yayınlayıcısı olmuştur.²⁰⁶

Başpiskopos Makarios ve EOKA'cı Grivas, Kıbrıs değil de Yunan milliyetçileri olduklarından, bağımsız Kıbrıs gayesiyle donatılmış imaj çizseler bile gerçek gayeleri bağımsız bir Kıbrıs Devleti olmamış, asıl amaçları Enosis'i gerçekleştirerek Yunanistan'a bağlanmaktır.²⁰⁷ Bu noktanın belirtilmesi Sovyetlerin sorunun başlangıcındaki gösterdikleri tutum ile ilerleyen süreçteki tutumları arasındaki söylem ve yönelim farkını açıklığa kavuşturmak açısından önemlidir. Bağlantısız ve bağımsız Kıbrıs'ın oluşumunun arkasında Sovyetler, asıl amacın Helen coğrafyasını genişletmek olduğunu fark ettiği andan itibaren Kıbrıs tutumunda manevralar yapacaktır.

²⁰⁶ Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü, s.85.

²⁰⁷ Ergenekon Savrun, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü, s.84.

EOKA Teşkilatı eylemlerini 1955’li yıllarda başlatarak hızlandırmış, Kıbrıs’ın Lefkoşa, Larnaka, Limasol ve Magosa gibi çeşitli şehirlerinde devlet dairelerine saldırmışlardır, bombalı saldırı düzenlemişler ve maddi manevi zararlara sebep olmuşlardır. Bu eylemler de adadaki birçok insanın yaşamını olumsuz etkilemiştir.²⁰⁸

Adada kanlı olayların artmasıyla oluşan kaos ortamının önüne geçmek amacıyla İngiltere Kıbrıs meselesini görüşmek ve çözümlendirmek için Türkiye ve Yunanistan’ı 29 Ağustos 1955 tarihindeki Londra Konferansı’na davet etmiştir. Bu konferansta Yunan tarafı self-determinasyon ilkesini vurgularken ve gerçekleştirilmesini talep ediyorken, Türkiye mevcut yapının devam etmesi tarafında olduğunu belirtmiştir. Bu konferans Yunanlıların tek taraflı tutumları yüzünden sonuçsuz kalmasının²⁰⁹ yanında üç açıdan önem kaydetmiştir. İlki, İngiltere Kıbrıs meselesinin çözüm sürecinde Türkiye’yi bir aktör olarak dahil etmiştir. İkincisi İngiltere konferans sonrası Ada’ya özerklik verilmesi yönünde ara formül belirlemiştir.²¹⁰ Ve son olarak da İngiltere’nin Türkiye’ye yönelik daveti Yunanistan karşısında tekliğini kırması açısından önemlidir.²¹¹

Türkiye’ye baktığımızda Kıbrıs meselesinde dönemin hükümeti sorunun çözümü adına en ideal çözüm olarak adanın İngiltere

²⁰⁸ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s.458.

²⁰⁹ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Kış 2007, 57-72, s.58.

²¹⁰ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s.459.

²¹¹ Ramazan Tosun, “Kıbrıs Meselesi”, s.101.

hakimiyeti altında kalmasına devam etmesi yönünde görüş bildirmiştir. Bu nedenledir ki Türk hükümeti 1954-1956 arasında adada İngiliz varlığını savunmuştur. Fakat hükümete göre eğer İngiltere adadan çıkacaksa Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi gerekmektedir. Bu görüş de adadaki çalkantılı süreç içerisinde bir süre Menderes hükümetinin temel Kıbrıs politikası olmuştur.²¹² 1956 yılından itibaren de Türk hükümeti resmi politika olarak taksim tezini benimsemiştir.²¹³

Ocak 1956'da Yugoslav Barba gazetesinde Londra konferansı hakkındaki görüşlerini açıklayan SSCB Dışişleri Bakanı Şepilov, Kıbrıs'ta azınlık statüsünde olan Türklere karşı olarak Rumlara yardım için hazırda beklediklerini belirtmiştir. Sovyetlerinin Rum yanlısı tutumunu 16 Haziran 1956da, Yunanistan Parlamento Başkanı Konstantin Radopoulos'ın, yazdığı bir mektupla Sovyet tarafından adadaki İngiliz-Türk ortaklığına karşı bir davranış benimsemeleri çağrısı takip etti. 7 Temmuz 1957 tarihinde ilhak hayalinin lideri Makarios SSCB'nin Atina Büyükelçisini ziyaret etmiş ve böylelikle SSCB-Makarios işbirliği gündemde açık bir şekilde görülmüştür.²¹⁴

EOKA eylemlerini şiddetli bir biçimde Makarios'un provakatif tutumlarıyla devam ettirdi, bu durum da adada büyük bir kargaşa ve

²¹²Ali Balcı, “Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar”, s.102.

²¹³ Emrah Balıkcıoğlu, “Kıbrıs Müzakerelerinde “Taksim” Tartışmaları (1956–1959)”, VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 1, Sayı/No. 2 Güz/Fall 2016 ISSN: 2149-9535, s.30 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/230019>, erişim tarihi:11.12.2019.

²¹⁴ Erel Tellal, “Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964, s.213.

huzursuzluğa neden oldu.²¹⁵ 1955-1960 yılları arasındaki süreçte Türklere karşı birçok saldırı meydana gelmiş, adada barbarlık artmış, masum insanlar yaşamlarını kaybetmiş ve böylelikle Türkler canlarının güvende olmadığı riskli köylerden adanın güvenli bölgelerine kaçmak zorunda kalmışlardır.²¹⁶

Sonuçsuz kalan Londra Konferansının devamında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmalar neticesinde üç ülkenin garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir.²¹⁷

Londra Antlaşmasının temeli Zürih'te kabul edilen metinlere dayanmaktaydı. Bunlar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısı, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması idi. Londra'da bu metinlerden biri olan Garanti Antlaşması'na bir madde daha eklendi. Bu maddeye göre, İngiltere, ada üzerindeki hakimiyetini iki bölge dışında Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bırakıyor ve bu iki bölge de İngiltere'nin askeri üs alanlarını oluşturuyordu ve İngiltere bu alanlarda egemen olmaya devam edecekti.²¹⁸ Yine Garanti Antlaşması'nın bir maddesi ile İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a adadaki anayasal düzen

²¹⁵ Ulvi Keser, "1958-1963 Mücadele Sürecinde Kıbrıs'ta Basın ve Nacak Gazetesi", *ÇTTAD*, XII/24, (2012/spring), s. 305-348, 307.

²¹⁶ Ulvi Keser, "Bloody Christmas of 1963 In Cyprus In The Light Of American Documents", *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (2013-Spring), s.268.

²¹⁷ Ergenekon Savrun ve Melih Tinal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964), 359-360.

²¹⁸ Ergenekon Savrun ve Melih Tinal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964), 361.

bozulduğunda ortaklaşa veya uyumlu bir şekilde, bu durum mümkün olmuyorsa da tek başlarına antlaşmada belirtilen düzeni yeniden yerleştirmek amacıyla Kıbrıs’a müdahale hakkı tanınmış,²¹⁹ İttifak Antlaşması ile adaya 950 Yunan ve 650 Türk askerinin konumlandırılması kararlaştırılmış ve böylece adanın NATO’nun sorumluluğunda olduğu belirtilmişti.²²⁰

Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin aktif rol almasını ve söz sahibi olmasını Türk Dış Politikasının başarılarından biri olarak saymaktayız. Bakıldığında adadaki nüfusu Rumlara nazaran daha az olan Türk toplumu yönetimde söz sahibi olarak “adanın garantörü” statüsünü elde etmiştir. Açık bir şekilde görülmektedir ki anlaşmalar, Türkiye’nin Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hakka sahip olduğunu dünyaya kabul ve tescil ettirmiştir. Antlaşmaların Türkiye bakımından en büyük değeri, İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs topraklarında bir azınlık konumunda olan Türklerin, azınlık statüsünü terk ederek adadaki çoğunluğa sahip Rumlarla eşit hakları elinde bulunduran “Kıbrıs vatandaşı” haline getirmesi ve yeni Kıbrıs devletinin yönetiminde birinci derecede söz ve hak sahibi kılmasıdır. Böylece Kıbrıs Türkleri,

²¹⁹ Kudret Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, ANKARA ÜNİVERSİTESİ AVRUPA TOPLULUĞU ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ Araştırma Dizisi No: 32, Ankara, 2009, s.14-15.

<http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2018/07/Kibris-Sorunu-Hukuksal-Inceleme.pdf>, erişim tarihi: 17.12.2019.

²²⁰ Burçin Canar, “SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)”, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* / Sayı 8, Kasım, 2018, s. 223-246, Original Scientific Research, ISSN: 2149-3081, s.226 ve Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs’ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi: AAM Derg., 2018 ; 34 (2) : 98 : 311-376,340, Rıfat Uçarol, “Siyasi Tarih 1789-1994”, s.749.

Enosis'i önleme ve adada var olma mücadelesinde önemli bir kazanıma sahip olmuşlardır.²²¹

16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir. Anayasaya göre adadaki Rumlar ve Türkler ortaklık esasına göre yaşamaları gerekmektedir.²²² İki toplumlu bir parlamento oluşturulmuş, Devlet Başkanının Rum olduğu yardımcısının ise Türk olduğu, memurlukların çeşitli kademelerde %70 e % 30 oranında paylaştırıldığı bir yapı kurulmuştur.²²³ Resmi olarak ilan edildiği üzere İngiliz Parlamentosunun kararı ile bağımsızlığına erişen Kıbrıs Cumhuriyeti, iki toplumluluk, ortak egemenlik, siyasi eşitlik ilkeleri üzerine inşa edilmiş, fonksiyonel bir federasyon niteliğindedir.²²⁴

Sovyet-komünist bloktan gelen tehdidin aşırı oranda hissedildiği 1950'lerin uluslararası ortamında Ankara ve Atina dış politikalarını ABD'nin menfaatlerini çizgisinde ilerletmişti ve dolayısıyla Kıbrıs meselesinde Türkiye savunduğu taksim tezinden; Yunanistan da adanın kendisine eklemlenmesi olan enosis taraftarlığı tezinden vazgeçmek

²²¹ Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi: AAM Derg., 2018 ; 34 (2) : 98 : 311-376, s. 340.
<https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/dilek-y%C3%BCksel.pdf>, erişim tarihi:15.12.2019.

²²² Giray Saynur Derman ve Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler",s.459.

²²³ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu", s.59.

²²⁴ Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964),s. 340-341.

zorunda kalmıştır.²²⁵ Çünkü öncelikli olarak tehdit SSCB'dir. 1959 tarihli Zürih-Londra Antlaşmaları ile de NATO'nun güney kanadındaki tehlike ortadan yok edilmişti veya tehlikenin ortadan kalkacağına inanılıyordu. Çünkü Türkiye-Yunanistan ilişkilerine hasar veren, ABD'nin çıkarlarını sarsan, Doğu Akdeniz'deki hakimiyetine ve NATO güvenlik yapısına zarar veren Kıbrıs meselesi imzalanan antlaşmalar ile çözümlenmişti.²²⁶

Fakat sonuçlar antlaşmaların aksi yönünde bir tablo ortaya çıkarmıştı. Kıbrıs Cumhuriyetinin ömrü kısa oldu, çünkü Rumlar adadaki şiddet eylemlerine yoğun bir şekilde devam ettiler. Kıbrıslı Türklerin büyük umutlar ile karşıladığı, kendilerine hak ve eşitlikler veren Kıbrıs Cumhuriyeti'nin geleceği tehlike altına girmişti. Kıbrıs anlaşmazlığını çözümlemeyi amaç edinen ve Kıbrıs'ta bağımsız bir Cumhuriyetin kurulmasını sağlayan antlaşmalar Rumlar tarafından ihlal edilmeye, bozulmaya ve uygulamada zorluklar çıkarılmaya başlandı. Rumlar, daha uygulamanın başında ayrı Türk belediyeleri, devlet görevlerine Türklerin yüzde otuz oranında yerleştirilmeleri, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkı ve Kıbrıs ordusunun kurulması gibi meselelerde anlaşmazlıklar çıkardılar. Bunlar da Rumların, ilk anlardan başlayarak Türkleri sindirmek istediklerini ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak için çalıştıklarını ortaya koydu.²²⁷ Özellikle Cumhuriyet sonrası

²²⁵ Erel Tellal, "Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964", s.168-169.

²²⁶ Burçin Canar, "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)", *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* / Sayı 8, Kasım, 2018, s. 223-246, Original Scientific Research, ISSN: 2149-3081, s.226.

²²⁷ Rıfat Uçarol, "Siyasi Tarih 1789-1994", s.751.

6 Ağustos tarihli Alithia gazetesinde yer alan bir yorum Enosisten vazgeçilmediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır: *“Türkler kendilerini aldatmasınlar. Enosis ölmedi. Hayattadır ve Kıbrıs Rumlarının kalbinde hüküm sürmektedir. Enosis bir idealdir. Hürriyeti seven bir halkın ideal ve rüyaları ölmez ve mezara sığmaz. Onu alacak mezar, üstünü örtecek kaya yoktur.”*²²⁸

Aynı doğrultudaki enosis hedefinden vazgeçilmediğini 10 Şubat 1962’de Rum İçişleri Bakanı Yorgacis’in ifadelerinde de görmekteyiz. Yorgacis, Kıbrıs’ın bir Yunan adası olduğunu, Türklerin burada azınlık durumunda olduğunu, henüz EOKA mücadelesinin sona ermediğini ve Enosis’i gerçekleştirmek için tüm örgütler ile işbirliği içerisinde bulunacaklarını belirtmiştir.²²⁹

Türkler ile eşitlik ilkesine razı olmayan Rumlar anayasayı değiştirmek için eylemlere başlamışlardır. Makarios’un anayasayı değiştirmek ile hedefi bir üniter devlet oluşturarak Türkleri azınlık seviyesine düşürmek olmuştur. Hedefe ulaşmak için sadece siyasi ve diplomatik kanalların yeterli olmayacağını bilindiğinden teröre adapte Akritas planı hazırlanmıştır. Bu plan doğrultusunda Türkler şiddete maruz kalacak, böylelikle ya Kıbrıs’ı terk edecekler ya da Rumlar himayesinde azınlık olmayı kabul edeceklerdi. Herhangi bir isyan girişiminde bulunacak olurlarsa da cezalandırılacaklardı. Bu doğrultuda

²²⁸ Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs’ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964), 344-345.

²²⁹ Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs’ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964), 344, 12.2.1962 tarihli Halkın Sesi ve Bozkurt gazetelerinden aktaran Serter, a.g.e., 142-143.

anlaşmaların getirdiği eşitlik temeline dayanan yapıyı Türkler aleyhine yok etmek için anayasanın Türkler ile ilgili 13 maddesinde değişiklik talep etmiştir.²³⁰

Bu arada, 22-26 Kasım 1962'de Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios Türkiye'yi ziyaret etmiş, anayasada değişiklik yapılması isteklerini Türk hükümetine bildirmiştir. Türk hükümeti bu değişiklik taleplerini reddederek cevap vermiştir.²³¹ Türkiye bu isteğe sert tepki göstermiş ve Dışişleri Bakanı, Feridun Cemal Erkin, 3 Nisan 1963'te Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Kıbrıs Anayasası'nın tavizsiz bir şekilde uygulanması ve Türk toplumunun haklarının korunması için gerekenin yapılmasında kararlı olduklarını belirtmiştir.²³² Ve 1963 yılında Rumların adayı Yunanistan ile birleştirmek düşüncesiyle başlattıkları olaylar ile birlikte ortaya çıkan gelişmeler kurulan devletin sonunun geldiğine işaret etmekteydi.²³³

1960'lı yıllarda Türk Dış Politikasının ana meselesi Kıbrıs sorunu teşkil etmiştir. Türk dış politikasındaki diğer meseleler de Kıbrıs sorununun doğrudan veya dolaylı etkisi çerçevesinde bir gelişme göstermiştir. Türkiye'nin ABD, Sovyetler Birliği, Yunanistan ve Orta Doğu ülkeleri ile ilgili sürdürdüğü politikalar Kıbrıs'la bağlantılı olmuştur.²³⁴ 5 Mart

²³⁰ Dilek Yiğit Yüksel, Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964), 345-346.

²³¹ Rıfat Uçarol, “*Siyasi Tarih 1789-1994*”, s.751 ve Fahir Armaoğlu, “20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995” s.393.

²³² Rıfat Uçarol, “*Siyasi Tarih 1789-1994*”, s.751.

²³³ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, s.59.

²³⁴ Giray Saynur Derman ve Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s.459.

1953'te Stalin'in ölümünün ardından iktidara gelen yeni yönetimle birlikte Sovyetler Birliği, barış içinde bir arada yaşama ilkesi bağlamında daha önceki dönemde ilişkilerin hasarlı olduğu ülkelere yönelik bir yakınlaşma siyaseti izlemeye başlamıştır. Bu yeni politikanın Türkiye'ye yönelik ilk işareti, 30 Mayıs 1953'te Moskova'nın Ankara'ya gönderdiği nota olmuştur. Bu notayla Sovyetler Birliği, Stalin döneminde Türkiye'den talep ettiği tüm isteklerinden vazgeçtiklerini belirtmiştir. Toprak taleplerinden ve boğazların yeniden düzenlenmesi önerilerinden vazgeçen Moskova yönetimi, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi konusunda da istekli olduğunu Türkiye'ye iletmiştir.²³⁵ Moskova'nın bu yaklaşımını olumlu karşılayan Ankara, ilişkilerin düzeltilmesi konusunda ise bir ikileme karşı karşıyaydı. Ekonomik kalkınma programını önemli derecede ABD'den gelen yardımlar üzerine inşa eden Menderes hükümeti, Sovyet tehdidinin yavaş yavaş azalmasıyla ve bunun sonucunda Türkiye'nin NATO nezdinde stratejik öneminin eskiye nazaran hafıfleyeceği varsayımı ile birlikte yardımların kesintiye uğrayacağını düşünmüştür. Dolayısıyla Türkiye için bu dönemde öncelikli olan Sovyetlerin yeşil ışığına olumlu aynı seviyede karşılık vermek olmamıştır. ABD yardımının devamını garantide tutmak isteyen Ankara, bir süre daha Sovyetlerden uzak bir politika benimsemişti. Üstelik Ankara'nın ifadelerine göre 2.Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de talepleri ile ciddi bir güvenlik endişesi yaratan

²³⁵ Ali Balcı, “ Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar”, s.99.

Sovyetler bir nota ile de bunu örtemezlerdi, bu bağlamda Türkiye'nin güvenliği için NATO çizgisinde ilerlemesi gerekirdi.²³⁶

1953 Sovyet notası akabinde Türk-Sovyet ilişkilerinde siyasi bir yakınlaşmanın olmadığı gözlemlense de bu mesafe politikası ekonomik düzeyde kendini göstermemiştir. Temmuz 1957'de Türkiye'den İş Bankası Sovyet mevkidaşları ile teknoloji alanında anlaşmaları konuşurken, taraflar Türkiye'de cam fabrikaları kurulması yönünde de ortak bir görüş benimsemişlerdir. Bu fabrikaların kurulma sürecinde Sovyet firmalar tarafından düşük faizli kredi imkanı tanınmış ve aynı zamanda Sovyetler üç buçuk yıl süresince bu fabrikaların ürettikleri malların alıcı olacaklarının teminatını vermiştir. Görülmektedir ki ikili ekonomik ilişkiler kendisini özel sektörde göstermeye başlamış, ve özel sektör de ilişkilerin devletsel kademeye geçmesi için bir köprü olmuştur. 1950'li yılların sonuna yaklaşırken Türkiye'nin içinde bulunduğu döviz ve kredi sorunsalı Ankara ile Moskova'yı yakınlaştırmış, dönemin Başbakanı Menderes ABD'den istediği krediyi alamamış ve 11 Nisan 1960'da yaptığı bir açıklamada 15 Temmuz'da Moskova'yı ziyaret edeceğini kamuoyuna ifade etmiştir. Fakat 27 Mayıs'ta Menderes hükümetine karşı yapılan askeri darbe nedeniyle bu ziyaret yapılamamıştır.²³⁷

²³⁶ Ali Balcı, “*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*”, s.99.

²³⁷ Ali Balcı, “*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*”, s.100-101.

1963-1974 Yılları Arası Kıbrıs Meselesi ve Türk-Sovyet İlişkilerine Etkisi

1963-1974 yılları arasındaki Kıbrıs olaylarını ve bağlantılı olarak Türk-Sovyet ilişkilerine yansımalarını incelerken dikkat çekilmesi gereken ana hususlardan birini dönemin içerisinde bulunduğu atmosferi oluşturan Soğuk Savaşın yumuşama(detente) devrinin etkisi uluslararası ve bölgesel gelişmelerde açık bir şekilde görülmüş ve çatışmacı sürecin belirgin kalıplarında esneklik hatları oluşturmıştır. Bu zamansal çerçeve içerisinde olayları analiz etmek için yumuşama döneminin rasyonalitesini belirtmek gerekmektedir.

Yumuşama olarak belirtilen dönemi en anlaşılır şekilde tanımlamak gerekirse, Doğu ve Batı çatısı altındaki bloksal hizipleşmeler arasındaki karşılıklı söz düellosunun ve savaş sonuçlu kaos tehlikesinin olabildiğince minimize edilmesi; komünist ve komünist olmayan devletler arasındaki siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik ortaklıkları oluşturan anlaşmaların sayısındaki artış olarak tanımlanmaktadır.²³⁸ Denilebilir ki bloklararası “kapı kapatma politikası” kendisini bu dönemde “kapı aralama politikası” şeklinde sergilemiştir.

1960'larla birlikte uluslararası sistemde Soğuk Savaş'ı doruklara ulaştırmış bloklar arası çatışma yerini taraflar arasındaki hiddet

²³⁸ Oral Sander, “Siyasi Tarih 1918-1994”, İmge Kitabevi Yayınları, 1996, 5.Baskı, Ankara, s.399.

seviyesinin azaldığını Yumuşama dönemine bıraktı. 1953 Sovyet lider Stalin'in ölümünden sonra yeşermeye başlayan ve 1962 Küba kriziyle gelişen gerginliğin yumuşatıldığı süreç, sadece iki kutup arası münasebetleri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda blok içi ilişkileri de etkilemişti. İçerisinde olduğumuz 1960'lı yıllar blok liderleri olan ABD ve SSCB'nin liderliklerinin Soğuk Savaş'ın ilk yıllarına nazaran belirgin derecede azaldığı ve blok içindeki fay hatlarının aktive olduğu dönemdi. Yumuşama ile karşı bloktan gelebilecek olan tehlike doğrultusundaki şüpheli bakış açısı yerini blok içi tehlikeye bıraktı. Karşı bloktan gelebilecek olan tehdidin potansiyeli düşürülürken, blok içerisindeki ayrılıklar kriz durumları olarak sunulmaktaydı.²³⁹ Batı bloku içerisindeki Türkiye-Yunanistan arasındaki gerilim yumuşama dönemi hadisesi olarak pek çoklarının ilgisini çeker niteliktedir.

1962 Küba Krizi ve devamında 1964'te Amerika'dan Johnson mektubu alan Türkiye Batı endeksli dış politika çizgisini sorgulamaya başlamıştır. Çok yönlü dış politika anlayışını uygulama sahası içerisine konumlandırmaya başlayan Türkiye içinse yumuşama; bağlı olduğu Batı Blokunun menfaatlerinden ziyade kendi dış politika hedeflerini belirlediği ve bu hedefler doğrultusunda gidebildiği, 30 Mayıs 1953'te Türk toprakları ve Boğazlar üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini bir nota ile bildirerek²⁴⁰ Türkiye'ye yeşil ışık yakan Moskova ile ilişkilerini normalleştirdiği, ardından birçok alanda Türk-Sovyet işbirliği için adımlarının atıldığı dönem demektir. Özellikle belirtmek gerekirse,

²³⁹ Melek Fırat "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler", edit:Baskın Oran, s.716.

²⁴⁰ Oral Sander, Oral Sander, "Siyasi Tarih 1918-1994", s.333.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin tehdit olarak tanımladığı özne SSCB'den ziyade NATO müttefikli Yunanistan olmuştu. Türkiye'nin tehdit tanımındaki aktör değişikliğinde ve Moskova-Ankara ilişkilerinin bu süreçte normalleşme safhasından çok yönlü ortaklık evresine ulaşmasında Kıbrıs sorunu önemli bir rol oynamıştır.²⁴¹ 16 Ağustos 1960'da Londra-Zürih anlaşmaları doğrultusunda bağımsızlığını ilan eden Kıbrıs Cumhuriyeti'ni NATO'nun Kıbrıslılara dayatması olarak tanımlayan SSCB, 1964'ten itibaren, garantörlük hakkını elinde tutan Türkiye ile Kıbrıs sorunundaki ortak tutumlarında, uluslararası yapının biçimlendirdiği yumuşama döneminin politikası ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlar etkili olmuştur.²⁴²

1963 Olayları ve Ada'da Artan Şiddet

Adaya huzur ve güvenliği getirecek olan 1959'da imzalanan Z  r  h ve Londra antlaşmaları ekseninde 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş olsa, Rumlar ve Türklerin bir arada tek bir cumhuriyet çatısı altında yaşaması, antlaşma maddelerinin aksine çatışma ortamının ortadan kaldırılamamasıyla mümkün olmadı. Kıbrıs meselesi bu antlaşmalar ışığında sadece geçici bir süre zarfı için c  z  me kavuşmuştu. Rumlar sorun çıkartmaya devam ettiler. Rum tarafının

²⁴¹ Burçin Canar, "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), s.225.

²⁴² Burçin Canar, "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), s.225.

şiddetli ve ayrılıkçı eylemleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kısa ömürlü olmasına neden oldu.²⁴³

Türk toplumunun, Kıbrıs'ı tanımlarken, “Kıbrıs Rum olduğu kadar Türk'tür”²⁴⁴ şeklindeki yaklaşımına karşılık olarak Enosisçilerin başı ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile birlikte ilk Cumhurbaşkanı Makarios her zaman “Ben Kıbrıs'ım, Kıbrıs benimdir.” şeklinde cevap vermiş, ve Enosis hayalinden vazgeçmediğini vurgulamıştır. Londra ve Zürih antlaşmalarının ise kendine dayatılarak imzalandığını ileri süren Makarios 1960-1963 yılları arasında da eylem planlarına kararlı bir şekilde devam etmiş, Enosis'e ulaşmak için gereken örgütlenmeyi oluşturmuştur. Eli kanlı terör örgütü EOKA'nın bütün elemanları kilit noktalarda görevlendirilir ve şiddetin alt yapısına destek olacak teçhizatlar ile donatılırlar. Makarios'un bu süreçte tüm uğraşı anayasa maddelerinin değiştirilmesi üzerine olmuştur. Türklerin de haklarının ve eşitliğinin olduğu Cumhuriyet ortadan kaldırılacak ve Akritas Planı²⁴⁵ da uygulamaya konularak adadaki Türkler Rumlar tarafından

²⁴³ Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, 1487-1530, s. 1512-1513
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/756756>,
<https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-12-ozel/3-kamu/9-mugevatansever.pdf>
erişim tarihi:20.12.2019.

²⁴⁴ Nebiye Konuk, “Kıbrıslı Türklerin Göçmenlere Bakışı”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, II/3 (Mayıs 2018) ss. 55-81, s.61.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/504225>, erişim tarihi: 20.12.2019.

²⁴⁵ Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin imhasına yönelik plan, “Kıbrıs Türk Katliamı Kanlı Noel”,
<http://kktcsehitailerleri.com/wp-content/uploads/2018/01/KIBRIS-TURK-KATLIAMI-KANLI-NOEL-Murat-%C3%87alik.pdf>, erişim:20.12.2019.

barbarlığa maruz kalacak ve neticesinde Rumlar Kıbrıs'a hakim olacak ve Enosis hülyalarına erişecekti.²⁴⁶

Şiddet eylemleri adadaki gerginliği daha da alevlendirdi. 21 Aralık 1963 gecesı Lefkoşa'nın Tahtakale Mahallesi'nde devriye görevinde bulunan Rum polislerin içinde Türklerin bulunduğu bir aracı durdurması ve arama yapmak istemesi üzerine, Türkler tarafından arama protesto edildi ve ateşle karşılık veren Rum polisi iki Türk'ün hayatını kaybetmesine sebep oldu. Ertesi gün Türkler ve Rumlar arasında yaşanan olayların devam ettiği saatlerde Makarios, Kıbrıs Radyosu'nda Garanti Antlaşması'nın geçerliliğini yitirdiğini deklare etti. Makarios'un bu açıklaması adadaki Anayasa ile kurulmuş düzeni yok edip, iki toplum arasındaki çatışmaların daha da artmasının yolunu açtı. Bu gelişme üzerine Türkiye garantör sıfatını kullanarak; İngiltere ve Yunanistan hükümetlerine Rum saldırılarının önüne geçmek için müdahalenin gerekliliği yönünde görüşmeler yaptı.²⁴⁷ Makarios'un önerileri, taraflarca reddi ve Rumların Türklere karşı yaptıkları eylemler, Kıbrıs'ta iki toplumun arasındaki gerginliği şiddetlendirdi. Rumlar, Akritas Planı'nı uygulamaya koymuştu ve adanın her yerinde genel saldırıya geçerek birçok Türkü öldürdüler.²⁴⁸ Böylesi bir ortamda Aralık 1963'te Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında yaşanan gerginlik, kısa süre içinde yerini toplumlararası çatışmalara bırakmıştır. 1963

²⁴⁶ Ulvi Keser, "21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları", *ÇTTAD*, XI/23, (2011/Güz), s.s.93-121, s. 96-97.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/233457>, erişim tarihi:15.12.2019.

²⁴⁷ Ergenekon Savrun ve Melih Tinal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)", s.364.

²⁴⁸ Rıfat Uçarol, "*Siyasi Tarih 1789-199*", s.753.

Kanlı Noel'inin bilançosu, 364 Kıbrıs Türkünün öldürülmesi ve 25000 Kıbrıs Türkünün göçe zorlanması, Türk köylerinde ve evlerinde büyük hasarlar bırakılması, yağmalanması şeklinde açığa çıkartılabilir.²⁴⁹ 24 Aralık 1963 günü, yirmi dört Türkün öldürüldüğü²⁵⁰ çatışmaların ardından aynı gün toplanan Türk hükümeti adada Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ateşkesin sağlanması kararı almış ve bu doğrultuda Türk jetleri uyarı mahiyetinde Lefkoşa üzerinde uçuş gerçekleştirmiştir.²⁵¹

21 Aralık 1963 tarihinde en yüksek dozlarda Kıbrıs'da Rumların Türklere karşı sergiledikleri barbarlık, Sovyetler Birliği'nin dikkatini ilk başlarda çekmemiştir. Fakat olayların patlak vermesi devamında dört gün sonra 25 Aralık 1963 tarihinde Rumlara uyarı olarak Türk jetlerinin Lefkoşa üzerinden uçmalarına Sovyetler sessizliğini bozarak tepki vermiştir. Türk hükümetinin bu hareketi karşısında Kıbrıs Cumhuriyeti Makarios Sovyetlere başvurmuş ve sonuç olarak Sovyetler Birliği 31 Aralık 1963 tarihinde Türkiye'ye protesto içerikli bir nota vermiştir. Böylece Sovyetler de Kıbrıs sorununa adımını atmıştır.²⁵²

Aslında belirtmek gerekir ki, Sovyetler Birliği, bağımsız devlet olduğu günden itibaren Kıbrıs'a yakın ilgi göstermeye başlamıştır. Moskova

²⁴⁹ Umut Arık, "Kıbrıs Krizi", s. 6, Ayrıntılı bilgi için, UN.Doc.S/5950, 10 Eylül 1964, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20S%205950.pdf>, erişim tarihi:10.01.2020.

²⁵⁰ Umut Arık, "Kıbrıs Krizi", EUL Journal of Social Sciences (2:1) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi June 2011 Haziran, 3-21, s.5 <http://euljss.eul.edu.tr/euljss/si1.pdf>, erişim tarihi: 16.12.2019.

²⁵¹ Ali Balcı, 113 Ali Balcı, "Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar", s.99.

²⁵² Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:XXIV, No: 3, 167-210, 1969, 167-210, 169-170.

açık bir şekilde Kıbrıs emelleri doğrultusunda masada ve sahada Kıbrıs kartını kullanmaktan geri kalmadı. 1960 yılında bağımsızlığı ilan eden Kıbrıs Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz’de NATO çatısı altına girmeyen, Doğu blok devletleri ile iyi ilişkiler sürdüren, Komünist AKEL partisinin sınırları içerisindeki eylemlerine müsaade eden ve bağlantısız hareket içerisinde yer alan bir politika benimsemektedir. Doğu Akdeniz’de Makarios’un liderliği altında bu tür bir devletin varlığı SSCB için oldukça önemlidir.²⁵³

Aralık 1963’te Kıbrıs’ta iki toplum arasındaki çatışma ortamı ilerlerken, Pravda gazetesi meydana gelen hadiselerin ana sebebinin NATO’nun idarecileri tarafından Kıbrıs’a empoze edilmiş 1959 tarihli Londra ve Zürih antlaşmalarını göstermekteydi. Pravda’ya göre, Kıbrıs’ın iç işlerine müdahale edilerek, Kıbrıslı Rumlar ile Türkler arasında yapay set oluşturan bu antlaşmalar Kıbrıs egemenliğinin ihlaliydi.²⁵⁴

Başbakan İsmet İnönü Türkiye’nin haklı davasında Batılı müttefiklerinden destek göremeyince 5 Ocak 1964’te Sovyetler Birliği lideri Hruşov’a mektup göndererek adanın durumunu, aynı zamanda Türkiye’nin Kıbrıs’ta Yunanistanlı teröristlerin faaliyetlerine son verme niyetinde olduğunu anlattı. Büyükelçi Fahri Korutük İnönü’nün yazmış olduğu mektubu 6 Ocak 1964’te Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko’ya sundu. Bu mektuba Hruşov’un cevabı gecikmedi ve 7

²⁵³ Melek Fırat, “Relations with Greece 1945-1960” s.440.

²⁵⁴ Melek Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler” edit: Baskın Oran, s. 730.

Ocak 1964'te Hruşov adada yaşananlardan dolayı Türkiye'yi sorumlu tutarak, Sovyetlerin Kıbrıs'a yapılacak herhangi bir askeri harekate karşı olduklarını, Ada'ya uluslararası askeri güçlerin gönderilmesine karşı çıktıklarını belirtti. Hruşov aynı zamanda Sovyetlerin Ada'da yaşayan her iki toplumun haklarının korunmasını, sorunun barışçı yollarla çözülmesini, Enosis ve teröre karşı olduklarını belirtti. Bununla birlikte, Hruşov Sovyetler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinden yana olduklarını da vurguladı.²⁵⁵

Türkiye, bu durumda Garanti Anlaşmasının vermiş olduğu hakka dayanarak Yunanistan ve İngiltere'ye, birlikte adadaki çatışmacı atmosferin bastırılması için harekete geçilmesi için müracaat etmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde Türk ve Rum toplumları arasında ateş kesilmesi kararına varıldı.²⁵⁶ Üç devlet önce ortak bir kuvvetle Lefkoşa Yeşil Hat ile üzerinden ikiye ayrıldı ve bu yeşil çizgi Rum ve Türk bölgelerini ayırmaktaydı. Aynı zamanda diplomasi kanalı da açık tutularak, İngiltere'nin önerisi üzerine, ilgili üç devlet ve adadaki iki toplumun temsilcileri olmak üzere 15 Ocak 1964'te Londra'da beşli konferans gerçekleştirildi.²⁵⁷ Kıbrıs meselesi çerçevesinde Londra'da yapılan bu üçüncü toplantıda, Türkiye, Türk toplumunun can ve mal güvenliğinin muhafaza edilmesini vurgularken Rum tarafı Türklere verilen hakları saymadıklarını onların adada azınlık statüsünde olduklarını ifade etmekteydiler. İki toplum ve taraflar arasındaki fikir

²⁵⁵ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 63-65.

²⁵⁶ Rıfat Uçarol, "Siyasi Tarih 1789-199", s.753-754.

²⁵⁷ Umut Arık, "Kıbrıs Krizi", s.6.

ayrılıkları ve Makarios'un baskıcı ve uzlaşmaz tutumu ile konferans soruna çözüm üretmeden 31 Ocak 1964'te dağıldı.²⁵⁸

Aynı gün Kıbrıs Türkleri İsmet İnönü'ye mektup göndererek sitem dolu sözler sarfettiler.

²⁵⁸ Rıfat Uçarol, “Siyasi Tarih 1789-199”, s.753-754.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

5045

1525 OPH134 LONDON 84 31 0855

6041

PTT

and in
kayıp mesuliyetini kabul etmez

TELGRAF

BASKAN İSMET İNÖNÜ ANKARA TÜRKİYE

31 Ocak 1964

SAYIN BAŞKAN İNÖNÜ BİZ KIBRIS TÜRKLERİ ANLADIK KIBRIS
KUMARINI KAYBEDİYORSUNUZ SON DAKİKA SİZLERE
SESLENMEYİ FAYDALI GÖRDÜK MASUN KIBRIS TURKU
DERDİKİ ADA TÜRK OLACAK VATANA KAYUSACAGIZ BUGÜN
DIYORUZ HAYALLERİMİZ SONUYOR TÜRK MİLLETİNİN SEREFİYLE
OYNANMIYORLAR SİZDE BİLİYORSUNUZ SOZ VERMİSTİNİZ
TÜRK TARİHİNE LEKE SÜRÜLÜYOR UNUTMAYIN TÜRKÜN
SEREFİ VARDIR TARİHİMİZİ SEREFİMİZİ KORUYAN
İNGİLİZYUNAN PALAVRALARINA KULAK ASIP VATAN PARÇASINI
TERKEDİYOR SUNUZ NATO'YU SOKUYORSUNUZ TEHLİKE ARTIYOR
KORKAKLIKTAN BASARAMAZSANIZ ASĞERE VEYA BASKASINA
BIRAKIN GEC OL MADAN KALBLERİ PARÇALANMIS MASUN VATANSIZ
KALMIYA GÖZ TUTMUS KIBRIS TURKUNUN SON MESAJI

*Dışişleri dosyasına
konacaktır.*

COE İMZASIZDIR

030	01				8	453
-----	----	--	--	--	---	-----

BCA 03001000084531

Hruşov Makarios'a da bir telgraf gönderdi ve telgrafta Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması yolundaki girişimlerinden dolayı Makarios'a başarı dileklerini ilettiler. Tabii bu

telgraf Türk tarafını kızdırdı ve ikili ilişkilerde yeniden gerilme gözlemlendi. Hatta öyle ki, Türk Dışişleri Bakanı Erkin, Moskova'ya yapacağı gezisini iptal etti. Aslında Moskova'nın Ada'da Enosis'in gerçekleşmesine karşı çıkması Türkiye açısından olumlu bir tutumdur, çünkü Türkiye böyle bir yaklaşımı NATO müttefiki olan devletlerden görmemişti. Türk basını ise konuya farklı yaklaşarak "İstiklal savaşı esnasında doğan Rus-Türk dostluğunu Stalin bozdu. Sovyetlerin hatası yüzünden bozulan bu dostluğu Hruşov'un onarması gerekmektedir" yazdı.²⁵⁹

Moskova sorunun NATO iç meselesi olarak algılanmasının sonucu olarak toplanan Londra Konferansının Kıbrıs Cumhuriyetinin egemenliğinin, bağımsızlığının ve özgürlüğünün ihlali olarak nitelendirdi ve böyle bir ihlale karşı çıkan bağımsızlık yanlısı resmi devlet başkanı Makarios'un destekçisi olduğunu ifade etti. Türk jetlerinin Kıbrıs semalarında uyarı uçuşu yapmasının akabinde Hruşov, Makarios'a da bir mesaj göndererek, dışarıdan gelen herhangi bir müdahale durumunda Kıbrıs'a yardım edeceklerini bildirdi. Söylemsel olarak Makarios destekçisi olarak ilerletilen Sovyet politikası eylemde de 1 Ekim 1964'te Kıbrıs'ta Sovyetler Birliği arasında askeri yardım antlaşması imzalanarak garantilenmiş oldu. Antlaşmaya göre, Moskova Kıbrıs ordusunun modernleşmesi için gerekli teçhizatın tedarikçisi olacaktı.²⁶⁰

²⁵⁹ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 65.

²⁶⁰ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" edit: Baskın Oran, s. 730-731.

Sovyetler Birliği meselenin NATO yerine BM’de çözümlenmesinden yana olmuşlardır. Her ne kadar Sovyetler, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının korunması şeklinde bir Kıbrıs tutumunu sergileseler de, aslında amaç meseleyi Birleşmiş Milletlere aktararak, sorunun çözümsüz olarak uzamasını sağlamak ve dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimin derinleşmesiyle NATO’nun Akdeniz kanadına zarar verme hesapları olmuştur ve bu durumdan da Sovyetlerin büyük hoşnutluk duyduğu aşıkardır.²⁶¹

Hruşov’un hem Makarios’a hem de Türkiye’ye telgraflar göndermesi diplomatik çevreler tarafından ve basında kışkırtıcılık şeklinde değerlendirildi. Sovyetlerin bu politikası Türkiye ile Yunanistan arasında savaş çıkararak NATO’yu zayıflatmaya çalışmak şeklinde bir politika olarak yorumlandı.²⁶²

ABD’nin de meselede net bir aktör olarak hareket etmesi ve NATO’nun öne çıkmasıyla Sovyetler taraf devletlere 7 Şubat 1964 notaları olarak bilinen metinler göndermişlerdir. Bu notalarda devletlerin Kıbrıs politikaları kapsamında Kıbrıs’ın bağımsızlığını ihlal ettiği, Kıbrıs’ın emperyalist emellere kurban edildiği vurgulanmakta ve Kıbrıslıların kendi sorunlarını kendilerinin çözömlemesi gerektiği ifade edilmektedir.²⁶³

²⁶¹ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği", s.175.

²⁶² Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 66.

²⁶³ Aysel Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği", s.173-174.

Türkiye’de olumsuz karşılanan Sovyet notasına dönemin Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin şu şekilde yanıt vermiştir: “Hukuki, ahdi ve insani cephesi bütün barışsever milletlerce teslim edilmiş bulunan Kıbrıs davamızın, Sovyetlerin rutinleşmiş NATO aleyhtarı propaganda faaliyetlerinde hammadde olarak kullanılmasından sarfı nazar etmesi dileğimizdir.”²⁶⁴

Kıbrıs meselesi ABD ile Sovyetler arasında soğuk savaşın bir başka şekline dönüştü ve meselenin çözümü ise çıkmaza girdi. ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı George Ball, 11 Şubat 1964’te Ankara’ya geldi, hem İnönü hem de Erkin ile görüştü. Görüşme konusu ise Kıbrıs idi. Görüşme sonrasındaki basın toplantısında Erkin ve Ball Kıbrıs konusuna yaklaşımlarının aynı olduğunu açıkladılar.²⁶⁵

Ball daha sonra Kıbrıs’a gitti, hem Makarios hem de Denktaş ile görüştü, bir Barış Gücü oluşturulmasını önerdi. Makarios Kıbrıs’a NATO güçlerinin getirilmesine karşı çıkarak BM güçlerinin yerleştirilmesini istedi.²⁶⁶

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise o günlerde şunları söylüyordu: “Öyle bir uygulama gerekiyor ki, Ruslar bundan yararlanıp çay parası toplamasınlar. Ruslar, Kıbrıs’a değil, Makarios’a yaklaşıyorlar. Bu

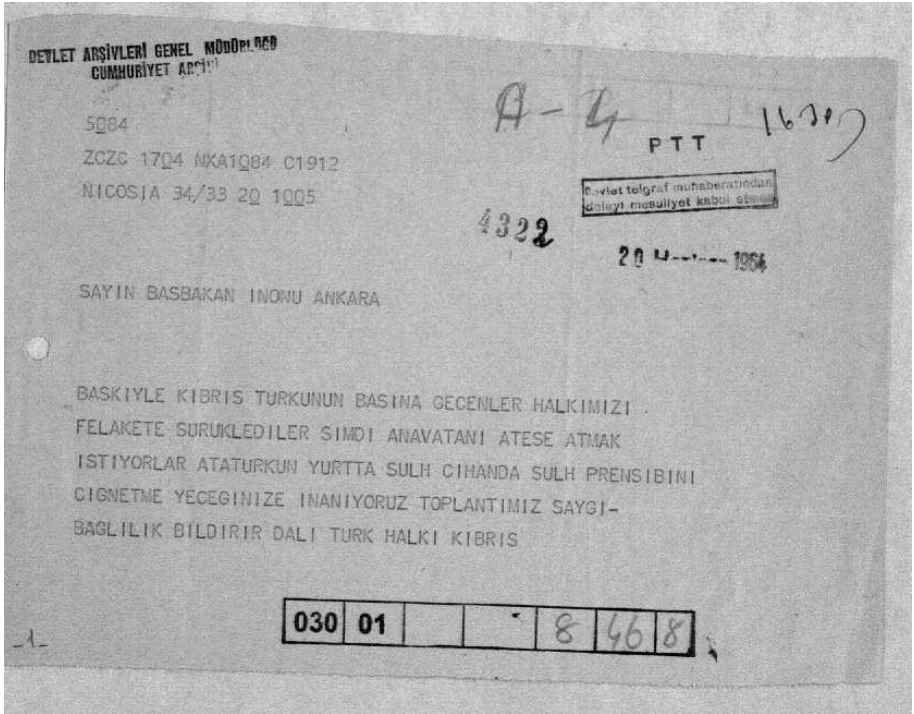
²⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi 24 Şubat 1964.

²⁶⁵ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 67.

²⁶⁶ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 67.

yüzden de biz kankardeşlerimizin kanının dökülmesine göz yumamayış.”²⁶⁷

Kıbrıs Türkleri ise Türkiye’ye telgraflar göndererek yardım talebinde bulunuyorlardı.



BCA 03001000084681

²⁶⁷ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 67.

1964 Johnson Mektubu sonrası Türk-Sovyet Yakınlaşması

Rum tarafının anayasa değişikliği doğrultusundaki ısrarcı tutumu çerçevesinde, İngiltere meselesi çözüm arayışı içerisinde 15 Şubat 1964'te Birleşmiş Milletlere taşınmıştır.²⁶⁸

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Emniyet Müdürlüğü ise 19 Şubat 1964'te Kıbrıs meselesi ile ilgili son gelişmeler hususunda aşağıdaki arşiv belgesinde yer alan bir yazı yayınladı.

²⁶⁸ Ali Balcı, 113 Ali Balcı, “*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*”, s.114.

19. Şubat 1964

KIBRIS MESELESİNDE SON GELİŞMELER

17. Şubat akşamı saat 22' de yapılan birkaç dakikalık oturumdan sonra Güvenlik Konseyinin 24 saatlik tehir kararı vermesi üzerine, bu zamanı değerlendirmek maksadıyla bütün Delegasyonlarda ve bilhassa Genel Sekreter U-Thant'da hummalı bir faaliyet göze çarpmıştır. U-Thant'ın Konsey toplantısına hazırlık mahiyetindeki bu temas ve gayretleri başlıca iki noktada toplanmıştır:

- 1- Kıbrıs'a bir Milletler arası kuvvet göndererek biran evvel asayişin temini suretiyle gerginliğin izalesi,
- 2- Tarafsız arabulucular delaletiyle Kıbrıs ihtilâfına nihai hal çareleri araştırılması.

U-Thant'ın bu iki nokta üzerinde, ilgili bütün delegasyonlarla temas ettikten sonra hazırladığı teklifini dün Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs Hükümetleriyle Güvenlik Konseyi üyelerine bir mektupla bildirdiği öğrenilmiştir.

Öte yandan, Güvenlik Konseyi dün saat 22'den bu sabah saat 2.30' a kadar 4.30 saat süren ilk oturumunu yapmıştır. Bu oturumda, f sırasıyla İngiltere, Kıbrıs Rum, Türkiye ve Yunanistan delegelerinin yaptıkları konuşmalarda başlıca şu görüşler tabellür etmiştir:

1- İngiliz görüşü: a) Birleşmiş Milletlere karşı sorumlu bir kuvvetin Kıbrıs'a gönderilmesi, b) Barış kuvveti adada kaldığı müddetçe Türkiye, Yunanistan ve İngilterenin Garanti Anlaşmasının kendilerine verdiği yetkileri kullanmaktan vazgeçmesi.

2- Kıbrıs Rum görüşü: a) Kıbrıs'a gönderilecek askeri kuvvetin doğrudan doğruya Güvenlik Konseyi emrinde olması, b) Bu kuvvetin sadece dahili emniyet ve asayiş korumekla kalmayıp adanın toprak bütünlüğü ve istiklâlini de muhafaza etmesi, c) Garanti Anlaşması, ittifak Anlaşması, Londra ve Zürih muahedelerinin iptali.

Alınan haberlere göre, Birleşik Amerika ve İngiltere Hükümetleri mevcut anlaşmaların muhafazası hususunda ısrar gösterecekleri yolunda Türkiyeye teminat vermişlerdir.

-2-

030	01	71	452	4
-----	----	----	-----	---

1

BCA 03100714524

(Sayfa -2-)

Royter Ajansının bugün verdiği bir habere göre, Güvenlik Konseyinin oturumunda ileri sürülen mütenakız tekliflerden sonra U-Thant'ın dün yaptığı ulaştırma gayetlerinin başarı ihtimali çok azalmıştır. Hatta bazı çevrelerde şimdiden kötümserlik havası başlamıştır.

Birbirine zıt fikir ve teklifler içerisinde cereyan eden Güvenlik Konseyi müzakerelerinden ikincisi bu gece saat 22'de başlayacaktır. Bu oturumda Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya delegelerinin söz alacağı umulmaktadır.

030	01			71	452	4
-----	----	--	--	----	-----	---

2

BCA 03100714524

Ve netice olarak Kıbrıs'a bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün konuşlandırılması kararına varılmıştır. Adaya yerleştirilen BM Barış Gücü'nün de Rum saldırganlığını engellemede yetersiz kalması üzerine 16 Mart 1964'te toplanan TBMM, hükümete Türklerin can ve mal

güvenliklerinin tehlikede olması gerekçesiyle adaya müdahale etme yetkisi vermiştir. Fakat Ankara'nın aldığı bu müdahale kararına rağmen, dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un 5 Haziran 1964'te İsmet İnönü'ye gönderdiği sert ve tehdit dolu mektup Kıbrıs meselesindeki dengeleri tamamen değiştirmiştir. Bu mektupla birlikte Türkiye hem müdahale seçeneğini gerçekleştirememiş hem de sorunun çözümü noktasında inisiyatifi ABD'ye bırakmak zorunda kalmıştır.²⁶⁹ ABD'nin müdahaleyi engelleyici politikası Türkiye ve ABD ilişkilerinde hasarlara neden olmuştur. Johnson mektubu Türkiye'de Kıbrıs gibi önemli bir davasında yalnız bırakılmışlık duygusu yaratmıştır²⁷⁰ ve Türkiye'ye Amerika yanlısı dış politikasını yeniden değerlendirme ve sorgulama fırsatı sunmuştur.²⁷¹

5 Haziran 1964 tarihinde Amerikan Başkanı Johnson'ın İnönü'ye göndermiş olduğu, 13 Ocak 1966 tarihinde basına yansıyan ultimatoma niteliği taşıyan bu mektupta Türkiye'nin ABD'ye danışmadan herhangi bir karar alamayacağı, ABD askeri teçhizatını, ABD kontrolü dışında kullanamayacağını ve bu askeri malzemelerin Kıbrıs'ta kullanılamayacağını belirtilmektedir.²⁷² Ayrıca mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı askeri bir müdahaleye Sovyetlerin karşılık

²⁶⁹ Ali Balcı, 113 Ali Balcı, “*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*”, s.114.

²⁷⁰ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s.462.

²⁷¹ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s.463.

²⁷² Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, s.462.

vereceğini, Türkiye'ye karşı Sovyet müdahalesi durumunda da müttefikleri Türkiye'yi müdafaa edemeyeceklerini belirtilmiştir.²⁷³

Olayların ardından Kıbrıs radyosu çeşitli yayınlar yaparak halkı bilgilendiriyordu. Bu yayınlarla ilgili bazı teleksler Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde saklanmıştır. 17 Haziran 1964 tarihli telekste Yunanistan'ın kara, deniz ve hava kuvvetlerinden lüzumlu bir kısmını NATO'dan çektiği, Yunanistan Hükümeti'nin, Türkiye'deki NATO karargahını, Selanik'e nakletme kararını açıkladığı, 10 Ağustos 1964 tarihli bir başka telekste Kanada Başbakanı ve Sovyet Rusya Başbakanının İnönü ve Makarios'a gönderdikleri mesajları ve diğer yabancı devlet adamlarının uzlaştırma gayretleri ve diğer bilgilere bu telekslerden ulaşılmaktadır. Bazı örnekler ise aşağıdaki şekildedir.

²⁷³ Rıfat Uçarol, “Siyasi Tarih 1789-199”, s.755-756, Mektubun bütünü için bkz. Hürriyet Gazetesi, "Johnson'un Mektubu", 13 Ocak 1966, Sayı 6362, s. 1,7.

17/8/1964

TELEKS:

YUNANİSTAN KARA, DENİZ ve HAVA KUVVETLERİNDEN
LÜZUMLU BİR KISMINI NATO'DAN ÇEKTE.

A T İ N A (A.P.) Yunanistan bu gece, Kuzey Atlantik
Andlaşması Teşkilâtını, Kıbrısın bağımsızlığını müdafaa etmek ve
Türkiye'nin devamlı tehdidini önlemek maksadıyla (Lüzumlu Kara, Deniz
ve Hava kuvvetleri Birliklerini NATO'dan çektiği hususunda haberdar
etmiştir.

YUNANİSTAN KARARINI (REUTER) de veriyor

A T İ N A (REUTER) Bu gece burada resmen açıklandığı
na göre, Yunanistan, Kıbrıs karşı olan tehditlerini yerine getirmek x
maksadıyla, NATO emrine tahsis edilen KARA, DENİZ ve HAVA kuvvetlerini
geri çekmeye karar vermiştir.

YUNANİSTAN TÜRKİYEDEKİ NATO KARARGAHINI SELÂNİK'E
NAKİLETME KARARI ALDI.

A T İ N A (A.P.) Yunanistan Hükümeti, Türkiye'deki NATO
Karargahını, Selânik'e nakletme kararını açıklamıştır.

Yunanistan Dışişleri Bakanı STAVROS KOSTOPULOS, gazete-
cilere, hükümetinin bu kararı telgrafla, Nato Genel Sekreteri ve mütte-
fik yüksek komutanı General LEMNITZER'e bildirdiğini söylemiştir.

030 01 72 454 3

BCA 0300100007245431

E-45 16.8.1954

ATİNA RADYOYU İÇİN SAAT 14.00 HABER BÜLTENİNDEN

A- Yunan başbakanı Papandreu United Press Ajan'sı muhabirinin iki sorusunu cevaplandırmıştır.

Soru 1- Kıbrıs konusundaki politikanız nedir ?

Cevap :Bu sorunuza iki kelime ile cevaplandırabilirim. Sulh ve self-determination. Barış taraftarıyız. Harbi cinnet bir cinnet telâkki ediyoruz.Bununla beraber başkaları harbi kaçınılmaz hale getirirse bütün kuvvetlerimizle Kıbrıs Cumhuriyetinin toprak bütünlüğünü ve istiklâlini koruyacağız.

Kıbrıs halkı için self-determination istiyoruz. Enosis'i temin gayesinde değiliz. Kıbrıs halkına evvelâ kendi kaderini ve istikbalini tayin yetki'si yani self-determination hakkı verilmelidir. Kıbrıs halkı dilerse enosis'i kendi'si isteyebilir.

Soru 2- Muhalefetin tenkitlerine cevabınız nedir ?

Cevap :Bu tenkitler karşısında ilgisizim. Halkın büyük ekseriyetinin sevgisine mazhar bulunuyorum. Millet'in tarihi dönüm noktasında bulunduğu sıralarda devlet adamlarının düşünceği husu'su halka karşı popüler olmak değil, basiretli ve tenkinli olmaktır. Mes'uliyetlerini idrak ederek hareket etmektir.

B- Kıbrıs Dışişleri bakanı vekili Arauzo's "ovyet TA' Ajan'sına dün verdiği demişte ; Kıbrıs Rumlarının tam ve bğimsiz istiklâl dışında hiç bir çözüm yolunu kabul etmeyeceğini ve bu durumu temin için sonuna kadar mücadeleye devam olunacağını söylemiştir. Arauzo's, batılı devletlerin Kıbrıs halkının mücadelesinin manasını zamanla anlayacağını ümit ettiğini de sözlerine ilâve etmiştir.

KIBRIS RADYOYU İÇİN SAAT 8.00 BÜLTENİNDEN :

Türk bombardımanlarından ölen ve yaralananlara ait ilk resmi liste ilân edilmiştir. Bu listede 57 ölü ve 153 yaralı ismi bulunmaktadır. Belirtildiğine göre ölülerden 30 u askeri şahıs, 27 si de sivil halktandır.

030 61 724543

2

BCA 0300100007245432

Kıbrıs ve Atina Radyoları :

10/8/1964
- saat: 14 ve 14,30
haber bültenlerinden

1- Yunan Dışişleri Bakanı Kostopulo^s bu sabah Atina'daki Türkiye Büyükelçisini davet ederek, Güvenlik Konseyinin Kıbrıs'ta ateş kesilme^{si} hü^{ku}mündeki kararına Türkiye'nin riayet etmediğini belirtmiş ve "Türk Hükümetinin nazari dikkatini celbederin" demiştir.

2- Makarios bu sabah verdiği demeçte, Güvenlik Konseyinin "Ateş kes" kararına Kıbrıs Cumhuriyetinin tamamen riayet edeceğini açıklamıştır.

3- Napolide Amerikan 6. ncı filosuna mensup bazı harp gemileri bu sabah meşkul bir istikamete doğru hareket etmişlerdir.

4- Yunan Dışişleri Bakanı Kostopulo^s Türkiye'nin Kıbrıs'a bir çıkarma yaptığı yolundaki haberleri yalanlamıştır.

5- Atina Üniversitesini talebeleri bu gün Kıbrıs ile ilgili bir miting tertipliyecекlerdir.

6- Kıbrıs ve Atina radyoları dünki bombardmanlar sonunda tesbit olunan zayıflık hü^{ku}munda hiç bir haber vermemektedirler. Yalnız Kıbrıs radyo^{su} bir köyde 10 kişinin yaralandığını, bunlar arasında çocukların ve ihtiyarlarında bulunduğunu söylemiştir.

7- Atina ve Kıbrıs radyoları, Kanada Başbakanı ve Sovyet Rusya Başbakanının İnşu ve Makarios'a gönderdikleri meşajlara ve diğer yabancı Devlet adamlarının uzlaştırma gayretlerinden geniş ölçüde bahsetmektedirler.

İkili ilişkilerde dönüm noktasına işaret eden Johnson mektubu Türkiye'ye Amerika yanlısı dış politikasını yeniden değerlendirme ve sorgulama fırsatı sunmuştur.²⁷⁴ Kıbrıs meselesi, devam eden olaylar, karşılıklı tutumlar sonucunda hasar gören Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye-Sovyetler arasındaki ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır.²⁷⁵

Türkiye'nin ABD ile sorunlarının gözlemlendiği bu süreçte belirtilmelidir ki Sovyetler Kıbrıs politikalarında iki yol benimsemişlerdir: Makarios'u destekleyerek Kıbrıs'ın NATO kontrolü altına girmesini engellemek ve NATO'nun güney kanadındaki çatlakları avantaj bilerek Türkiye ve Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmek.²⁷⁶ 1 Kasım 1964'te Kıbrıs ile SSCB arasında imzalan askeri yardım antlaşması ile Moskova Kıbrıs ordusunu modernleştirecekti fakat Moskova antlaşmadan yarar sağlayacağını düşünürken sonuç beklediği gibi olmadı. Çünkü Makarios ile Yunan Papandreou arasında olumsuzluk yaratmıştı. Papandreou Kıbrıs'a yapılabilecek olan tüm yardımları talep ederken, anti-komünistti, bu da alanda Moskova ile işbirliğinin önünü kesmekteydi.²⁷⁷

²⁷⁴ Güneş Şahin, "Türk Basını'nın 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,, Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017 Sayfa: 1474-1494, s.1485-1486. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/325289>, erişim tarihi: 20.12.2019.

Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler",s.463.

²⁷⁵ Giray Saynur Derman and Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler",s.463ç

²⁷⁶ Melek Fırat, "Relations with Greece 1960-1980", editör:Baskın Oran, s.440ç

²⁷⁷ Melek Fırat, "Relations with Greece 1960-1980", editör:Baskın Oran, s.440-441.

Aslında Hruşov, Kıbrıs sorunundan önce Yunanistan’a başvurarak Girit ve Rodos arasında bulunan Karavi adasını alarak bu adada askeri üs kurmak istiyorlardı. Yunanistan ise Sovyetlerin bu isteğine çok belirsiz bir cevap vermişti ve Kıbrıs’ta farklı durumlar ortaya çıkınca Sovyetler de bu durumdan faydalanmak istiyorlardı.²⁷⁸

1964’ün sonlarına kadarki olan süreçte Sovyet politikası Kıbrıs hükümetini ve Makarios’u desteklemek olmuştur. SSCB, Kıbrıs meselesini Akdeniz’de emperyalistlerin çıkarları ile bütünleşmiş bir uluslararası sorun olarak resmetti. Fakat 1964’te Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in Sovyetler Birliği’ne 30 Ekim’den 6 Kasım’a kadarki ziyareti ile birlikte Moskova Kıbrıs tutumunda değişiklikler görülmeye başlandı.²⁷⁹ Değişen Sovyet tutumu ile Türkiye üzerine yapılan suçlamalar bırakılmıştır. Bağımsız ve bağlantısız Kıbrıs’ı vurgulayan²⁸⁰ Moskova’nın tutumundaki bu değişiklikte Makarios’un bağımsızlık yerine Enosis adapteli davranışlarının da büyük etkisi vardır.²⁸¹ Belirtildiği üzere Yunanistan’da komünist karşıtı Papandreou vardır ve eğer Enosis gerçekleşirse ada NATO üssüne dönüşecektir. Bu da Sovyetleri Doğu Akdeniz denkleminde eksi duruma düşürecek niteliktedir. Moskova için Enosis önlenmeli ve Kıbrıs’ın NATO bünyesine girmesi engellenmeliydi.²⁸²

²⁷⁸ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 69.

²⁷⁹ Melek Fırat, “Relations with Greece 1960-1980”, editör: Baskın Oran, s.441.

²⁸⁰ Burçin Canar, “SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), s.231.

²⁸¹ Aysel Aziz, “Sovyetler’in Kıbrıs Tutumları 1965-1970”, s. 202.

²⁸² Burçin Canar, “SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), s. 235.

Türkiye’yi ise bu süreçte sadece Pakistan destekliyordu. Yeni Sabah gazetesi “Biz dünyada yalnız mıyız?” diye sitemlerde bulunurken, ülkede NATO karşıtı düşünceler de güçleniyor ve Yazarlar Birliği Başkanı “Kuruluşundan beri Türkiye’nin NATO’daki varlığı ona hiçbir şey kazandırmamıştır” diyordu.²⁸³

Dışişleri Bakanı Erkin’in Moskova ziyareti sırasında Türk ve Sovyet tarafları Kıbrıs meselesindeki ortak tutumlarını belirten bir bildiri imzaladılar ve bu bildiri ile bir arada yaşama prensibine dayanarak iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirileceğini vurguladılar. Aynı zamanda SSCB, “SSCB’nin yanında olmayan devletler ona karşıdır” anlayışını terk ederek farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin işbirliği içerisinde ilişkilerini devam ettirebildiği anlayışına dayanan bu politika, Moskova’nın Ankara ile birçok alanda ilişkilerinin seyrini belirledi.²⁸⁴

1964 Türk tarafının ziyaretine karşılık 4-15 Ocak 1965 tarihinde Sovyet Parlamento grubundan Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Podgorny başkanlığında yapılan ziyaret süresinde ikili görüşmelerde ağırlık Kıbrıs meselesinde olmuştur. Podgorny, Enosis’e ve adaya yapılacak bir müdahaleye izin vermeyeceklerini, bir devletin yok olmasına müsaade etmeyeceklerini belirtmiş, içerisinde bulundurduğu her iki toplumun da tanındığı ve haklarının korunduğu bağımsız bir Kıbrıs’ın

²⁸³ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 70.

²⁸⁴ Burçin Canar, “SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), s. 227.

devamını arzuladıklarını ve meselenin barışçıl yollar ile çözümlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁵

Türk-Sovyet ilişkilerinin iyi komşuluk ilişkileri bağlamında yürümesi, Kıbrıs meselesi ve ikili ilişkilerde ekonomik işbirliğinin arttırılması hedefleriyle²⁸⁶ SSCB-Türkiye yakınlaşması 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra da görüldü. Sovyet Başbakanı Kosigin 20-27 Aralık 1966'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret bir Sovyet Başbakanının Türkiye'ye yapmış olduğu ilk ziyaret olması ikili diplomatik ilişkiler açısından önemlidir. Aynı zamanda adanın bağımsızlığı vurgulanarak tarafların Enosis'e karşı sergilemiş oldukları ortak tutum bakımından da Sovyet ziyareti önemlidir.²⁸⁷

4 Haziran 1967'de Sovyetler Birliği Kıbrıs konusu ile ilgili bir açıklama yaptı. Açıklamada herhangi bir yenilik yoktu ve Sovyetlerin Kıbrıs meselesi ile ilgili daha önce yaptıkları açıklamalarının tekrarı niteliğinde idi. ABD ise Sovyetlerin açıklamasının Sovyet çıkarlarının bir ifadesi olarak değerlendirirken ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, NATO üyesi ülkelere gönderdiği mektubunda, SİTA'nın yaptığı bu açıklamanın Sovyet çıkarlarını daha da ilerlettiğinin göstergesi olduğunu ve ülke dahilinde mevcut durumun daha da ağırlaştırılmaması amacına hizmet ettiğini ilan ediyordu. Amerikalılar bu durumu,

²⁸⁵ Aysel Aziz, "Sovyetler'in Kıbrıs Tutumları 1965-1970", s. 202-203.

²⁸⁶ Aysel Aziz, "Sovyetler'in Kıbrıs Tutumları 1965-1970", s. 223.

²⁸⁷ Aysel Aziz, "Sovyetler'in Kıbrıs Tutumları 1965-1970", s. 224-225.

Sovyetlerin NATO'yu parçalamak için yeni bir hamle başlattıkları şeklinde yorumladılar.²⁸⁸

İkili ilişkilerin geliştiğinin göstergesi karşılıklı ziyaretler Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 19-28 Eylül 1967 tarihli Sovyetler Birliği'ne yapmış olduğu ziyaret ile devam etti. Bu ziyaret daha çok iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemekteydi. Demirel'in ziyareti ikili ilişkilerdeki soğuk havanın giderilmesi bakımından önemliydi. Başbakan Demirel ziyaret dönüşünde, Türk-Sovyet ilişkilerini geliştirmekte tehlike değil fayda gördüğünü, dış politikanın duygusallıktan uzak rasyonellik çerçevesinde ilerletildiğini ve Sovyetlerle ilişkileri ilerletmeden memnuniyet duyduğunu belirtti. Demirel'in ziyaretini başarılı bulan Sovyet İzvestia gazetesi de bu ziyaretin iyi komşuluk ilişkilerine katkı sağladığını belirtmiştir.²⁸⁹

Görüşmelerde farklı konular ele alındı. Bunların arasında iyi komşuluk, ticari ilişkiler, silahsızlanma, BM'in başarılı olabilmesi için ortak hareket, Yakın ve Orta Doğu sorunu, Vietnam sorunu, Kıbrıs sorunu, Avrupa'nın güvenliği ile ilgili konular vd. önemli konular yer alıyordu. Doğu Akdeniz bölgesinde atmosferin gerilmesinin endişelere neden olduğu belirtildi. Kıbrıs'ın bağımsızlığının engellenmeye çalışılması eleştirildi. Kosıgyn bu konu ile ilgili Sovyetler Birliği'nin daha önceki tutumunu hatırlatırken Kıbrıs probleminin, Kıbrıs devletinin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, önceliklerinin

²⁸⁸ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 277.

²⁸⁹ Aysel Aziz, "Sovyetler'in Kıbrıs Tutumları 1965-1970", s. 233-234.

göz önünde bulundurulması, Ada'da yaşayan toplumların güvenliğinin BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli kararları doğrultusunda temini ve karşılıklı itimadın tesisinin öneminden bahsetti. Görüşmelerden çıkan sonuç o oldu ki, her iki tarafın Kıbrıs problemi ile ilgili düşüncelerinde herhangi bir değişiklik yoktu. Türkiye ise Sovyetler Birliği'nin bu tutumundan memnun idi.²⁹⁰

Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 12-21 Kasım 1969'da Sovyetlere resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret 1964 yılından beri iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde devam ettirilen ziyaretlerin en yüksek düzeyde olanı olması bakımından önemlidir. İlk kez bir Türk Cumhurbaşkanı Sovyetlere ziyaret gerçekleştirmiştir. İkili görüşmelerde çeşitli ekonomik ortaklıklar konuşulmuş ve Kıbrıs meselesi de vurgulanmıştı. Bu noktada Sovyetler Türkiye'nin tutumunu desteklemeye devam ettiklerini ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunduklarını belirttiler.²⁹¹ Kıbrıs meselesi ile ilgili Sovyetler Birliği'nin tutumu Cevdet Sunay tarafından memnuniyetle karşılandı.²⁹² Taraflar arasında yayınlanan ortak bildiri de Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve iki ulusal topluluğun varlığı yeniden vurgulandı.²⁹³

Sunay, Brejnev ile de görüştü. Görüşülen konulardan birisi de Kıbrıs idi. Meselenin barışçı ve siyasi vasıtalarla çözülmesinin zaruri olduğu

²⁹⁰ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 277.281-282.

²⁹¹ Aysel Aziz, "Sovyetler'in Kıbrıs Tutumları 1965-1970", s. 239-240.

²⁹² Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 322.

²⁹³ Burçin Canar, "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)", s.238.

vurgulandı. Kıbrıs meselesinin Rum ve Türk toplumları arasında yaşananlar sonucunda Ada'nın toprak bütünlüğü ve hükumranlık hakları doğrultusunda halledileceğini ümit ettikleri bildirildi. Brejnev'in önerisi ise Ada'daki yabancı güçlerin tamamının çekilmesi yönünde oldu.²⁹⁴

11-17 Nisan 1972'de Yüce Sovyet Presidyum Başkanı Podgorny'nin Türkiye ziyaretinde ikili ilişkiler açısından önemli, taraflar İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi'ne imza attı.²⁹⁵

1974 – 1990 Yılları Arası Kıbrıs Meselesi ve Türk-Sovyet İlişkilerine Etkisi

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasının ardından EOKA, 21 Aralık 1963 yılından itibaren Türklere yönelik saldırılarda bulunmuş ve bu zararlı faaliyetler 1974 tarihinde Türklerin adaya müdahalesini zorunlu hale getirene kadar devam etmiştir. 15 Şubat 1974'te yapılması planlanan müdahaleye Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onay vermediğinden dolayı müdahale gerçekleşmemiş ve ABD'nin adada barış adına gerçekleştirdiği planlar işe yaramamıştır.

1974 yılı Nisan-Mayıs aylarındaki petrol aramaları sırasında Ege Denizi'nin kuzeyindeki adalardan birinde petrol bulunması, zaten kötü olan Türk-Yunan ilişkilerini daha da kötüleştirdi. Bu sefer Ada'nın

²⁹⁴Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 337-338.

²⁹⁵ Erel Tellal, "Relations with USSR 1960-1980", edit: Baskın Oran, s. 469, Burçin Canar,"SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), s.239.

kime ait olduğu konusu Yunanlılar tarafından sorgulanmaya başlarken, Türklerin de adada petrol arama faaliyetlerine başlamaları gerilimi daha da arttırdı. Ordular karşılıklı olarak teyakkuz duruma geçirildi. Bu tür bir ortamda, Türkiye ile Yunanistan arasında herhangi bir anlaşmadan söz etmek mümkün değildi. Kıbrıs problemine yeni bir problem daha eklenmiş oldu.²⁹⁶

Bu durumu Sovyetler Birliği kendi lehine çevirmek için boş durmadı ve Kıbrıs'taki komünistlerle sıkı işbirliğine gitti. Haziran 1974'te Ada'da durumun daha da kötüleştiği anlaşıncı, Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'in Genel Başkanı Ezekias Papaioannu, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nden, silah yardımı istedi. Sebep olarak da AKEL yönetimini, kendi özel korumalarını, diğer devlet ve siyasi yetkililerini, ırkçı EOKA-2 örgütünün teröründen korumak olduğunu belirtti. Papaioannu'nun bu çağrısı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nde görüşüldü ve silah sevkini yapılması hususunda karar alındı. KGB başkanı Y.V.Andropov, gereken talimatları verdi. 13 Haziran 1974 tarihinde KGB "Walter" marka²⁹⁷ 100 tabanca ile 2500 mermiyi gizli yollarla Kıbrıs'a ulaştırdı ve silahlar 4 Temmuz'da AKEL'e teslim etti.²⁹⁸

²⁹⁶ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 407.

²⁹⁷ Özellikle Doğu Almanya Demokratik Cumhuriyeti yapımı "Walter" marka silahlar yollanmıştır ki, bu durum ortaya çıkarsa Sovyetler Birliği kendisine yöneltilecek eleştirilerden yakasını kurtarmayı hedefliyordu ve bu şekilde Berlin'i diplomatik siyasi hedef tahtasına çeviriyordu.

²⁹⁸ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 407.

Sovyetler Birliği Kıbrıs problemini alevlendirmek sureti ile Türk-Yunan gerginliğini savaş noktasına taşıyarak Akdeniz'deki donanma gücünü de artırarak Avrupa'nın güneyinde, Afrika'nın kuzeyinde, Yakın ve Orta Doğu bölgesinde nüfuz kazanmaya ve sıcak denizlere giden yolları kontrol altına almaya çalışıyordu. Sovyetler Birliği, Akdeniz-Basra Körfezi-Hint Okyanusu yolunu ele geçirmek için genişleme siyasetini arttırırken Hindistan'la yapılan anlaşmalar, Bagladeş olayları, Pakistan'ın bölünmesi, Mısır, Irak ve Suriye ile geliştirilen iyi ilişkiler, bu ülkelere Sovyet silahlarının satışı bu amaca yönelik çalışmalardı.²⁹⁹

Kıbrıs'ta ise o günlerde durumlar karışıktı. 14 Temmuz 1974'te adaya gizlice girmeye çalışan Yunan askerlerini 15 Temmuz 1974'te gerçekleşen Yunan darbesi takip etmiştir. Yunan kaynakları tarafından “Apollon Harekâtı” olarak adlandırılan bu darbe ile Kıbrıs Ellen Cumhuriyeti ilan edilmiştir.³⁰⁰ Türkiye’de bu durum büyük tepki uyandırmıştır. Türkiye bu duruma seyirci kalamamış ve adada garantör hakkını kullanarak müdahale etmeye karar vermiştir.

Barış Harekâtı; 20 Temmuz 1974'te Türkiye'nin “Garanti Antlaşması”nın tanıdığı yetkiye dayanarak yaptığı haklı bir müdahaledir. Bu haklı müdahale, Türklere Kıbrıs'ta yapılan saldırılar, Türkleri yok etme planları ve ENOSİS'i engelleme amaçlarından

²⁹⁹ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 408.

³⁰⁰ Zeynep Cumhur, Fikretin Yavuz, *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, ss. 293-294.

doğmuştur.³⁰¹ Harekâtın haklılığını örnekleyecek olursak; 21 Aralık 1963 yılında, içinde 10 Türk'ün bulunduğu iki otomobil, Lefkoşa'nın Türk bölgesinde bulunan evlerine gidebilmek için Rum bölgesinden geçiyordu ve o sırada silahlı Rumlar ile karşılaştılar. Bu karşılaşmanın sonucunda 25 yaşında evli ve iki çocuk babası bir Türk ile 32 yaşında bir kız çocuğu olan anne hayatını kaybetti. Olaylar esnasında seyirci olan 3 Türk ise açılan ateş sonucu yaralandı.³⁰² Fazlaca kışkırtma, saldırı ve ölümle biten olaylara maruz kalan Türklerin durumu Kıbrıs'ta bu şekildeydi. Hal böyle olunca Başbakan Bülent Ecevit, Barış Harekâtında karar kıldı. Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Temmuz 1974 sabahı Lefkoşa'ya oradan da adaya doğru ilerledi. Bu durum adadaki Türk halkı tarafından büyük bir coşku ve mutlulukla karşılamıştır. Barış Harekâtı'nın Türk halkı tarafından nasıl karşılandığını Rauf Denктаş ile yapılmış olan röportajın ilgili kısmından anlayabiliriz; “20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı kutlamaları aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin yeniden doğum günlerini kutlama anlamına gelir. Çünkü Yunan Darbesi başarı ile sonuçlanmış olsaydı Muratağa, Sandallar, Atlılar, Taşkent gibi köylerde yaptıkları toplu katliamları kısa bir süre içerisinde ada sathında da yapacaklardı...”³⁰³ Harekât ile ezilmiş Türk halkının coşkulu kutlamaları, sokağa dökülmeleri yıllardan beri süregelen eziyetlerin biteceği umudu sebep olmuştur. Halkın sevincini,

³⁰¹ H. Sami Denker, *Bir Milletin ve Bir Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu*, Türkar Araştırma Dizisi, Temmuz 2001, s. 3.

³⁰² Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*, 4. Baskı, Haziran 2006, s. 3.

³⁰³ Rauf Denктаş Röportajı – Kıbrıs Harekâtının 35. Yıl Dönümü, www.roportajlik.com/rauf-denktas-roportaji-kibris-baris-harekatinin-35-yil-donumu/, Erişim Tarihi (15 Ocak 2020).

harekâtın umut ışığı olarak nitelendirilmesini Hürriyet Gazetesinin 21 Temmuz 1974'te attığı başlıktan da görebiliriz.



304

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın nasıl değerlendirildiğine bakacak olursak, Birleşmiş Milletler tarafından hak verilen bir davaydı. Güç kullanımına karşı olan BM, Kıbrıs Harekâtını gerekli görmüştür. Harekâtın

³⁰⁴ Sözcü Gazetesi, Rauf Denktaş Anılıyor, Rauf Denktaş Kimdir? , <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/rauf-denktas-aniliyor-rauf-denktas-kimdir-1620165/> , Erişim Tarihi (15 Ocak 2020).

gerekliliğini BM'nin aldığı bu karardan görebiliriz; "... Adada bulunan Türkler ile Türkiye'de yaşayan Türklerin dil, yaşam ve kültür birlikteliğinin olduğunun altı çizilerek, ayrı devlet sınırları içinde bulunulsa dahi bu denli iç içe geçmiş ve tek bir toplum olarak değerlendirilebilecek halkın bir kısmına yapılan saldırının, defî ve sivil insanlara yönelik kanlı eylemlerin sona erdirilmesi amacıyla orantılı bir şekilde yapılan müdahalenin doğal bir meşru müdafaa hakkı olduğu..." şeklinde dile getirilmiştir.³⁰⁵ Birinci Harekât için SSCB'nin düşüncesi adayı NATO kontrolüne girmesini önleme açısından adanın bağımsızlığını ön plana aldığı için Makarios'un SSCB'ye ziyareti sırasında SSCB düşüncelerini açıkça belirtmiş ve eğer adaya herhangi bir müdahale gerçekleşecek olursa Kıbrıs'ı destekleyeceğini belirtmiştir. Türkiye Barış Harekâtı öncesinde dış politikada ABD ile ilişkileri bozmamaya dikkat etmiş ve SSCB ile de yakınlaşma sürecine girmiştir. Bu süreçte SSCB ile İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi imzalanmıştır. Bu bildirge ile Kıbrıs konusunda uzlaşma pekiştirilmiş ve bu açıkça belirtilmiştir.³⁰⁶

Birinci Harekât, 20 Temmuz 1974'ten 13 Ağustos 1974'e kadar devam etmiştir. Birinci Harekât özetle; Kıbrıs harekâtına politik ve stratejik bir indirme ile başlanacak ve kısa sürede yürütülecekti. Harekâtın kalıcılığı için ortak bir planlama yapılacak, hava indirme harekâtı ile Girne Bölgesi ile kıyı bölgesinin kontrolü için 4 evre uygulanacaktı. Birinci

³⁰⁵ Umut Metin, Golden Life Gazetesi, <http://goldenlifegazetesi.com/Rauf-Denktaş-in-anısına-kıbrıs-barış-harekâtı-yazısı-16.html> , Erişim Tarihi (16 Ocak 2020).

³⁰⁶ Burçin Canar, SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, Sayı: 8, Kasım 2018, ss. 238-239.

evre çıkarma ve indirme evresi, ikinci evre birleşme evresi, üçüncü evre kıyı başını genişletme evresi, dördüncü evre doğu ve batı yönünde taarruz evresi olarak planlandı.³⁰⁷ Kıbrıs Barış Harekâtının içeriği ve Türkiye'nin o süreçteki durumunu zamanın Başbakanı Bülent Ecevit ile yapılan röportajları da içeren 60 yıllık görüntülere BBC arşivlerinden ulaşabiliriz.³⁰⁸

Birinci Barış Harekâtı kısa sürdü. Güvenlik Konseyi toplandı ve ateşkes talep etti. Türkiye talebi kabul ettiğinde Rum ve Yunan tehlikesine karşın savunmaz bir bölgedeydi ve Rumlar 103 köye ve şehirlere saldırılar düzenlemişlerdi. Rumların saldırıya geçmeleri hale hazırda bulunan iç savaşı iyice tetiklemişti.³⁰⁹ Cenevre'de, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Kıbrıs Türk ve Rum katılımları ile bir konferans gerçekleşmişti. Bu konferansta Rumlar ve Yunanlar orta yolu bulmaya yanaşmıyor ve bu sırada adada Türklere karşı olan saldırılar devam ediyordu. Cenevre'de İkinci bir konferans toplanmış ve Rumların uzlaşmacı davranmamaları üzerine tekrar başarısız olarak sonuçlanmıştır. Sonuçsuz kalsa da Cenevre konferanslarının niteliği dikkate değerdir. Cenevre'de bir araya gelen milletler, Barış Harekâtını haklı bulmuş ve adada iki toplumun varlığını kabullenmiş ek olarak Kıbrıs Türklerinin özerkliğinin tanınması açısından faydalı olmuştur. Türklere yapılan Rum baskınlarının artarak devam etmesi üzerine 14 Ağustos 1974'te Türk kuvvetleri İkinci Harekâta girişti. Bu harekât

³⁰⁷ Ali İhsan Gürçan, *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ötesi*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2013, ss. 4-5.

³⁰⁸ BBC Arşivlerinde Kıbrıs Harekâtı ve Türkiye, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44899764>, Erişim Tarihi (16 Ocak 2020).

³⁰⁹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Mayıs 2003, ss. 92-93.

sonucu Türkiye adanın kuzey kesimini kontrol altına aldı ve 16 Ağustos 1974'te ateşkes ilan etti. Karpaz Yarımadası'nın doğusundan batıda Yeşilırmak'a kadar uzanan ve bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan bölgenin kuzeyi Türklerin eline geçmiştir.³¹⁰

İkinci Barış Harekâtı üzerine 22 Ağustos 1974'te, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bir konferans talebinde bulunmuş ve BM Güvenlik Konseyi, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs ile birlikte var olan sorunları çözmeyi talep etmiştir. Ve bu talep SSCB'nin Yunan tarafının görüşüne uygun bir nitelik taşıdığını gösterir.³¹¹

Sovyetler BM kapsamında uluslararası bir konferans önerisinde bulunurken aslında hedeflerinde sorunun çözümünde belirleyici güçlerden biri olmak, NATO'yu zayıflatmak, Akdeniz'e inmek vardı. Ancak Sovyet önerisine Kıbrıs ve Yunanistan hükümetlerinden destek gelirken, Türkiye, ABD, İngiltere, Çin karşı çıktılar.³¹²

Sovyetler Birliği, 23 Ağustos 1974'te Kıbrıs meselesinin tarafların kısılcısından çıkıp artık uluslararası bir sorun haline geldiğini dünyaya duyurmuştur. Birinci Harekâta ılımlı yaklaşan SSCB, İkinci Harekâta olumsuz yaklaşmıştır. SSCB taraflara karşı farklı rollere bürünse de

³¹⁰ Hasan Yılmaz, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 1, 2017, s. 93.

³¹¹ Zeynep Cumhur, Fikretin Yavuz, *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, s. 297.

³¹² Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 420.

isteği netti. Kıbrıs'ın NATO denetimine girmesini de Enosis'i de istemiyordu. İstekleri doğrultusunda adanın bağımsızlığını savunan SSCB'nin politikası adayı kendisiyle baş başa bırakmaktı.

Türkiye, Barış Harekâtından sonra yeni bir gelişme ile karşılaştı. 5 Şubat 1975'te ABD, Türkiye'nin adaya gerçekleştirdiği harekâttan dolayı askeri yardımı kesmiş ve silah ambargosu koymuştu. Ambargo Türkiye'de hoş karşılanmadı. Büyük tepkiler aldı ve bunun üzerine Türkiye, üslerini kapatacağını ABD'ye belirtti. ABD başkanı Ford ise Türk hükümetinin kararını tekrar gözden geçirmesini istemişti. Kısaca Amerika, Türkiye ile ilişkilerinin bozulmaması açısından üsler ile ilgili olan kararı Türkiye'nin değiştirmesini umut etmiştir.³¹³ Bu sırada 8 Haziran 1975 yılında ise Kıbrıs'ın Türk kesimin gerçekleşen bir referandum ile Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin anayasası çoğunluk oyu ile kabul edildi. Yeni KTFD'nin karşılaştığı sorunlardan biri de Nüfus Mübadelesi oldu. İngiliz yönetiminin zorlu şartlarından dolayı göç eden Türklerden dolayı Barış Harekâtı sonrası ele geçen topraklarda ekonomik kalkınma açısından iş gücüne ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaç dolayısıyla nüfus artımı gerekliydi ve bu nüfus, Anadolu'dan adaya yapılacak göç ile sağlanacaktı.³¹⁴ Nüfus Mübadelesi ile görünen manzara artık Kıbrıs adasının iki ayrı toplumlu, iki devletli bir toprak

³¹³Milliyet Halk Gazetesi, 26.07.1975, Doğan Yayınları 2009, s. 1. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1TaxDoAaa_x2B_St1l89IASL2Q_x3D_x3D_ErisimTarihi:17.01.2020.

³¹⁴ Erdem Çanak, Barış Harekâtı Sonrasında Adana'dan Kıbrıs'a Gerçekleştirilen Nüfus Nakli (1975-1976), *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, Kış 2015, ss. 144-146.

olduğudur. Kıbrıs bu durumun doğuracağı sorunlar ile ilerleyen süreçlerde yüzleşecektir.

Sovyetler Birliği Barış Harekatından sonra hem adadaki ihtilafları daha da arttırmak hem de Türkiye’yi bağlantısız bir ülkeye dönüştürerek onu Sosyalist Blok’a yaklaştırmayı hedef olarak belirlemiştir.³¹⁵

1975 yılı başlarında Sovyetler Birliği’nin Ankara’daki Büyükelçisi değişti, görev başına gelen A.A.Rodionov Ankara’ya hareket etmeden önce Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Kosıgyn ile görüştü. Kosıgyn “Türkiye ile Kıbrıs konusunda tartışıyoruz, ancak bu tartışmalar bizi bir birimizden ayırmamalıdır. Öyle yapmalıyız ki, Kıbrıs problemi Türkiye ve Yunanistan’la olan ilişkilerimize zarar vermesin. Biz komşuyuz, aramızda sınır sorunu da yok. İlişkilerimiz gelişmeli ve güçlenmelidir. Bu açıdan ekonomik ilişkilerin sürdürülmesinin önemi büyüktür” dedi.³¹⁶

28 Ocak 1975’te Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün ile Büyükelçi Rodionov bir araya geldiklerinde görüşülen konulardan birisi de Kıbrıs idi. Bakan Ökçün, Kıbrıs’ın Türk kesimine turistik ziyaretlerin gerçekleştirilmesini ve Moskova-Girne hava hattının açılmasını teklif etti. Bakanın teklifi dolaylı olarak Kuzey Kıbrıs Türk Devleti’nin bağımsızlığının tanınması amacı ile yapılmıştı, diğer yandan ise

³¹⁵ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 421.

³¹⁶ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 424.

Sovyetler Birliği'nin Yunanistan ve Kıbrıs ile olan ilişkilerini irdeleyen bir dizi çabaları ise perde arkasında saklıyordu. Büyükelçi Rodionov ise bu tekliflere itiraz ederek, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olduğundan dolayı kimseye kendi adına konuşma yetkisi vermediğini vurguladı.³¹⁷

Türkiye, Rumlarla ve Yunanistan ile Kıbrıs'ta yaşadığı problemlere Amerika ile de silah ambargosu sorununun eklenmesinin sonucunda SSCB ile ilişkisini asgari düzeyde olsa da iyi tutmayı planlıyordu. SSCB ile ilişkilerin sağlıklı gitmesi önemliydi çünkü dış politikada dikkatli davranması gereken problemlili bir dönemdeydi. Ambargo devam ettiği sırada Haziran 1978'de Türkiye ile SSCB arasında İyi Komşuluk ve Dostça işbirliği Siyasal Belgesi imzalandı fakat 12 Eylül 1978'de ambargonun kaldırılmasıyla SSCB bu durumun adadaki barış ortamı açısından tehlikeli olabileceğini belirtti ve olumsuz karşıladığı açıktı. SSCB ile Türkiye'nin ilişkilerinin sekteye uğradığı ilk olarak burada görülür. Ambargo kaldırıldıktan sonra 18 Kasım 1980'de Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanıp 1 Şubat 1981'de Resmi Gazetede yayınlanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşmasıyla Türkiye'deki Amerikan üsleri konusu da çözüme ulaşacaktı.³¹⁸

1979 SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Türkiye SSCB ilişkilerinde önemli bir yer edinmiştir. İşgalin sebeplerini inceleyecek olursak; SSCB, sıcak denizlere inmek, Basra Körfezine ulaşabilmek, Orta Doğu'nun enerji kaynaklarına yakınlık sağlayabilmek, Çin'i ve İran'ı kontrol altında

³¹⁷ Musa Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 498.

³¹⁸ Umut Arık, Kıbrıs Krizi, *LAU Sosyal Bilimler Dergisi* (2:1), Haziran 2011, s. 20.

tutabilmek gibi etmenler yer ediyor gibi gözükse de asıl sebep Afganistan'daki İslamcılara karşı yapılan müdahale idi. Rejim korunur ve ABD Afganistan'ı kontrol edebilirse bu SSCB için bir risk olacaktı.³¹⁹ SSCB'nin bu düşünceleri sonrasında Afganistan'a müdahalesi gerçekleşti ve Aralık 1979'da SSCB, Afganistan'a doğru ilerledi. Bu durum Türkiye tarafından hoş karşılanmadı ve Türkiye, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesini kınadı.³²⁰ Türkiye'nin bu tutumu ikili ilişkilerde gerilime sebebiyet vermiştir.

1980'lere gelindiğinde dönemin en önemli olayı; KKTC'nin ilk Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş 15 Kasım 1983'te KKTC'nin bağımsızlığını ilan etmiş olmasıdır³²¹. Kıbrıs Türk tarafı bu haberi duyurmuş ve Türkiye tarafından aynı gün tanınmıştır.³²² Birleşmiş Milletler ise bu kararı kınamış ve Pakistan, Bangladeş Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanıdıktan sonra Birleşmiş Milletler ve İngiltere bu iki ülkeyi kararlarından döndürmüşlerdir. BM Güvenlik Konseyi bu durumdan ileri derecede rahatsız olmuş ve 541 sayılı kararı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınmaması yönünde çağrıda bulunmuştur.³²³ SSCB de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni

³¹⁹ Ahmet K. Han, Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme, *Orta Doğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı: 2, Ocak 2011, s. 65.

³²⁰ Erhan Büyükkakıncı, Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 2004, s. 10.

³²¹ Gözlem Gazetesi, Rauf Denktaş KKTC Kuruluş İlanı ve KKTC Tanıyan Ülkeler 2018, 15.11.2018, <https://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/252/1107415/rauf-denktas-kktc-kurulus-ilani-ve-kktc-taniyan-ulkeler-2018.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

³²² Zeynep Cumhur, Fikretin Yavuz, *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, s. 306.

³²³ Pınar Akarçay, KKTC'nin Türk Dünyası Tarafından Tanınması: Durumlar, Etkiler ve Sonuçlar, *International Journal Of Science Studies*, Sayı:62, Kış 2017, s. 448.

tanımayan ülkelerden idi. İlerletilmeye çalışılan dostluk bağlarına karşın Sovyetlerin bu tutumu Türkiye’de güvensizlik algısı yaratmıştır.

1986 yılına gelindiğinde Rumlar silahlandırmayı sürdürüyorlardı. Rauf Denктаş Rumların adayı Yunanistan’a bağlamak için faaliyetlerini sürdürdüklerini belirtti. Silahlanmanın getireceği sonuçlardan çekinen Rauf Denктаş uluslararası yardım talebinde bulundu ve Enosis’i yasaklayan bir çözüm istedi.³²⁴ Rumlar zararlı faaliyetlerine devam ettiği sırada SSCB’nin Kıbrıs sorununa büyük bir katkısı oldu. 21 Ocak 1986 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine verdiği öneride Kıbrıs sorununa ilişkin çözüm yolu sundu. 29 Mart 1986’da BM Genel Sekreteri ile özel temsilciler arasında fakat Rum kesim hariç olacak şekilde “Çerçeve Anlaşması Taslağı“ imzalandı.³²⁵ Çerçeve Anlaşması Taslağı temelde Kıbrıs’ta iki uluslu federal bir devletin kurulmasını, Rum Cumhurbaşkanı ve Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkına sahip olmasını ve Türk kesimin, Kıbrıs topraklarının yüzde yirmi dokuzunun üzerinde bir orana sahip olmasını öngörüyordu.³²⁶ Çerçeve Anlaşması Taslağı’nı Rauf Denктаş kabul etse de Rum tarafının reddi üzerine herhangi bir yarar sağlanamadı.

³²⁴Milliyet Halk Gazetesi, 21.01.1986, Doğan Yayınları 2009, s. 5. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/XIUj0s6o8Rr1Df0qUyZY2w_x3D_x3D_ Erişim Tarihi: 04.02.2020.

³²⁵ Zeynep Cumhur, Fikretin Yavuz, *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, ss. 309-311.

³²⁶ Kıbrıs Haberleri, www.kibrishaberoku.com/haber/29-artinin-hikayesi-taslak-cerceve-anlasmasi-taraflara-sunuldu/2423 Erişim Tarihi: 04.02.2020.

Soğuk Savaş döneminden sonra Türkiye ve SSCB ilişkileri ABD ekseninde ilerlemiş bu duruma bağlı olarak gelişen olaylarla şekillenmiştir. Türkiye bu dönemde genel olarak Batı yanlısı olmuş ve Sovyetler ile ilişkilerini minimalde tutmuştur. Soğuk Savaş dönemi sonrasında iki ülke arasında uyuşmazlıklar görülmüş fakat zamanla her iki ülke kısa süreli olsa dahi iyileşme sürecine girebilmiştir.³²⁷ 1970’li yıllardan 80’li yılları kapsayan süreçte Kıbrıs’taki güncel gelişmelere bağlı olarak ilişkilerinin şekillendiğini gördüğümüz iki ülke, genel olarak Sovyetlerin, ABD ve NATO ülkelerinin Kıbrıs’ta etkin olmasını tehdit olarak algılaması ve bundan dolayı Türkiye ile ilişkilerini sıcak tutmaya çabalamasından kaynaklandığını görebiliriz. 1980’li yıllarda Türk Rus ilişkilerini etkileyen bir diğer etmen ise ekonomi olmuştur. 1984 Doğal gaz anlaşması ile iki ülke yakınlaşması gerçekleşmiş ve Türkiye bu sayede sadece ekonomik alanda değil siyasi alanda da kazanımlar elde etmiştir.³²⁸ 1990’lı yıllara geldiğimizde iki ülke arasındaki ilişkilerin fazlaca iyileşme göstereceği bir döneme adım atılacaktır.³²⁹

³²⁷ Salih Yılmaz, Abdullah Yakşı, Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türk Rus İlişkileri, Türk Rus İlişkileri, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 17, Mayıs 2016, ss. 10-11.

³²⁸ Salih Yılmaz, Abdullah Yakşı, Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türk Rus İlişkileri, Türk Rus İlişkileri, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 17, Mayıs 2016, s. 32.

³²⁹ Mitat Çelikkpala, 1990’larda Günümüze Türk-Rus İlişkileri, *Avrasya Dosyası TR Dizin Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2007, s. 267.

3) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Meselesi:

Türkiye-Rusya

Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı devrildi. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Rusya Federasyonu'nun uluslararası bütünleşmeye dahil olmak için yeni bir zemin bulması gerekmektedir. Çünkü komünizm çökmüş, Soğuk savaş liberal kapitalizmin zaferi ile sonuçlanmıştı.³³⁰ Amerikalı eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'ye göre, soğuk savaş bitirmiş olan olay da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır.³³¹

SSCB-komünist blokun çöküşü sadece 1945-1990 yılları arasında tüm dünyada varlığını sürdüren bir güç cephesinin dağılımı değil, aynı zamanda da ideolojilerin dağılmasıdır. Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya Federasyonu yeni devlet misyonu arayışı içindedir. Bu arayış içerisinde Rus Ortodoks geleneğinin misyonu yapılanma sürecinde büyük önem içermektedir.³³²

İdeolojik cepheleşme ve dengeleme sistemine dayanan iki kutuplu dünya resminin yok olması yeni bir dönemin başlangıcıdır. 1989'da

³³⁰ John Dumbrell, "America in the 1990s: Searching for Purpose", Chapter 5, in M.Cox and D. Stokes(editors), "*U.S. Foreign Policy*", Oxford University Press, 2008, 89.

³³¹ Oral Sander, "Siyasi Tarih 1918-1994", İmge Kitabevi Yayınları, 1996, 5.Baskı, Ankara, s.522.

³³² Nadim Macit, Soğuk Savaş Sonrası Rusya'da Ulusal İdeolojinin Oluşumu, Din ve Diplomasi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, X/2 (Kış 2010), 97-122, 97. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/406600>, erişim tarihi:10.01.2020.

Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan tarihsel gelişmeler geleceğin yol haritasını belirleyen önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Modern dünya sisteminin diğer yüzü olan SSCB'nin 1991'de çöküşünden sonra dünya gündemine canlı bir şekilde yeniden taşınan siyasal denklemlere kültürel kimliklerin ve dini inançların da eklendiğini görmekteyiz. Bu süreçte Rus Ortodoks kilisesinin rolünü de Rusya'nın yeni dünyada dış politikasını oluştururken bir etmen olarak görmek zorundayız.³³³

Bu bağlamda Ortodoks kilisesinin rolünü iyi anlamalıyız. Kilise devletin istekleri çizgisinde hareket etmiş, bağımsız bir kurum gibi gösterilerek Rusların iç ve dış politikalarının belirleyicilerinden biri olmuştur. Denilmektedir ki, Ortodoksluk ve Ortodoks coğrafya, Rus politikasının sacayaklarından birisidir.³³⁴

Rusya Ortodoksluk bağlantısını kullanarak dış politikasını yönlendirmiş ve diğer ülkelere nüfuz etmiştir. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi Rektörü Yu. E. Fokine Rus diplomasi teşkilatının ruhban sınıfı ile olan irtibatını açıklarken piskoposluk bölgelerinde yapılan faaliyetleri, özellikle Kıbrıs, Norveç, İngiltere gibi ülkelerde kaydettikleri adımları anlatarak şöyle der: “Kıbrıs Ortodoks

³³³ Nadim Macit, Soğuk Savaş Sonrası Rusya'da Ulusal İdeolojinin Oluşumu, Din ve Diplomasi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, X/2 (Kış 2010), 97-122, 98. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/406600>, erişim tarihi:10.01.2020.

³³⁴ Nadim Macit, “İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye”, Ay, November 2016, Ankara, s.247-248.

Kilise ile büyük bir hızla ilişkilerimizi ilerlettik. Hatta yeşil hattın ötesindeki arkadaşlarımızla da ilişki kurmaya çalıştık, burası Kuzey Kıbrıs'dır".³³⁵

Bu nedenle yeni dünya düzeninde Rusya'nın yeniden süper güç konumuna ulaşması hedefini³³⁶ göz önünde bulundururken Rusya'nın Ortodoks ekseninin yayılması için girişimlerini de hesaba katmalıyız.³³⁷ Bu demektir ki Soğuk Savaş sonrası Rusların Kıbrıs tutumunu Makarios-AKEL, komünist parti üzerinden açıklayamayız, aynı zamanda Ortodoks geleneğe de dikkat çekmeliyiz. 1991 sonrasında Rusya, Kıbrıslı Rumların tezi olan birleşik Kıbrıs'ı desteklemiş, Rusya ile Güney Kıbrıs arasındaki ilişkilerdeki gelişmeler önemli oranda artmış ve Rusya, Kıbrıs'ta birçok yatırım yapmıştır.³³⁸

1990'lı yıllarda da Kıbrıs meselesi uluslararası ilişkilerin faal problemlerinden biri olmayı sürdürmüştür. Bu mesele bağlantılı kriz noktalarından Türk dış politikası ile bağlantılı olanı Kıbrıs Rum kesiminin Yunanistan ile imzaladığı ortak Savunma Doktrini çerçevesinde³³⁹ Kıbrıs adasına 1997'de Rusya'dan alınan 140 kilometre menzile sahip S-300 füzeleri olmuştur. Bu füze yerleştirme girişimi

³³⁵ Nadim Macit, "İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye", Ay, November 2016, Ankara, s. 248.

³³⁶ Mesut Hakkı Caşın and Giray Saynur Derman, "Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin penceresinden Yeni Ufuklar", SRT, no:3, Ankara 2016, s.306.

³³⁷ Özgün Erler Bayır, "Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations", (*International Journal of Turcologia*, Vol: IX N: 17 - Printemps / Spring 2014, 89-101), s.95.

³³⁸ Özgün Erler Bayır, "Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations", (*International Journal of Turcologia*, Vol: IX N: 17 - Printemps / Spring 2014, 89-101), s.95-96.

³³⁹ Ali Balcı, "Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.216.

Türk tarafından büyük bir güvenlik tehlikesi olarak yorumlanmış ve Ankara bu füzelerin yerleştirilmesine karşı çıkacağını belirtmiştir. Gerilim devam ediyorken ABD müdahale etmiş ve Rusya'dan alınan füzeler Türkiye menzil sahasının dışında kalacak şekilde Yunanistan'a ait Girit adasına konuşlandırılmış ve böylelikle füze krizi çözümlenmiş oldu.³⁴⁰

Birleşmiş Milletler süregiden Kıbrıs meselesini çözüme kavuşturmak için Annan Planı'nı önerdi. Bu plan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti olarak yeniden yapılandırılmasını ileri sürmekteydi. Kasım 2002'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından sunulan ve Kıbrıs'ın 2004'te gerçekleşmesi beklenen AB üyeliği öncesinde iki toplum-tek devlet modeline göre birleşmesini esas alan planın Kıbrıslı Türkler tarafından kabul edilmesine rağmen Rumlar tarafından onay alamamıştır. Planın Kıbrıslı Rumlar tarafından reddedilmesinin akabinde ise Kıbrıs Rum Kesimi adanın tümünü temsil edecek bir şekilde Avrupa Birliği üyesi olmuştur.³⁴¹

Adanın iki toplumu olan Kıbrıslı Türkler ve Rumlar için 24 Nisan 2004'te referandum düzenlendi.³⁴² 24 Nisan'da Kıbrıs'ta Türk ve Rum

³⁴⁰ Ali Balcı, “*Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*”, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.218-219.

F. Stephen Larrabee and Ian O. Lesser, “*Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*”, RAND, 2003, Santa Monica, s.79.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1027.1274&rep=rep1&type=pdf>, erişim tarihi: 15.01.2020.

³⁴¹ Emre Erşen, “Zihinsel Kurgular ve Dış Politika: Avrasyacılık Örneği” derleyen: Gülден Ayman, “Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika”, Yalın yayıncılık, 2012, İstanbul, s.131.

³⁴² Özgün Erler Bayır, “Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations”, (*International Journal of Turcologia*, Vol: IX N: 17 - Printemps / Spring 2014, 89-101), s.96.

halklarının ayrı ayrı ve eşzamanlı yaptığı referandumlarda Annan Plan'ı Kıbrıs Türkleri tarafından %64.9'luk seviyede destek bulurken, Rumlar tarafından %74.8'lik plana ret gelmiştir.³⁴³

ABD ve İngiltere'nin 24 Nisan'daki referandum öncesi Annan Planı hakkında güvence vermek amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nde 21 Nisan 2004 tarihinde ortaklaşa sundukları karar tasarısı Rusya'nın vetosu ile karşılaşmıştır. Böylece aslında Moskova'nın Kıbrıs meselesindeki rolünün görünenden çok daha fazla olduğu belirginleşmiştir. Kıbrıs meselesi patlak verdiğinden bu yana Moskova'nın rolü az olarak görünmüş ve SSCB'nin dağılması ve küresel güç statüsünün yitiren ve kendi sorunları ile içine dönmüş Rusya, Kıbrıs sorununun hep kenarında kalmıştır. Fakat, iktidarı Boris Yeltsin'den devralan ve Rusya'yı bölgesel bir güç haline getiren Vladimir Putin ile beraber Moskova tekrardan Kıbrıs meselesinin çözümü sürecinde aktif olmak için girişimler başlatmıştır. Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak bu dönemde Ankara'nın Rusya ile etkileşimde olması Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 2004 yılı 23-26 Şubat tarihleri arasında Moskova'ya resmi ziyareti ile başlamıştır.³⁴⁴ Gül, bu ziyaretinde Dışişleri Bakanı İgor İvanov ve kabinenin diğer bazı üyelerinin yanı sıra Başkan Vladimir Putin ile de görüşmüştür. Bu ziyaret esnasında Bakan Abdullah Gül, Türkiye ile Rusya arasında hızla

³⁴³ Mehmet Hasgüler and Murat Özkaleli, Kıbrıs'ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada, ALFA, Ocak, 2011, s. 2.

³⁴⁴ Mitat Çelikpala, "Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği", Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi(EDAM), Nisan 2019, s.9. http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/MITAT_BUGUNE-TARİH-OLARAK-BAKMAK-1.pdf, erişim tarihi:21.01.2020.

artan ekonomik ve ticari ilişkileri referans göstererek, meselenin çözüm uğraşları için Moskova'nın desteğini resmen istemiştir.³⁴⁵

Her ne kadar Rusya BM'de bu tasarıyı reddetmiş olsa da Türklerin evet demesi üzerine Moskova Kıbrıs politikasında bazı değişikliklere gitme ihtiyacını hissetmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Haziran 2004'te İstanbul'da Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'le yaptığı görüşmede KKTC'ye yatırım yapmak isteyen Rus şirketlerinin engellenmeyeceğini belirtmiş ve Rusya Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Türk kesimine mali ve ekonomik yardım yapma çağrısında bulunarak rotasını yeniden çizmiştir.³⁴⁶

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Kıbrıs Türklerine karşı örülmüş olan izolasyonun yok edilmesi hususunda güçlü bir çağrıda bulunmuş ve şimdiye kadar “Kıbrıs Müslüman Türk Toplumu” adı altında İKÖ faaliyetlerine katılan KKTC'nin bundan böyle “Kıbrıs Türk Devleti” adıyla anılmasına yönünde karar vermiştir. Rusya'nın Kıbrıs politikasındaki dönüşümlerin ilk sinyalleri de İKÖ 31.Dönem Dışişleri Bakanları toplantısı sebebiyle İstanbul'da bulunan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov tarafından verilmiştir. 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret eden Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov İstanbul'da yazılı bir açıklama yapmıştır.

³⁴⁵ Sinan Oğan, “Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Politikası”, 6 Şubat 2005, <http://turksam.org/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi>, erişim tarihi:20.01.2020.

³⁴⁶ Sinan Oğan, “Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Politikası”, 6 Şubat 2005, <http://turksam.org/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi>, erişim tarihi:20.01.2020.

Lavrov: “ Uzlaşma arayışının, Kıbrıs’taki hem Rumlar, hem de Türklerin yasal çıkar ve kaygıları dikkate alınarak, gönüllü esasta olması gereğinden hareket ediyoruz. Rusya, Kıbrıs Türklerine mali ve ekonomik yardım yapılması yönündeki adımları destekler. Bu yardımlar, BM’nin Kıbrıs ile ilgili kararlarını ihlal etmeyecek uluslararası mekanizmaların kurulması koşuluyla yapılmalıdır” demiştir.³⁴⁷

Rusya çözüm sürecinde sürekli olarak Annan Planı’nın aceleye getirildiğini ifade etmiş ve kendilerine danışılmadan hazırlandığını ileri sürmüştür. Moskova, Kıbrıs için adil, sürdürülebilir ve kalıcı bir çözümün olması gerektiğini ve bu sebeple de dış baskılar ve müdahaleler yerine iki tarafın anlaşmasıyla sorunun çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Rusya, Türklerin referanduma evet demesi ile Kıbrıs politikasında bazı değişikliklerin olması gerektiğini anlamış ve Türklere uygulanan ekonomik ve ticari ambargoların çözümün bir parçası olması şartıyla kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁸

B. Doğu Akdeniz’de Neler Oluyor?- Son Gelişmeler

Uluslararası güvenliğin önemli bileşenlerinden biri olan enerji güvenliği birbirine geçmiş jeopolitik, ekonomik ve stratejik halkaları

³⁴⁷ Sinan Oğan, “Rusya Federasyonu’nun Kıbrıs Politikası”, 6 Şubat 2005, <http://turksam.org/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi>, erişim tarihi:20.01.2020.

³⁴⁸ Sinan Doğan, “Rusya Federasyonu’nun Kıbrıs Politikasında Temel Değişiklik Yok”, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, TÜRKSAM, 27 Ocak 2005, <http://turksam.org/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasinda-temel-degisiklik-yok>, erişim tarihi:20.01.2020.

kapsamaktadır. Bu doğrultuda, enerji rezervlerinin kıtlığı durumu ve devletlerin enerji devlerine her geçen gün artan bağımlılıkları devletlerin ciddi endişelerinden biri olarak gündemde yerini korur durumdadır. Bu nedenle de her devlet enerji arzını güvene almak için çeşitli politikalar gütmektedir. Küresel dünyanın temel enerji kaynağı olarak petrol/doğal gaz politikalarına odaklanıldığında, enerji arz/talep dengesindeki artan talep çizgisinin devletleri enerjisi-zengin bölgelere nüfuz etmeye ittiği görülmektedir.³⁴⁹ Enerji güvenliği kavramı, kendini bir düzen ve denge unsuru olarak sunmaya çalışsa da günümüzdeki gerçekler enerji güven-siz-liği sorunsalını doğrular niteliktedir.³⁵⁰

Devletlerin enerji kalemindeki hırslı talepleri, enerjisi ile zengin bölgeleri çatışma alanlarına çevirmiştir. Çünkü, dev güçler siyaseti ile hafızalara kazınmış, uluslararası güçlü devletlere göre bir bölgeden beslenmek için öncelikle bir güç boşluğu oluşturmak gerekmektedir, bu nedenle de o bölgeyi fitilleyecek bir kaos yaratmak gerekir ki devler orada nüfuz politikalarını yürütebilsinler. Bugün Orta Doğu, Kafkaslar, Asya ve sıcak gelişmelerin sergilendiği Akdeniz'e bakıldığında, güç politikasının yarattığı hasarları ve tahribatları görmek daha kolay olacaktır.³⁵¹

³⁴⁹ Sam Raphael and Doug Stokes Raphael, "Energy Security." In *"Contemporary Security Studies"*, (2nd ed., edited by Alan Collins, 378-393. New York, NY: Oxford University Press, 2010) s. 378 ve 391

³⁵⁰ Sam Raphael and Doug Stokes Raphael, "Energy Security." In *"Contemporary Security Studies"*, (2nd ed., edited by Alan Collins, 378-393. New York, NY: Oxford University Press, 2010) s. 379

³⁵¹ Tutku Dilaver, "Eastern Mediterranean Energy: An Opportunity or a Danger?", *Avrasya Çalışmaları Merkezi, (AVİM)*, Analysis No.2018 / 27. October 01, 1-5, s.1,

Bölgedeki son gelişmeler sonucunda, komşu devletlerin ve uluslararası güçlerin dahil olduğu Doğu Akdeniz krizi, günümüz gerilim merkezlerinden biri olmuş durumdadır.³⁵² Alanda keşfedilen geniş enerji yatakları, konunun aktörlerini, oyunun sonucunda çıkartılacak olan z-raporunda sıfır (0) sonucunu görmemek için, bölgesel denklem politikalarını rasyonel şekilde ayarlamaya teşvik etti.

Amerikan Jeolojik Araştırma Merkezi keşiflerine göre, Doğu Akdeniz havzasında enerji rezervleri keşfedildi. Tamar yataklarında ve Levant havzasında 3,45 trilyon metreküp doğal gaz rezervi ve 1.7 milyar varil petrolün keşfi ile bölge sıcak gelişmelerin merkez noktası oldu.³⁵³ Levant havzasındaki yeni keşfedilmiş doğal gaz yatakları, devletlerin bölgedeki enerji hesaplamalarını derinden etkilemiştir.³⁵⁴ Coğrafi olarak, alanda faal olarak bulunan komşu devletler: Türkiye, KKTC, Mısır, Yunanistan, Lübnan, Suriye, Libya, İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi yanında ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya da aktif politika izlemektedir. Alanda aktif enerji diplomasisi yürüten uluslararası güçler, enerji şirketlerini bölgeye yönlendirmiş ve sondaj,

<https://avim.org.tr/en/Analiz/EASTERN-MEDITERRANEAN-ENERGY-ANOPPORTUNITY-OR-A-DANGER>, erişim tarihi: 02.11.2019

³⁵² “Doğu Akdeniz Sondaj Krizi”, 14.11.2019, <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/dogu-akdenizde-sondaj-krizi>, erişim tarihi: 20.11.2019

³⁵³ “Doğu Akdeniz’de Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var?”, 31.12.2019, Euronews, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, erişim tarihi: 10.01.2020

³⁵⁴ Pasquale De Micco, “The Prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU?” , Directorate-General For External Policies Policy Department, European Parliament, Brussels ,April 2014, DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_95 April 2014PE 522.339, 1

Ayrıca bkz., “Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean”, U.S. Geological Survey, Nisan 08, 2010, <http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=2435> .

çıkarma ve paylaşım süreçlerinde hegemon olmak için uğraşmaktadırlar.³⁵⁵

Bölgedeki gaz devrimi Kıbrıs üzerindeki geçmişten gelen meseleyi yeniden gündeme taşıyacak yakıtı sağladı.³⁵⁶ Bölgede devletler tarafından dengelenen enerji denklemi, devletlerin günün sonunda kazanan pozisyonda olması için, çeşitli ittifakların kurulduğu, işbirliği zeminine oturtulmuş ilişkiler bütününe gerekli kılmaktaydı. Kıbrıs meselesinin uzun tarihi dolayısıyla da, Doğu Akdeniz tahterevallisinin ana iki, karşıt eksenini kümelmesi belliydi: bir tarafta uluslararası alanda tanınan, AB üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti, karşı tarafta ise sadece Türkiye tarafından tanınan KKTC.³⁵⁷ Kıbrıs oyunu geçmişte olduğu gibi bugün de iki aktör ile sergilenmeyecektir, devletler kendi politikaları güdümünde ittifaklaşmalar kurmaktadır ve böylece bölge bir güç oyunu için zemin olmaktadır.

Doğal gaz keşifleri öncesinde ve sonrasında bölgede oldu-bittiler yaratarak defteri kapatmak isteyenlere karşı kararlı duruş sergileyen Türkiye, her ortamda Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumlar ile eşit haklara

³⁵⁵ Ali Murat Alhas, “Energy Resources in Eastern Mediterranean:an overview”, 15.06.2019 <https://www.aa.com.tr/en/economy/energy-resources-in-eastern-mediterranean-an-overview/1504786>

“Eni'den Sonra Exxon'un Gemileri Doğu Akdeniz'e Gidiyor”, 03.03.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/eni-den-sonra-exxon-un-gemileri-dogu-akdeniz-e-geliyor/4279095.html>, erişim tarihi: 10.12.2019

“Doğu Akdeniz - Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?”, 10.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>, erişim tarihi: 10.12.2019

³⁵⁶ Hakim Darbouche, Laura El-Katiri, and Bassam Fattouh, “Eastern Mediterranean Gas:What kind a game-changer?” *The Oxford Institute for Energy Studies*, NG 71, December 2012, 8

³⁵⁷ Semih Idiz, “Energy reserves add new twist to Cyprus talks”, февраль 11, 2014, Read more: <https://www.al-monitor.com/pulse/ru/originals/2014/02/cyprus-talks-turkey-greece-energy-reserves-region-stability.html#ixzz67VadNH9s>

sahip olduğunu belirtmekte, dolayısıyla Kıbrıslı Türklerin de adanın ortak sahibi olarak, keşfedilen hidrokarbon ve doğal gaz rezervlerinden faydalanmasının yasal hakkı olduğunu vurgulamaktadır.³⁵⁸

Bunun üzerine Ankara, Güney Kıbrıs Rum kesiminin tek tarafı olarak ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge'yi tanımadığını ilan etti.³⁵⁹ Ayrıca Türkiye, Güney Kıbrıs tarafından ABD, İngiltere, Fransa, İtalya menşeli enerji şirketlerine verilen lisansları tanımadığını da duyurdu.³⁶⁰

Türk yönetimi, Türkiye'nin deniz yetki alanları içerisinde yabancı şirketlere arama ve üretim faaliyetleri için kesinlikle izin verilmeyeceğini açıkladı. Ulusal ve uluslararası tüm platformlarda, Türkiye, Rum yönetiminin tüm adayı temsil eden bir devlet olmadığını, bu yüzden de tek başına münhasır ekonomik bölge oluşturma ve kontratlar imzalayarak bölgeyi pazarlama hakkının bulunmadığını vurgulamaktadır.³⁶¹ Türkiye, KKTC'nin Türkiye Petrollerine ruhsat

³⁵⁸ “Dışişleri’nden İtalya ve Rum kesimine Tepki!” 30.01.2020, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/01/30/disislerinden-italya-ve-rum-kesimine-tepki>, erişim tarihi: 05.02.2020

³⁵⁹ Murat Temizer, “Turkey starts 4th drilling in Eastern Mediterranean”, 22.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-starts-4th-drilling-in-eastern-mediterranean/1653171>

³⁶⁰ “Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki Duruşu Net”, 10.07.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-dogu-akdenizdeki-durusu-net/1528104>, erişim tarihi: 10.12.2019

Ali Murat Alhas, “Energy Resources in Eastren Mediterranean:an overview”, 15.06.2019 <https://www.aa.com.tr/en/economy/energy-resources-in-eastern-mediterranean-an-overview/1504786>

³⁶¹ Hasan Sencer Peker, Kübra Öztürk Oktay, Yavuz Şensoy, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye’nin ENERJİ Güvenliği”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2019, Cilt:8 No:1, 85-106, s. 98 DOI:10.28956/gbd.562972, erişim tarihi: 20.11.2019

verdiği alanlarda sondaj faaliyetlerini yürütmektedir.³⁶² Türkiye, bölgeye iki sismik gemisi Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis'i ve iki sondaj gemisi Fatih ve Yavuz'u göndermiştir.³⁶³

Türkiye, bölgedeki politikasının ve duruşunun, bölgesel barışı hâkim kılma hedefine, düzene ve işbirliğine dayandığını belirtmektedir.³⁶⁴ Türk tarafının argümanlarına karşıt olarak, GKRY, Yunanistan ve dolayısıyla AB, Mısır, İsrail, ve ABD, Türkiye'nin alandaki sondaj faaliyetlerini hukuksuz olarak nitelemektedir, bu nedenle taraflar arasındaki zıtlaşma Doğu Akdeniz'deki gerilimi arttırmaktadır.³⁶⁵ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Türkiye'nin gemileri ile

³⁶² TRT News, "KKTC'den TPAO'ya Petrol Ve Doğalgaz Arama Ruhsatı", 22 Eylül 2011 Thursday <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/kktcden-tpaoya-petrol-ve-dogalgaz-arama-ruhsati-10012.html>

"Doğu Akdeniz - Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?", 10.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>, erişim tarihi: 10.12.2019

³⁶³ "Yavuz, Fatih ve Barbaros'tan sonra Oruç Reis gemisi de Doğu Akdeniz'e gidiyor", 28.08.2019, <https://www.takvim.com.tr/video/haber-videolari/yavuz-fatih-ve-barbaros-tan-sonra-oruc-reis-gemisi-de-dogu-akdenize-gidiyor>, erişim tarihi: 10.12.2019

Yeni Şafak World, "Erdoğan vows to protect Turkish Cypriots' claims in East Med", 09:13 June 19, 2019, <https://www.yenisafak.com/en/world/erdogan-vows-to-protect-turkish-cypriots-claims-in-east-med-3483569>

Presidency of the Republic of Turkey, "NSC Statement: "Our determined and principled stance for the protection of our rights and interests in the Eastern Mediterranean will be maintained", 30.07.2019 <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/107164/national-security-council-convenes-under-president-erdogan-s-chairmanship>

Presidency of the Republic of Turkey, "We will not allow those who want to establish economic and political hegemony in the Mediterranean", 27.11.2018, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/99809/-we-will-not-allow-those-who-want-to-establish-economic-and-political-hegemony-in-the-mediterranean->

³⁶⁴ "NSC Statement: "Our determined and principled stance for the protection of our rights and interests in the Eastern Mediterranean will be maintained", 30.07.2019 <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/107164/national-security-council-convenes-under-president-erdogan-s-chairmanship>, erişim tarihi: 15.11.2019

³⁶⁵ Nuray Atmaca, "Eastern Mediterranean: gas, tensions and sabre rattling", *NATO Defense College Foundation Paper*, s. 2

<http://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/07/NDCF-Atmaca-Paper-010719.pdf>, erişim tarihi: 11.12.2019

alandaki hukuka aykırı faaliyetlerini durdurması gerektiğini duyurmuş ve Türkiye'nin tanımadığı münhasır ekonomik bölge oluşturmalarına ise, Lefkoşa'nın hem münhasır bölge ilan etmek hem de diğer devletler ile sözleşme imzalamak için egemen olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Güney Kıbrıs bölgedeki tüm dengeleri kendi lehine çevirmek için hem dış güçler olan ABD, İtalya, Fransa ile hem de bölgesel güçler ile petrol ve gaz çıkarma ve süreçler için işbirliği içerisinde süreci yürütmektedir. Hatta, 14 Ocak 2019'da Yunanistan, İsrail, Güney Kıbrıs, Mısır, Ürdün, İtalya ve Filistin'in katıldığı Doğu Akdeniz Gaz Forum'u düzenlenmiştir.³⁶⁷ Bu forum ile Doğu Akdeniz gaz piyasasını kurumsallaştırarak, dünya marketinde Doğu Akdeniz gazını, rakipleriyle yarışabilir pozisyona ulaştırmak hedeflenmiştir.³⁶⁸

Uluslararası hukuka dayanarak bölgedeki faaliyetlerini yürüten Türkiye, ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından da kınanmaktadır, bu yüzden Konsey, Türkiye'nin bölgedeki yetkisiz olarak tanımladıkları

³⁶⁶ Julien Turner, "Cyprus and Turkey: the battle for oil and gas in the Eastern Mediterranean", 30 September 2019, <https://www.offshore-technology.com/features/cyprus-and-turkey-the-battle-for-oil-and-gas-in-the-eastern-mediterranean/>

³⁶⁷ "Doğu Akdeniz Gaz Forumu 7 ülkenin Katılımıyla Kuruluyor", 15.01.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dogu-akdeniz-gaz-forumu-7-ulkenin-katilimiyla-kuruluyor-41083275>, erişim tarihi:20.11.2019

³⁶⁸ Nuray Atmaca, "Eastern Mediterranean: gas, tensions and sabre rattling", *NATO Defense College Foundation Paper*, s.7 <http://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/07/NDCF-Atmaca-Paper-010719.pdf>, erişim tarihi:11.12.2019

sondaj faaliyetlerine cevap olarak, Türkiye'ye ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulama kararı almıştır.³⁶⁹

Bölgedeki yetki alanı kaynaklı anlaşmazlıklar Türkiye'nin kıta sahanlığını ve münhasır ekonomik haklarını ihlal eden, Rum tarafının tek taraflı olarak bölge ülkeleri ile yaptığı münhasır ekonomik bölge anlaşmalarından türemektedir.³⁷⁰

Doğu Akdeniz'deki her iki taraf da çok iyi bilir ki, adada yaşayan iki topluluğun da adanın zenginliklerinden yararlanma durumu eşittir. Fakat Kıbrıslı Rum kesimi 2004'te münhasır ekonomik bölge ilan etmiş ve bölgede ikili anlaşmalar imzalamışlardır: 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail.³⁷¹

³⁶⁹ “Doğu Akdeniz - AB'den Türkiye'ye yaptırım kararı: Üst düzey temaslara ve Hava Taşımacılık Anlaşması müzakereleri askıya alınacak”, 16.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48998919>, erişim tarihi:15.11.2019
Council of the EU , Press release , 11 November 2019 , “ Turkey's illegal drilling activities in the Eastern Mediterranean: Council adopts framework for sanctions”
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/11/turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-framework-for-sanctions/#>
Reuters-Reporting by Robin Emmott; Editing by Toby Chopra NOVEMBER 11, 2019, “EU agrees sanctions on Turkey over Cyprus drilling, to add names later”, <https://www.reuters.com/article/us-cyprus-turkey-eu/eu-agrees-sanctions-on-turkey-over-cyprus-drilling-to-add-names-later-idUSKBN1XL1MC>

³⁷⁰ Hasan Sencer Peker, Kübra Öztürk Oktay, Yavuz Şensoy, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye’nin Enerji Güvenliği”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2019, Cilt:8 No:1, 85-106, s. 91 DOI:10.28956/gbd.562972, erişim tarihi:20.11.2019

³⁷¹ Nurşin Ateşoğlu Güney, “New Balance of Power in the Eastern Mediterranean and Turkey”, *SAM Papers*, No:17, June 2019, 1-18, s. 6
<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2019/06/SAM-Papers-No.-17.pdf>, erişim tarihi:10.11.2019

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Paralaks (Fr. Parallaxe) farklı iki noktadan bakılan bir objenin, farklı şekilde ve konumda görülmesine denilmektedir. Uluslararası siyasette paralaksı oluşturan bakış eksenleri, tarihsel süreç içerisinde zaman ve mekânın olgunlaştırdığı ortak bilginin verilerinden kaynaklanmaktadır. Bir toplumun güvenlik kültürü, yaşanan tecrübeler çerçevesinde şekillenerek kendileri hakkındaki fikirleri (kim oldukları) ve diğerlerinin neler yapabileceklerini o topluma “öğretmektedir”. Güvenlik kültürü, Ötekiler hakkındaki bilgilerin kolektif hafızaya yerleşmesiyle değişik durumlara tepki üreten kısa yollar (menüler) oluşturmaktadır. Başta coğrafi etkiler olmak üzere o coğrafya/mekânda tarihsel süreç içerisinde Öteki hakkında gelişen bilgiler, dış gerçekliğin karşılıklı olarak (Biz ve Öteki) farklı konumlardan algılanmasına yol açmaktadır. Bu bilgilerin doğru olmasından ziyade taraflarca nasıl kabul edildiği önem taşımaktadır. Ancak günümüzde medyanın kitlesel etkisi modern kültürü tarihi sürecin doğal etkisi dışında şekillendirmektedir. “Fabrikasyon bilgilerin” üretimi, sosyal manipülasyonlar ve infosferin kirletilmesi toplumsal algıyı şekillendirmektedir. Bu durum toplumların birbirlerini farklı konumlarda algılamasına sebep olan tarihsel sürece bağlı paralaksın yanı sıra üretilmiş yeni informatik paralakslara da sebep olabilmekte ancak uzun süre etkili olmamaktadır.

Bu bağlamda Türkiye’de de tarihin ortak anılarından üreyen ortak bilginin düşman veya rakip olarak konumlandığı herhangi bir toplumun/devletin, yoğun medya propagandası veya yönlendirme

etkisiyle farklı bir konumda algılanmaya başlaması kalıcı olmamaktadır. Bu durum “sisin” dağılmasına neden olan bir akım ile yine süratle gerçek konuma dönmektedir. Aktörün gerçek konumunu belirlemeden erken karar ve uygulamaların ürettiği politik yalpalamalar yönetime karşı duyulan güveni zedeleyebilmektedir. Stratejik kararlar doğaçlama kaldırmamaktadır.

Tarihi sürecin “dost” konumuna yerleştirdiği, birimiz hepimiz içindir noktasında ortak anılara sahip bir ülkeden beklenenleri, uzun yıllar rakip veya hasım olarak algılanmış en başta Rusya olmak üzere herhangi bir ülke için üretmek uzun vadeli bir iş birliği ve güven oluşumu gerektirmektedir. Bunun aksine, yıllarca iş birliği yapılmış ancak Türkiye’nin kuruluş antlaşmasını bile (Lozan) onaylamamış bir ülkenin (ABD), yıllar süren propaganda neticesinde yerleştirildiği “hormonlu” konum da “propaganda sisinin” dağılmasıyla ifşa olabilmektedir. Dönemsel siyasi kararların toplum tarafından sahiplenilmesini sağlamak taktik bir işlem iken, toplumun güvenlik kültürünü etkilemeye yönelmek olumsuz stratejik sonuçlar üretebilmektedir. Güvenlik kültürünün kilometre taşları sökülmeden yola devam edilmelidir.

Stratejik tercihler ciddi bir bilgi (istihbarat), tam kaynak analizi kazanımı, müşterek tehdit değerlendirmesi ve karar süreci sonucu elde edilmekte, kararın stratejik olabilmesi yarattığı etki şiddeti, seviyesi ve süresi ile ölçülmektedir. Bunun yanı sıra stratejik karar süreci “kültür sisinden” çıkmayı, gelişen ve değişen duruma ayak uydurmayı da gerektirmektedir. Bu ihtiyatı elden bırakmak anlamına gelmemektedir.

Yapısal değişikliklerin konum değişikliklerini beraberinde getirmesi olasıdır. Bu yönde paralaks hatasının giderilerek karşı nesnenin yeni oluşan düzen veya düzensizlik durumunda gerçek konumu ve durumunun tespit edilebilmesi, gözlemcinin kırılma açısını giderebilecek yeni bir konum seçimini gerektirmektedir. Sabit ve sık görüşten kurtularak üç boyutlu derin görüşün kazanılması da iki gözün açık olmasına, diğer bir ifade ile objektif görüşe bağlıdır.

Coğrafyaya yönelik stratejik değerlendirme dönemin jeopolitik tasarılarına göre değişime uğramaktadır. Değişim ifadesi potansiyel değerden ziyade kullanım değerine atıf yapmaktadır. Anadolu ve Kıbrıs, Osmanlı döneminden bu yana coğrafi olarak aynı yerdedir. Mekânsal bir değişim söz konusu olmaksızın bu coğrafyayı kontrol eden siyasal organizasyonuna karşı 19. yüzyılda İngiltere'nin stratejik tutum değişikliği, güç dengesi politikasından vaz geçmesi, Osmanlı'nın özne konumunun (uç noktaları dost-düşman-rakip yelpazesi) ötesine geçerek hükümlanlık alanını menfaat bölüşümü nesnesine dönüştürmüştür. Artık bir düşman bile değildir. Coğrafyanın siyasi bütünlüğü stratejik bir tercih konusu olmaktan çıkmıştır. Bu durum bir coğrafi yapı veya formasyona stratejik değer atfedilmesine tesir eden en önemli faktörlerden birinin, bu değerin kullanıcısı ve koruyucusu olan aktörün gücü olduğunu bize göstermektedir. Güç yoksa stratejik konum yıkıcı bir ters etki üretmektedir. Bu coğrafyada tutunma gücünü kaybeden devlet bölüşüm nesnesine dönüşmekte ve rekabete konu olmaktadır. Süreç olarak bir coğrafyayı koruyan ve onun hak ettiği stratejik etkiyi jeopolitik kazanımla üretemeyen devlet bir süre sonra

coğrafya tarafından korunana dönüşebilmekte ve bu başarısız devlet (hasta adam) bölüşüm nesnesi haline gelmektedir.

Jeostratejik araç setine (stratejik silahlar, nükleer güç, etkin ve kıtalararası seyir kabiliyetine sahip donanma, hava gücü, bu gücü teşkil ve idame ettirecek ekonomik yapı gibi) sahip olmayan devletlerin sahip oldukları mekânların stratejik potansiyelini harekete geçirmesinin bazı şartları olduğunu tarihi süreç bize göstermektedir. Gücü yetersiz olan coğrafi mirasçı devletler, ancak üçüncü bir ülke veya ittifaka sağladığı menfaatler bağlamında stratejik faydaya paydaş olabilmektedir. Anadolu coğrafyası jeostratejik olarak; Türk Boğazları, Ege Denizi adaları ve geçiş imkanları, Kıbrıs'taki Türk varlığı çerçevesinde anlamlı ve bütünleşik bir yapı arz etmektedir. Bu mütemmim coğrafi yapılar olmaksızın Anadolu sadece Asya kıtasının kenarı, Türk Devleti ise kenar devleti olacaktır. Bu açıdan jeostratejik bu bütünselliği muhafaza etmesi beka sorunudur. Bu nedenle Kıbrıs ve Boğazlar konusundaki hassasiyetler göz ardı edilmemelidir.

Strateji tarihi ittifak yaratma gücünü bilgelik olarak ele almaktadır. Eşit veya fazlasına sahip bir paydaş olabilme yeteneğini tekrar kazanma çabasına giren Türkiye'nin gücünü tekrar kazanıncaya kadar geçecek sürede başta Rusya olmak üzere iş birliği veya ad hoc koalisyonlar gerçekleştirme becerisine/bilgeliğine ihtiyacı vardır.

Kıbrıs adasının siyasi tarihi, özel konumuna stratejik değer katabilecek devletlerin hüküm sürdüğü yüzen sabit bir platformun tarihidir. Gücünü kaybeden adayı/platformu kaybetmiştir. Rusya'dan birbiri peşi sıra

yediği darbeler ile zayıflayan Osmanlı adayı kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin adeta kolundan çekilerek ada sorunlarına dahil edilmesine kadar devam eden süreçte ada ile politik bir bağlantı görülmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti de askeri ve ekonomik gücünü kaybettiği takdirde adanın kalan parçasını kaybedeceğinden emin olmalıdır.

Türkiye ancak 1960'lardan itibaren Kıbrıs sorununu dış politikasının birinci gündem maddesi haline getirmiştir. Ancak geçen zaman içerisinde ABD ve diğer Batılı ülkelerin, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını kabul etmemeleri, tam aksine Yunan tezlerine destek vermeleri, Türkiye'yi dış politikada yeni bir diplomasi sürecine itmiştir. Blöf ya da hata olarak tasvirden hangisi seçilirse seçilsin Türkiye tarafından desteklenen Annan planının gerçekleşmemesi bugün Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de bir oyuncu statüsü kazandırmıştır. Ancak Türkiye'nin gücünün bu oyunu sürdürebilmesi sosyal topoğrafyasını güçlendirmesine bağlıdır. KKTC demografik ve siyasi yapısında baş gösteren “vefasızlık” esasen Türkiye'nin bölgede cazibe merkezi olma niteliğindeki zayıflamasının göstergesidir. Türkiye ciddi bir darbe girişiminden yeni kurtulmuştur.

Türkiye, ABD ve AB birleşik menfaat cephesinin oyun sahasına şu anda sadece askeri gücü ile giriş yapabilmektedir. Türkiye'nin bu sahada siyasal desteği olmayıp, ekonomik yaptırımlara karşı hassastır. Ekonomik yaptırımların gelişi büyük bir olasılıkla hegemonik merkezin bu alana olan bakışındaki çelişkileri gidermesine bağlı olacağı düşünülmektedir. Türkiye deniz sahasında askeri varlığını güvende

tutmanın bir önlemi olarak S 400 hava savunma sistemi ile stratejik bir güvence kazanmaya çalışmaktadır. Ancak bu desteğin sürdürülebilirliği de diğer aktörlerin yanında görüntü veren Rusya Federasyonu'nun tutumuna bağlıdır.

Bu denli zengin fosil yakıt ve gaz alanının devreye girmesi bölgede başat güç olan ABD'yi iki yönden çelişkili duruma itebilir. ABD savunma stratejistleri, bu gazın Avrupa'ya sevkini bu ülkeleri Rus enerji bağımlılığından kurtararak ABD'ye müzahir politikalar izlemelerini kolaylaştıracağını düşünebilir. Ancak petrol ve gaz piyasası oyuncularının, kayaç gazının devreye girmesi ile düşen fiyatlara ikinci bir darbenin bu alandan gelmesini hoş karşılamayacakları da olasıdır. Bu durumda bu sahalarda fiyat ve miktarı belirleme gücüne sahip baş oyuncu olarak sahanın büyük bölümünü ve üretimin kontrolünü ellerinde toplamalarını istemeleri doğal olacaktır. Bu gerçekleşmediği takdirde Türkiye'nin varlığı sorun olmaktan çıkarak farklı bir avantaj sağlayabilir. Rusya'nın ekonomisini dayandırdığı enerji sektöründe fiyat düşüşleri ile başlayan sorunlar da Doğu Akdeniz doğalgaz ve petrolünün piyasaya sürülmesi ile artacaktır. Rusya'nın Doğu Akdeniz enerji politikaları bağlamında Türkiye'nin varlığını zımnen desteklemesi doğal olacaktır. Bu saha Avrupa Birliği olarak özetlenen ülkeler için enerji bağımlılığından kurtuluşun umidini taşımaktadır.

Rusya Federasyonu ve önceki versiyonları (SSCB ve Çarlık Rusyası gibi) tarihi boyunca güvenilir bir aktör olmamıştır. Kissinger'in ifadesi ile zayıf dönemlerinde kuluçkaya yatan, güçlü dönemlerinde ise zorba

politikalar izleyen yapısı ile sürekli yayılma politikaları sürdürmektedir. Rus dış siyaset stratejisinin Çarlık döneminden itibaren “devleti her yöne genişletmek“ üzere şekillendiği görülmektedir. Nitekim her yıl, birçok Avrupa devleti topraklarının toplamından daha fazla büyüyerek 1552-1917 tarihleri arasında yılda ortalama 100.000 km² genişlemiştir³⁷². Kendisi ile iş birliğine giren Hanlıklar bir süre sonra yutulmuştur. İdeolojik dönem ile ilgili olarak Wallerstein 1945 sonrasında “bir imparatorluk oluşturan SSCB ve Kızıl Ordu’nun altı devlette (Polonya, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti) seçim ya da ayaklanma ile iktidara gelemeyecek Komünist partileri zor kullanarak ve işgal yoluyla iktidara getirdiğini” belirtmektedir. “SSCB’nin hakikatte yerli komünist hareketlerin potansiyel kudretinin (ve dolayısıyla bağımsızlık istemelerinin) korkusuyla Doğu Avrupa partilerinin uydu partiler olmasını istediğini” ifade etmektedir³⁷³. Wallerstein daha keskin bir ifade ile SSCB’yi 1947 yılında Yunan Komünist isyanına destek olmayıp bastırmakla suçlamaktadır; “Yerli ve ulusal bakımdan meşru Komünist partilerin iktidara gelmelerinden yana olmak şöyle dursun onlara şiddetle muhalifti”³⁷⁴ demektedir. Mann ise 1920 yılında kurulan III. Enternasyonal (Komintern)’in çok az sayıda yabancı parti ve sendika tarafından kabul gördüğünü, sosyalist partilerin siyaseti ulusal düzeyde ele almaktan yana olduklarını, buna karşı Moskova’nın yabancı komünist liderleri izlemek ve gerekirse altlarını oymak için faaliyet

³⁷² Kissinger *Dünya Düzeni*, s.65

³⁷³ Immanuel.Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, Çev. M. Özel, İstanbul: Küre. 2016,s.114-115.

³⁷⁴ A.g.e. s. 115

gösterdiğini ifade etmektedir. Mann’a göre sosyalist enternasyonalizm Sovyetler Birliği kendine ait Batı bölgelerde bir imparatorluk halini aldıkça ortadan kalkmıştı. Parti Merkez Komitesi üyelerinin devrim sonrasında %70’inin temizlenmiş olması ³⁷⁵ SSCB karar verici elitlerinin ideolojiyi kanlı bedeller ile araçsallaştırarak revizyonist emellerine alet ettiklerini ortaya koymaktadır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte “ulusların”, soğuk savaşın üstünü örttüğü eski medeniyet gruplarını “yeniden keşfettiklerini” ve kimliklerini yeniden anlamlandırdıklarını öne sürülmektedir. Konuya eleştirel yaklaşanlar ise bunun kurgulanmış bir durum olduğunu, kendisini yeniden üretmede “Öteki” ihtiyacını duyan hegemonyanın, jeopolitik kimlik inşasında “Öteki”yi yeniden tesis sürecine girdiğini ifade etmektedir. Her iki şekilde de din faktörünü kullanarak yumuşak güç oluşturma ve uygulama eğilimleri Çin gibi ateist politika takipçisi ülkelere kadar sıçramıştır. ÇHC, 2000’li yıllardan bu yana kalkınma, barış ve istikrarın temini için Konfüçyüs felsefesine ve Konfüçyüsyen değerlere yeniden sahip çıkmaya başlamıştır. Çin liderlerinin uyumlu bir toplum oluşturmak, halk, devlet ve bireyler arasında uyum ve bütünlüğü sağlamak için giriştiği çabalar, Konfüçyüs ilke ve felsefesinin yeni açılan okullarda ve enstitülerde yoğun olarak işlenmesi, ailenin ahlak ilkeleri olarak topluma Konfüçyanist ilkelerin

³⁷⁵ Mann, *İktidarın Tarihi* s.427, 434-436

benimsetilmeye çalışılması, Konfüçyanizmin yeniden dirilişı olarak görülmektedir³⁷⁶.

Jeokültürel rekabet Rusya'nın Çarlık dönemine uzanan Ortodoksçu politikalarında her zaman söz konusu olmuş, Yunanistan'ın bağımsızlığı ile başlayan Balkan parçalanmasını ve Ermeni şiddetini üretmiştir. Bu konu Yunanistan ve GKRY ilişkilerinde her zaman ayrı bir yer ve alana sahip bulunmaktadır. Ortodoksluk ve Ortodoks coğrafya, Rus politikasının sacayaklarından birisini oluşturmaktadır. Rusya'nın Ortodoks eğilimleri güçlü ülkelerin dış politikalarına karşı alacağı menfi tutum geniş bir kültür sahasında kendisini zora sokacaktır.

Rusya'nın Arap ülkelerinde BAAS'çı gelenekten gelen ciddi bir yumuşak gücü bulunmaktadır. Suriye, Irak ve Mısır ekseninde ilişkileri her zaman bu ülkeleri destekleyici yönde olmuştur. Türkiye'nin gerek Orta Doğu Arap Dünyası gerekse Akdeniz ve Ege sahasında Rusya'dan koparabileceği politik destek son derece sınırlı görünmektedir. Rusya'nın bölgesel ve konjonktürel ihtiyaçları vardır ve bu karşılıklı olarak karşılandığı takdirde yürütülebilecek bir dayanışma üretir. Kurumsallaşmış bir güvenlik topluluğu için ortak kültürel zeminin bulunmayışı da ancak bölgesel geçici ad hoc koalisyonlar için sürdürülebilir paydaşlık gerektirecektir. Bu tür koalisyonların menfaat paylaşımı süresince devam edeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

³⁷⁶ Souchou Yao, *Konfüçyen Kapitalizm*, Çev: Zehra Savan, 2007, İstanbul: Küre Yayınları, s.3–33, 235–242.

Hibritleşen uluslararası siyasette, bölgesel olarak ittifak dışı iş birliklerinin oluşumu zamanın ruhuna uygundur.

Türkiye ve Rusya tarihi sürecin farklı kültürel konumlara kaydettiği ülkelerdir. Konum farklılıkları olaylara bakışta kırılmalar yaratmakta, algısal farklılıklar üretmektedir. Bu paralaksın giderilmesi objektif bakış gerektirmekte ise de milli menfaatler çerçevesinde oluşan stratejik tutumlarını değiştirmeleri zordur. Ancak Orta Doğu ve Avrasya coğrafyasına yoğunlaşan post-modern çözüştürücü jeopolitik etki iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin eşit paydaş olamadığı NATO ve Batı ittifakı tecrübesini görerek hareket tarzlarını belirleyen yeni yönetimler, Türkiye'nin gücünü küçümsemeksizin kararlı tutumlarını sürdürdükçe, karşı taraftan eşit paydaş olarak gereken değeri alacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 0300100007245431

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 0300100007245432

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 0300100007245433

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 03001000084531

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 03001000084681

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 03100714524

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, B.C.A. 03100714524

Kitaplar

ALASYA Halil Fikret (1977), *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

ALASYA Halil Fikret (1987), *Kuzey Kıbrıs Türk Tarihi*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: 71.

ALASYA Halil Fikret (1988), *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşa-KKTC, Kıbrıs Türk Kültür Derneği.

ARMAOĞLU Fahir (1999), *"20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995"*, İstanbul, Alkım.

BALCI Ali (2013), *"Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar"*, İstanbul, Etkileşim.

BALCI Fatih (2019), *"Kuzey Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Ve Bunlara Bağlı İnanışlar"*, İstanbul, Hiper.

BAYKAL F. Hakan (1987), *Devletler Hukukunda Münhasır Ekonomik Bölge Kavramı ve Hukuki Niteliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

BOĞUŞLU Mahmut (2002), *Türk Tarihi ve Coğrafyası Üzerine*, İstanbul, Kastaş.

BÖLÜKBAŞI Deniz (2004), *Turkey and Greece: The Aegean Disputes: A Unique Case in International Law*, London, Routledge-Cavendish.

BROWNLIE T. Ian (1995), *Principles of Public International Law*, Oxford.

BÜYÜKAKINCI Erhan (2004), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der.

CAŞIN Mesut Hakkı, DERMAN Giray Saynur (2016), *"Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin penceresinden Yeni Ufuklar"*, Ankara, SRT No: 3.

- CERRAHOĞLU Zehra (1996), *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı / 2061.
- CHIROL Valentina (1903), *The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence*, London, J. Murray.
- CUMHUR Zeynep, YAVUZ Fikretin, (2004) *Kıbrıs Kronolojisi (1920-2000)*, T.C. Sakarya Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü.
- DEDEOĞLU Beril (2002), *Ortadoğu Üzerine Notlar*, İstanbul, Derin.
- DENKER M. Sami (2001), *Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu*, Araştırma Dizisi Türkar.
- DUMBRELL John (2008), “U.S. Foreign Policy”, “America in the 1990s: Searching for Purpose”, Chapter 5, in M.Cox and D. Stokes (editors), Oxford University.
- EMİRCAN Mehmet S. (2000), *Kıbrıs Türk Toprağıdır*, Ankara, Araştırma Dizisi Türkar.
- ERŞEN Emre (2012), “Zihinsel Kurgular ve Dış Politika: Avrasyacılık Örneği” derleyen: Gülden Ayman, “Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika”, İstanbul, Yayın.
- FIRAT Melek (2001), “Türk Dış Politikası 1919 - 2006”, İstanbul, İletişim.
- GAZİOĞLU Ahmet C. (1994), *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, KKTC, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- GİBBONS Harry Scott (2006), *Kıbrıs'ta Soykırım*, Ankara, Near East 4. Baskı.
- GRİFFİTHS Martin, O'CALLAGHAN Terry, ROACH Steven C. (2013), “Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar” International Relations The Key Concepts 2.Basımdan Çeviri (CESRAN), Ankara, Nobel.
- GÜNDOĞAN Eren (2002), *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, Gündoğan.
- GÜNDÜZ Aslan (1998), *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, Beta.
- GÜRCAN İhsan (2013), *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ötesi*, İstanbul, Kastaş.
- GÜREL Şükrü S., (1984), *Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1 (1878-1960)*, İstanbul, Kaynak.

- HAKERİ Bener Hakkı (1993), *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı.
- HALE William (2003), *"Türk Dış Politikası 1774-2000"*, İstanbul, Mozaik.
- HARMANKAYA Savaş, KÖROĞLU Kemalettin, SİVAS Hakan (2013), *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi No: 2280.
- HASGÜLER Mehmet, ÖZKALELİ Murat (2001), *"Kıbrıs'ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada"*, İstanbul, Alfa.
- HEYWOOD Andrew (2016), *"Siyasi İdeolojiler"*, 10. Baskı, Ankara, BB101.
- HÜLAGÜ Metin (2008), *Osmanlı-Yunan Savaşında II.Abdülhamid'in Zaferi*, İzmir, Yitik Hazine.
- İLHAN Suat (1989), *Jeopolitik Duyarlılık*, Ankara, TTK.
- İSMAİL Sabahattin (1998), *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, Kastaş.
- İSMAİL Sabahattin (1998), *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).
- JR. GOLDSCHMIDT Arthur, DAVIDSON Lawrence (2008), *Kısa Ortadoğu Tarihi*, İstanbul, Doruk.
- KARYOS Andreas (2016), *"Acceleration of History: War, Conflict, and Politics"*, "The Acceleration of History and Decolonization in the Eastern Mediterranean: The Case of Cyprus 1945-1959", London, Lexington.
- KESKİN Mustafa (1997), *Emperyalizm ve Ön Asya*, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- KILINÇKAYA Derviş (2004), *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- KISSINGER Henry (2016), *Dünya Düzeni*, İstanbul, Boyner.
- KOÇ Süleyman (2005), *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*, İstanbul, IQ Kültür Sanat.
- KURAT Akdes Nimet (1987), *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- LARRABEE F. Stephen, LESEER Ian O. (2003), *"Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty"*, Santa Monica, RAND.
- LEWIS Bernard (1998), *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*, Sabah Kitapları.

- LEWIS Bernard (2009), *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, Ankara, Arkadaş.
- MACİT Nadim (2016), “*İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*”, Ankara, Ay.
- MANİSALI Erol (2013), *Dünden Bugüne Kıbrıs*, İstanbul, Gündoğan.
- MANN Michael (2017), *İktidarın Tarihi, Küresel İmparatorluklar ve Devrim 1890-1945*, Ankara, Phoenix.
- MERİÇ Cemil (1980), *Kırk Ambar*, İstanbul, Ötüken.
- MİLLER Gerald J. , YANG Kaifeng (2008), *Handbook of Research Methods in Public Administration*, Taylor&Francis Group.
- MOBERLY F. J (1928), *Irak Seferi 1914-1918*, C: 1, İstanbul.
- MÜTERCİMLER Erol (2007), *Satılık Ada Kıbrıs*, İstanbul, Alfa.
- NESİM Ali (1990), *Kıbrıslı Türklerin Kimliği*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı No: 17.
- ORAN Baskın (2009), *Türk Dış Politikası 1919-1980, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*”, İstanbul, İletişim.
- ORAN Baskın (2010), “*Turkish Foreign Policy 1919-2006*”Utah University Press.
- ÖZMAN Aydoğan (2006), *Deniz Hukuku I.* , Ankara, Turhan.
- PAZARCI Hüseyin (1993), *Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap*, Ankara, Turhan.
- QASIMLI Musa (2013), “*Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri (1960-1980)*”, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- RESCHER Nicholas (2003), *Epistemology: An Introduction to the Theory of Knowledge*, USA, State University of New York.
- SANDER Oral (1996), “*Siyasi Tarih 1918-1994*”, Ankara, İmge Kitabevi.
- SIR LUKE Harry (1969), *Cyprus Under The Turks*, London.
- TARKAN M. Tevfik (1975), *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Ankara, Atatürk Üniversitesi No: 417.
- TELLAL Erel (2000), “*Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB - Türkiye İlişkileri 1953-1964*” Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı.
- UÇAROL Rifat (1978), *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi No:2434.
- UÇAROL Rifat (1995), “*Siyasi Tarih 1789-1994*”, İstanbul, Filiz Kitabevi.

ÜÇLER Ertuğrul (2009), *Kıbrıs Çıkartması*, Yeniüzyıl.

ÜLGER İrfan Kaya, EFEGİL Ertan (2002), *Avrupa Birliği Kışkacında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, İsmail Bozkurt, Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış, Gündoğan.

WALLERSTEIN Immanuel (2016), *Jeopolitik ve Jeokültür*, İstanbul, Küre.

WENDT Alexander (2016), *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, İstanbul, Küre.

YAO Souchou (2007), *Konfüçyen Kapitalizm*, İstanbul, Küre.

Makaleler

“Eni’den Sonra Exxon’un Gemileri Doğu Akdeniz’e Gidiyor”, 03.03.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/eni-den-sonra-exxon-un-gemileri-dogu-akdeniz-e-geliyor/4279095.html> (Erişim Tarihi: 10.12.2019).

“Kıbrıs Sorununun Dünyü, Bugünü ve Geleceği”, <https://anadoluhaber.blogspot.com/2008/09/kibris-sorununun-dn-bugn-ve-gelecei.html> , (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019).

“Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean”, *U.S. Geological Survey*, 08.04.2010, <http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=2435>

“NSC Statement: “Our determined and principled stance for the protection of our rights and interests in the Eastern Mediterranean will be maintained”, 30.07.2019 <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/107164/national-security-council-convenes-under-president-erdogan-s-chairmanship> (Erişim Tarihi: 15.11.2019).

“Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki Duruşu Net”, 10.07.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-dogu-akdenizdeki-durusu-net/1528104> (Erişim Tarihi: 10.12.2019).

AKARÇAY Pınar, “KKTC’nin Türk Dünyası Tarafından Tanınması: Durumlar, Etkiler ve Sonuçlar”, *International Journal Of Science Studies*, Sayı:62, Kış 2017, s. 448.

AKARÇAY Pınar, AK Gökhan, “Uluslararası Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/jeoekonomik Önem ve Gelişmeler”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2018, s. 143.

- ALHAS Ali Murat, “Energy Resources in Eastern Mediterranean:an overview”, <https://www.aa.com.tr/en/economy/energy-resources-in-eastern-mediterranean-an-overview/1504786> (Erişim Tarihi: 15.06.2019).
- ARIK Umut, “Kıbrıs Krizi”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2011, ss. 5-6. <http://euljss.eul.edu.tr/euljss/si1.pdf> (Erişim Tarihi: 16.12.2019).
- ARMAOĞLU Fahir, “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, No:2, July 1959, s. 59.
- ATMACA Nuray, “Eastern Mediterranean: gas, tensions and sabre rattling”, *NATO Defense College Foundation Paper*, ss. 2-7.
- AZİZ Aysel, "1964 Yılında Kıbrıs Burhanı ve Sovyetler Birliği" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIV, No: 3, 167-210, 1969, ss. 165-175. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37055> (Erişim Tarihi: 05.11.2019).
- AZİZ Aysel, “Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları 1965-1970”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24, (1969), ss. 201-234.
- BALIKÇIOĞLU Emrah, “Kıbrıs Müzakerelerinde “Taksim” Tartışmaları (1956–1959)”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 1, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2016, ISSN: 2149-9535, s.30 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/230019> , (Erişim Tarihi:11.12.2019).
- BAŞEREN Sertaç H. , “Doğu Akdeniz’deki Sondaj Krizinin Müsebbibi GKRY ve AB’dir”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizdeki-sondaj-krizinin-musebbibi-gkry-ve-abdir/1614496> (Erişim Tarihi: 12.02.2020)
- BAYIR Özgün Erler, “Cyprus Issue in Turkish-Russian Relations”, (*International Journal of Turcologia*, Vol: IX N: 17 - Printemps / Spring 2014, 89-101), ss. 89-99.
- BIYIKLI Mustafa, “Bir Merkez Dünya Olarak Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 10, 2007, s. 49.

- BLAY S.K.N., “Self-Determination in Cyprus: The New Dimensions of an Old Conflict, Self Determination in Cyprus”, *Australian Year Book of International Law*, ss. 69-70.
- CANAR Burçin, “SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)”, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* / Sayı 8, Kasım, 2018, Original Scientific Research, ISSN: 2149-3081, ss. 225-239.
- CIA Special Report on “Soviet Policy and Tactics in the Cyprus Dispute”, 12 February 1965,1.
- ÇANAK Erdem, “Barış Harekâtı Sonrasında Adana’dan Kıbrıs’a Gerçekleştirilen Nüfus Nakli (1975-1976)”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, Kış 2015, ss. 144-146.
- ÇELİKPALA Mitat, “1990’larda Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *Avrasya DosyasıTR Dizin Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2007, s. 267.
- ÇELİKPALA Mitat, “Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği”, *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)*, Nisan 2019, s.9. http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/MITAT_BUGUNE-TARİH-OLARAK-BAKMAK-1.pdf (Erişim Tarihi: 21.01.2020)
- DARBOUCHE Hakim, EL-KATİRİ Laura, FATTOUH Bassam, “Eastern Mediterranean Gas:What kind a game-changer?” *The Oxford Institute for Energy Studies*, NG 71, December 2012, s. 8.
- DAVISON Roderic H. , “Where is the Middle East?”, *Foreign Affairs*, Vol: 38, New York 1959-1960, s. 667.
- Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 10.02.2020)
- DİLAVER Tutku, “Eastern Mediterranean Energy: An Opportunity or a Danger?”, *Avrasya Çalışmaları Merkezi, (AVİM)*, Analysis No.2018 / 27 October 01, s.1. <https://avim.org.tr/en/Analiz/EASTERN-MEDITERRANEAN-ENERGY-ANOPPORTUNITY-OR-A-DANGER> (Erişim Tarihi: 02.11.2019).

- FIRAT Melek, “ Relations with Greece 1945-1960”, “*Turkish Foreign Policy 1919 - 2006: Facts and Analyses with Documents*”, Editör: Baskın Oran, Çeviren: Mustafa Akşin, The University of Utah, Salt Lake City, ss. 355-441.
- GÖKTÜRK Turgay Bülent, ”Rum Ortodoks Kilisesinin Kıbrıs’ta Karar Alma Sürecine Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30 (2015-Bahar), ss. 324-325.
- GÜNEY Nurşin Ateşoğlu, “New Balance of Power in the Eastern Mediterranean and Turkey”, *SAM Papers*, No:17, June 2019, s. 6. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2019/06/SAM-Papers-No.-17.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2019).
- HAN Ahmet K., “Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan’da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı: 2, Ocak 2011, s. 65. <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2018/07/Kibris-Sorunu-Hukuksal-Inceleme.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2019).
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/435/8752.pdf> (Erişim Tarihi:15.10.2019).
- http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol01_Issue01_2001/11.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2019).
- <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/325289> (Erişim Tarihi: 20.12.2019).
- <http://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/07/NDCF-Atmaca-Paper-010719.pdf> (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/ai/uploaded_files/file/dergi_26/10%20Ulvi%20Kese r.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2019).
- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/406600> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).
- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/504225> (Erişim Tarihi: 20.12.2019).
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25532/269336> , (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- https://ufuk.edu.tr/uploads/page/enstituler/sosyal-bilimler/ensdergi/say-13/sayi_p075-089.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2019).
- https://www.academia.edu/7270957/Cyprus_Issue_in_Turkish-Russian_Relations (Erişim Tarihi: 10.10.2019), s. 91.

- <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004800010002-9.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.11.2019).
- IşIK Mustafa, “Ejderhan Seferi ve Don - Volga Kanal Projesi”, *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi / International Journal of Historical Researches*, Yıl: 3, Sayı: Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, s. 1.
- İDİZ Semih, “Energy reserves add new twist to Cyprus talks”, февраля 11, 2014, <https://www.al-monitor.com/pulse/ru/originals/2014/02/cyprus-talks-turkey-greece-energy-reserves-region-stability.html#ixzz67VadNH9s>
- KALELİOĞLU Oğuz, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 41, Mayıs 2008, ss. 105-123.
- KARACA Erdem, “Birinci Dünya Savaşında Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse’de (Viyanalı) Takdimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XI No:2, Ekim 2016, ss. 91-92.
- KASIM Kamer, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Kış 2007, ss. 58-59.
- KATMAN Filiz, HASANOV İsmayıl, “Soğuk Savaş Döneminde ABD ve SSCB’nin Politik İstihbarat Yöntemlerinin Karşılaştırması”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019,6 (2), s.1138-1150,1141-1142.
- KESER Ulvi, “1958-1963 Mücadele Sürecinde Kıbrıs’ta Basın ve Nacak Gazetesi”, *ÇTTAD*, XII/24, (2012/spring), s. 307.
- KESER Ulvi, “21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları”, *ÇTTAD*, XI/23, (2011/Güz), ss. 96-97. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/233457> (Erişim Tarihi: 15.12.2019).
- KESER Ulvi, “Bloody Christmas of 1963 In Cyprus In The Light Of American Documents”, *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (2013-Spring), ss. 251-268.
- KOLUTEK Mikail, “Milli Mücadelede Rumların Gizli Cemiyetleri”, *AL-FARABİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, ISSN - 2564-7946 2018 Vol. 2/4, ss. 223-232.

- KONUK Nebiye, “Kıbrıslı Türklerin Göçmenlere Bakışı”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, II/3 (Mayıs 2018), s.61.
- KÜTÜKÇÜ Mehmet A. , KAYA İslam S. , “Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye’nin Hukuki Durumu”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2/1, 2016, http://www.un.org./depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_1964_Law.pdf (Erişim Tarihi: 17.04.2016)
- LAÇİNER Sedat, “Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2007, ss. 153-155.
- MACİT Nadim, “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’da Ulusal İdeolojinin Oluşumu, Din ve Diplomasi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2 (Kış 2010), s. 97.
- MALHUT Mustafa, “93 Harbi Sonrası Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere’nin Tutumu”, *Türk İngiliz İlişkileri Dergisi* No: 1, Ocak 2020, ss. 91-92.
- MİCCO De Pasquale, “The Prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU?” , *Directorate-General For External Policies Policy Department*, European Parliament, Brussels ,April 2014, DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_95 April 2014PE 522.339, 1.
- OĞAN Sinan, “Rusya Federasyonu’nun Kıbrıs Politikası”, 6 Şubat 2005, <http://turksam.org/rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 43, Ankara 2000, ss. 14-23.
- ÖKSÜZ Hikmet, “Türk-Rum Nüfus Mübadelesi’nin Sebep ve Bazı İstisnaları”, <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Hikmet-%C3%96KS%C3%9CZ-T%C3%BCrk-Rum-N%C3%BCfus-M%C3%BCbadelesinin-Sebep-ve-Baz%C4%B1-%C4%B0stisnalar%C4%B1.pdf> , ss. 753-768, (Erişim Tarihi: 11.02.2020).
- ÖNİŞ Ziya, YILMAZ Şuhnaz, “Turkey and Russia In a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region”, *Third World Quarterly*, 30 Nov. 2015, s. 4-5.

<http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2015.1086638> (Erişim Tarihi: Kasım 2019).

ÖZDEMİR Yavuz Özdemir, ÇİYDEM Erol, “Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: “Philiki Eterya”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 14, Aralık 2017, ss. 24-45.

ÖZERSAY Kudret, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi* No: 32, Ankara, 2009, ss. 14-15.

ÖZEY Ramazan, “Adalar Denizi ve Batı Anadolu Bölgesi Hakkında”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 1, 2001, s. 28.

PECHATNOV Vladimir O., “The Cold War: A View from Russia”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, Cilt. 3, No. 20, Ekim 15, 2010, 5-15) ss. 6-7.

PEKER Hasan Sencer, OKTAY Kübra Öztürk, ŞENSOY Yavuz, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye’nin ENERJİ Güvenliği”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2019, Cilt: 8, No: 1, ss. 91-98, DOI:10.28956/gbd.562972, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

POZNAHİREV Vitaliy, *Ottomanskiye Voyennoplennıye v Rossii v Period Russko-Turetskoy Voynı 1877–1878 gg.* [Ottoman Prisoners of war in Russia during the RussianTurkish War of 1877–1878.], S-Petersburg: Nestor-İstorya 2017, s.262.

RAPHAEL Sam, RAPHAEL Doug Stokes, “Energy Security”, *“Contemporary Security Studies”*, (2nd ed., edited by Alan Collins, 378-393. New York: Oxford University, 2010), ss. 378-391.

SANDIKLI Atilla, “Yeni Kıbrıs Stratejisi Tanınma”, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2014040729yeni-kibris-stratejisi.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2019).

SAVRUN Ergenekon, “Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Year:7, No:13, 2018, ss. 75-85.

- SAVRUN Ergenekon, TINAL Melih, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34 (2017-Bahar), ss. 353-361.
- SAYNUR Giray Derman, KURBAN Vefa, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XVI/33, 2016-Autumn, ss. 458-463.
- SERTER Vehbi Zeki, "Osmanlılar Döneminde Kıbrıs'ta Türk Adaleti (1571-1878)", XIII. *Türk Tarihi Kongresi*, Ankara 4-8 Ekim 1999, III. Cilt, I. Kısım, s.5.
- SEVİNÇ Derya, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, s.176.
- ŞAHİN Güneş, "Türk Basını'nın 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, 2017, ss. 1485-1486.
- ŞÖHRET Mesut, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Kıbrıs Politikası", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5, Bahar 2013, s. 112.
- TAMÇELİK Soyalp, "Kıbrıs Rum Komünist Partisi'nin (AKEL) 3-6 Mart 1966 Tarihli 11. Kurultayı'nda Aldığı Enosis(İlhak) Kararı ve SSCB'nin Kıbrıs Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 110-113.
- TELLAL Erel, "Relations with USSR 1960-1980", edit: Baskın Oran, CANAR Burçin, "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979), *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* / Sayı 8, Kasım 2018, s. 469.
- TEMİZER Murat, "Turkey starts 4th drilling in Eastern Mediterranean", 22.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-starts-4th-drilling-in-eastern-mediterranean/1653171>
- TOSUN Ramazan, "1877-1963 Dönemine Kadar Kıbrıs Meselesi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, 2001, ss. 95-107.
- TOSUN Ramazan, "Kıbrıs Meselesi", KESER Ulvi, "Bloody Christmas of 1963 In Cyprus In The Light Of American Documents", *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (2013-Spring), s. 253.

TURNER Julien, "Cyprus and Turkey: the battle for oil and gas in the Eastern Mediterranean", 30 September 2019, <https://www.offshore-technology.com/features/cyprus-and-turkey-the-battle-for-oil-and-gas-in-the-eastern-mediterranean/>

VATANSEVER Müge, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 12, Özel Sayı, 2010, ss. 1487-1530.

YELLİCE Gürhan, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta ENOSİS Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, 2012 Bahar, ss. 16-24.

YILMAZ Hasan, "Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 1, 2017, s. 93.

YILMAZ Salih Yılmaz, YAKŞI Abdullah, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk Rus İlişkileri, Türk Rus İlişkileri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 17, Mayıs 2016, ss. 10-11.

YÜKSEL Dilek Yiğit, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18-19, 2009, s. 164.

YÜKSEL Dilek Yiğit, "Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi: AAM Derg.*, 2018 ; 34 (2) : 98, ss. 340-346.

Süreli Yayınlar

BBC, "Doğu Akdeniz - AB'den Türkiye'ye yaptırım kararı: Üst düzey temaslar ve Hava Taşımacılık Anlaşması müzakereleri askıya alınacak".

BBC, "Doğu Akdeniz - Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?".

BBC, "Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye".

CNN, "Doğu Akdeniz Sondaj Krizi".

Deutsche Welle, 16.04.2013, "Doğalgaz Doğu Akdeniz'de Dengeleri Değiştirdi".

Deutsche Welle, 19.12.2019, "Alman Savunma Bakanı'ndan Kıbrıs'a Destek Vurgusu".

Deutsche Welle, 28.02.2019, "Kıbrıs Açıklarındaki En Büyük Doğalgaz Rezervi Keşfedildi".

Euronews, "Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var?".

Euronews, 30.12.2019, "ABD Kuzey Akım-2 projesine neden karşı çıkıyor?".

Golden Life, "Rauf Denктаş Anısına Kıbrıs Barış Harekâtı".

Gözlem, “Rauf Denktaş KKTC Kuruluş İlanı ve KKTC Tanıyan Ülkeler 2018”.

Hürriyet, “Doğu Akdeniz Gaz Forumu 7 ülkenin Katılımıyla Kuruluyor”.

Hürriyet, 26.04.2015, “KKTC’de yeni Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı oldu”.

Milliyet, 26.07.1975.

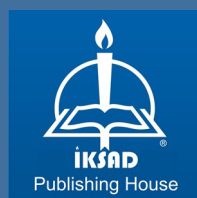
Sabah, “Dışışleri’nden İtalya ve Rum kesimine Tepki!”.

Sözcü, “Rauf Denktaş Anılıyor, Rauf Denktaş Kimdir?”.

Takvim, “Yavuz, Fatih ve Barbaros’tan sonra Oruç Reis gemisi de Doğu Akdeniz’e gidiyor”.

The Guardian, 06.02.2020, “Turkish Cypriot leader warns Cyprus is facing permanent partition”.

TRT, “KKTC’den TPAO’ya Petrol Ve Doğalgaz Arama Ruhsatı”.



978-625-7914-82-6